

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การออกแบบและการพัฒนาหลักสูตร

1. ความหมายของหลักสูตร

ฮิลดา ทาบา (Taba, 1962, p. 10-11) อธิบายว่าหลักสูตรเป็นแผนสำหรับการเรียนรู้ ประกอบด้วยจุดประสงค์และเป้าหมายของการเรียนรู้ การเลือกเนื้อหาและการจัดลำดับเนื้อหา วิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล หลักสูตรเป็นสื่อกลางที่จะนำผู้เรียนไปสู่ จุดมุ่งหมายปลายทาง เป็นวิธีการเตรียมเยาวชนให้มีส่วนร่วมในฐานะที่เป็นสมาชิกที่สามารถสร้าง ผลผลิตให้แก่สังคมในอนาคต

ปีเตอร์ เอฟ. โอลิวาร์ (Olivar, 2015, p.7) ให้นิยามว่าหลักสูตร คือ แผนงานหรือ โครงการซึ่งเป็นประสบการณ์ทั้งหมดที่ผู้เรียนได้รับภายใต้การกำกับของโรงเรียนและในทางปฏิบัติ หลักสูตรประกอบด้วยจำนวนของแผนการต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นอย่างมีขอบเขตกว้างขวางเป็น แนวทางของการจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ หลักสูตรอาจจะเป็นหน่วย เป็นรายวิชา หรือเป็น ชุดของรายวิชาที่ต่อเนื่องกันตามลำดับซึ่งถูกจัดการโดยบุคลากรในโรงเรียน

ฉันท ชาติทอง (2550, น. 6) อธิบายว่าหลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ความรู้ต่าง ๆ ที่จัดให้ผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียนซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมโครงการหรือแผนเพื่อเป็นแนวทางใน การจัดการเรียนการสอนให้กับผู้เรียนได้พัฒนาและมีคุณลักษณะตามความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2559, น. 3) หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ทั้งหลายซึ่งเป็นแนวทาง สำหรับจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนเพื่อพัฒนาให้เขามีคุณลักษณะตามที่ สังคมคาดหวัง

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2553, น. 8-11) ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรในฐานะที่เป็นวิชาและเนื้อหาสาระที่จัดให้แก่ผู้เรียน หลักสูตรในฐานะที่เป็นวิชาและเนื้อหาสาระ หมายถึง วิชาและเนื้อหาสาระที่กำหนดให้ผู้เรียนต้องเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ หรือกลุ่มวิชาที่จัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น หลักสูตรเตรียมแพทย์ หลักสูตรธุรกิจ หลักสูตรการเลี้ยงสุกร เป็นต้น จากอดีตตั้งแต่เริ่มมีหลักสูตรจนถึงปัจจุบันแนวคิดที่สำคัญของความหมายของหลักสูตรยังคงเป็นวิชาและเนื้อหาที่ครูสอนให้นักเรียนใช้ในสถาบันการศึกษาระดับ ต่าง ๆ

2. หลักสูตรในฐานะที่เป็นเอกสารหลักสูตร หลักสูตรในแง่นี้ประกอบด้วยจุดหมาย หลักการ โครงสร้าง เนื้อหาสาระ ระยะเวลาเรียน กิจกรรม ประสบการณ์ และการประเมินผลการ

เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ มีเจตคติที่ดีในการอยู่ร่วมกัน มีพฤติกรรมตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของหลักสูตร แนวคิดนี้จะเน้นหลักสูตรในฐานะที่เป็นเอกสารรูปเล่ม

3. หลักสูตรในฐานะที่เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะให้แก่ผู้เรียน แนวคิดของหลักสูตรในฐานะที่เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะจัดให้แก่ผู้เรียนนี้เป็นการมองหลักสูตรในลักษณะของกิจกรรมที่ครูและนักเรียนจัดขึ้นหรือกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่เตรียมไว้และจัดให้แก่ผู้เรียนทั้งในและนอกโรงเรียนเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ประสบการณ์และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญเพราะจะนำไปสู่ประสบการณ์ทางด้านความรู้ความเข้าใจ เจตคติ ทักษะต่าง ๆ แสดงถึงการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ กิจกรรมที่ควรจัดให้แก่ผู้เรียนจะต้องปรากฏอยู่ในหลักสูตรอย่างชัดเจน

4. หลักสูตรในฐานะแผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียน แนวคิดของหลักสูตรในฐานะแผนสำหรับจัดการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียนนี้ จะเป็นแผนในการจัดการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติโดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถและพฤติกรรมตามที่กำหนด แผนสำหรับจัดโอกาสทางการศึกษาจะแสดงเกี่ยวกับจุดหมายหรือจุดประสงค์ของการออกแบบหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตร แผนนี้จะสร้างขึ้นตามประเภทสถานการณ์หรือกลุ่มบุคคลในระดับการศึกษาต่าง ๆ เช่น หลักสูตรก่อนวัยเรียน หลักสูตรประถมศึกษา เป็นต้น หรืออาจหมายถึงกลุ่มของแผนย่อยต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสพัฒนาการเรียนรู้หรือประสบการณ์ตามที่คาดหวัง

5. หลักสูตรในฐานะที่เป็นมวลประสบการณ์ ตามแนวความคิดหลักสูตรในฐานะที่เป็นประสบการณ์ของผู้เรียน หมายถึง ประสบการณ์ทุกอย่างของนักเรียนที่อยู่ในความรับผิดชอบของโรงเรียน รวมถึงเนื้อหาวิชาที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนด้วยแนวคิดนี้เกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ หนึ่ง การไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของหลักสูตรในความหมายแคบที่ไม่ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนารอบด้านขึ้นในตัวผู้เรียน และสอง การสอนของครูที่ยึดหนังสือเรียนและเนื้อหาสาระมากเกินไป ทำให้การสอนจืดชืด ไม่มีชีวิตชีวา โรงเรียนจึงควรจัดกิจกรรมสร้างเสริมสร้างประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิดได้กระทำ ได้แก้ปัญหาและค้นพบด้วยตัวเอง การจัดหลักสูตรจึงควรพิจารณาถึงประสบการณ์ทุกด้านที่พึงมีของผู้เรียน

6. หลักสูตรในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทาง แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทางเป็นสิ่งที่สังคมผู้มุ่งหวังหรือคาดหวังให้ผู้เรียนได้รับ กล่าวคือ ผู้ที่ศึกษาจนจบหลักสูตรไปแล้วจะมีคุณลักษณะอย่างไร จะเกิดผลอย่างไรในตัวผู้เรียนอย่างไร แนวคิดนี้มองหลักสูตรในฐานะที่ทำให้เกิดผลการเรียนรู้ตามที่มุ่งหวังที่จะให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ดังนั้นการจัดหลักสูตร การกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล ต้องศึกษาและวางแผนให้สอดคล้องสัมพันธ์กัน

แนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรตามที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงตามบริบทการนำไปใช้เป็นเพราะสาเหตุต่าง ๆ เช่น ยุคสมัย มนุษย์แต่ละยุคแต่ละสมัย มนุษย์เล็งเห็นคุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาต่างกัน หรือความแตกต่างในความเชื่อทางปรัชญา และจิตวิทยาทางการศึกษา เช่น ถ้าเป็นช่วงที่จิตวิทยายังไม่เข้ามามีบทบาททางการศึกษา ความหมายของหลักสูตรก็คือเนื้อหาวิชาที่จะให้เด็กเรียน ต่อมาเมื่อมีความเชื่อในปรัชญาพัฒนาการและมีจิตวิทยาเข้ามามีบทบาททางการศึกษา ความหมายของหลักสูตรจึงเปลี่ยนไปเป็นกิจกรรมหรือมวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้กับเด็ก นอกจากนี้ยังมีเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำรงชีวิต สังคม และวัฒนธรรมที่ทำให้ความหมายของหลักสูตรเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยสรุปได้ว่าหลักสูตรหมายถึง เนื้อหาสาระ แผนการจัดการเรียนรู้ และการจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ถูกออกแบบมาเพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้ความสามารถให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

2. ระดับหรือประเภทของหลักสูตร

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2559, น. 8) จำแนกระดับของหลักสูตรไว้ 5 ระดับ ดังนี้

1. หลักสูตรระดับอุดมการณ์ หมายถึง หลักสูตรที่เป็นแนวความคิดหรือข้อคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของนักการศึกษาซึ่งต้องการจะให้กับผู้เรียนมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น นักศึกษาระดับชาติได้สัมมนาเกี่ยวกับทักษะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 และเสนอแนะให้เป็นแนวทางของหลักสูตรใหม่ในอนาคต

2. หลักสูตรระดับปกติ เป็นหลักสูตรซึ่งถ่ายทอดแนวความคิดของนักการศึกษาและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ มาเขียนเป็นเอกสารหลักสูตร หลักสูตรในระดับนี้จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้เป็นเพราะข้อจำกัดของเอกสารและวิธีการถ่ายทอดด้วยภาษาเขียน จึงไม่สามารถถ่ายทอดแนวคิดทั้งหมดของผู้เชี่ยวชาญมาไว้ในเอกสารหลักสูตรได้ทั้งหมด เช่น จากการศึกษาที่นักศึกษาระดับชาติให้ข้อเสนอแนะแนวทางของหลักสูตรใหม่ในอนาคตแล้วจึงมีการนำแนวคิดดังกล่าวมาพัฒนาเป็นหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฉบับใหม่เพื่อใช้พัฒนาผู้เรียนทั่วประเทศ

3. หลักสูตรระดับการเรียนรู้ เป็นหลักสูตรตามความเข้าใจของครูผู้ใช้หลักสูตรถึงแม้จะเป็นหลักสูตรฉบับเดียวกัน หากครูผู้ใช้หลักสูตรแต่ละคนก็อาจเข้าใจความหมายได้ไม่ตรงกัน ทั้งนี้เกิดจากพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรตลอดจนความสามารถในการตีความเอกสารหลักสูตรของผู้ใช้หลักสูตรแต่ละคนแตกต่างกัน เช่น หลักสูตรสถานศึกษาของแต่ละโรงเรียนซึ่งคณะครูและผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตรได้พัฒนามาเป็นหลักสูตรของตนเองโดยใช้หลักสูตรแกนกลางระดับชาติมาเป็นแนวทางในการพัฒนาเป็นหลักสูตรสถานศึกษา

4. หลักสูตรระดับปฏิบัติการ เป็นหลักสูตรระดับการนำไปใช้ในห้องเรียน คือ หลังจากที่ครูมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรอย่างดีแล้วก็ต้องนำไปใช้สอนชั้นเรียน แต่เนื่องจากในสภาพความเป็นจริงอาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงทำให้การใช้

หลักสูตรจริงแตกต่างไปจากหลักสูตรในระดับการรับรู้ทั่วไป เช่น หลักสูตรที่ครูได้แปลงจากหลักสูตรสถานศึกษาไปสู่การปฏิบัติการสอนของตนเองในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้หรือรายวิชา

5. หลักสูตรระดับประสบการณ์ เป็นหลักสูตรที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากการเรียนการสอนในระดับปฏิบัติการ นักเรียนแต่ละคนจะได้รับประสบการณ์จากหลักสูตรแตกต่างกันไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับรู้ของผู้เรียนและวิธีการจัดการเรียนรู้ของครูผู้สอน

วารินทร์ แก้วอุไร (2549, น. 93-95) แบ่งหลักสูตรออกเป็น 3 ระดับ ตามแหล่งการสร้างหลักสูตร ได้แก่

1. หลักสูตรระดับชาติหรือหลักสูตรแม่บท เป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในสถานศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศเพื่อใช้ในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมกับวัยระดับการศึกษาเป็นหลักสูตรที่มุ่งสร้างความมั่นคงและความปึกแผ่นรวมกันของคนในชาติโดยรวม ผู้มีบทบาทในการจัดทำหลักสูตรระดับนี้ คือ หน่วยงานระดับชาติ เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ขึ้นใช้กับโรงเรียนทั่วประเทศ

2. หลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่ปรับปรุงมาจากหลักสูตรแม่บทให้มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ หน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตรระดับนี้ คือ เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาต่าง ๆ เช่น หลักสูตรเยาวชนรักท้องถิ่น หลักสูตรมัคคุเทศก์น้อย ฯลฯ

3. หลักสูตรระดับโรงเรียน เป็นหลักสูตรที่นำหลักสูตรแม่บทและหลักสูตรระดับท้องถิ่นมาพิจารณาเลือกสรรให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพของโรงเรียน ผู้ที่มีบทบาทในการจัดทำหลักสูตรระดับนี้ คือ ผู้บริหารโรงเรียน ครู หรือผู้ที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นโดยจัดทำขึ้นในรูปของหลักสูตรสถานศึกษาและหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ

จากที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่าหลักสูตรมีหลายระดับซึ่งอาจสรุปได้ว่าหลักสูตรระดับชาติเป็นหลักสูตรที่ใช้เป็นแกนร่วมกันของคนทั้งชาติที่ต้องเรียนคล้าย ๆ กัน หลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นให้เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่น และหลักสูตรระดับสถานศึกษาเป็นหลักสูตรที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษานั้น ๆ เป็นผู้พัฒนาขึ้นใช้เองโดยพิจารณาให้สอดคล้องกับหลักสูตรระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

3. องค์ประกอบของหลักสูตร

ฮิลดา ทาบา (Taba, 1962, p. 422-423) สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรซึ่งมีความสัมพันธ์กัน 4 ประการ ดังนี้

1. จุดประสงค์ (Objectives) หมายถึง เป้าหมายการสอน มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากจุดประสงค์จะเป็นแนวทางของการเรียนการสอนทำให้ผู้สอนรู้ว่าจุดประสงค์อะไรบ้าง ใน

การสอนต้องสอนเนื้อหาอย่างไร สอนใคร สอนทำไม สอนด้วยกิจกรรมอะไร และมีวิธีการสอนและการประเมินผลอย่างไร

2. เนื้อหา (Subject Matter) หมายถึง สาระของความรู้และประสบการณ์ในการแสวงหาความรู้และทักษะวิชานั้น ๆ เนื้อหาวิชาจะเป็นรายละเอียดของสาระการเรียนรู้และประสบการณ์ดังกล่าวที่นำมาถ่ายทอดให้กับผู้เรียนให้มีคุณลักษณะตามประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

3. วิธีสอนและการจัดการ (Methods and Organization) เป็นการนำจุดประสงค์และเนื้อหาของหลักสูตรไปสู่กิจกรรมการเรียนการสอนตามที่หลักสูตรกำหนดไว้โดยใช้วิธีสอนแบบต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณลักษณะตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

4. การประเมินผลหลักสูตร (Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนโดยประเมินว่าผู้เรียนมีความรู้ทักษะเจตคติและคุณลักษณะตามจุดประสงค์ของหลักสูตรหรือไม่ โดยใช้เพื่อจุดประสงค์เป็นแนวทางหรือเป็นเกณฑ์ในการประเมิน

อ้าง บัวศรี (2542, น. 8) สรุปองค์ประกอบสำคัญของหลักสูตรไว้ 9 ประการ คือ

1. เป้าประสงค์และนโยบายการศึกษา หมายถึง สิ่งที่รัฐต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา

2. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร หมายถึง ผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียนหลังจากเรียนจบหลักสูตรแล้ว

3. รูปแบบและโครงสร้างของหลักสูตร หมายถึง ลักษณะและแผนผังที่แสดงการแจกแจงวิชาหรือกลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์

4. จุดประสงค์ของวิชา หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนหลังจากที่ได้เรียนวิชานั้นแล้ว

5. เนื้อหา หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะและความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับ

6. จุดประสงค์ของการเรียนรู้ หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และมีทักษะและความสามารถหลังจากที่ได้เรียนรู้และเนื้อหาที่กำหนดไว้

7. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์เพื่อให้บรรลุผลตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้

8. การประเมินผล หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนและหลักสูตร

9. วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน หมายถึง เอกสารสิ่งพิมพ์ วีดิทัศน์ ภาพคอมพิวเตอร์ช่วยสอน ฯลฯ ที่จะช่วยส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน

การจำแนกองค์ประกอบของหลักสูตรดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันในรายละเอียด แต่องค์ประกอบสำคัญที่เหมือนกันซึ่งจะช่วยทำให้ผู้ใช้หลักสูตรสามารถนำไปหลักสูตรไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร หมายถึง ความคาดหวังที่ต้องการให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีความสำคัญเพราะเป็นตัวกำหนดทิศทางและขอบเขตในการให้การออกแบบเนื้อหาสาระและกิจกรรมเสริมประสบการณ์ ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการวัดและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรอีกด้วย

2. เนื้อหา เมื่อกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้วขั้นตอนต่อไปคือ การคัดเลือกเนื้อหา และจัดกิจกรรมเพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่จุดมุ่งหมาย การคัดเลือกเนื้อหาและจัดกิจกรรมเพื่อสร้างประสบการณ์รวมไปถึงการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดเรียนการสอน การออกแบบรูปแบบและโครงสร้างของหลักสูตร การลำดับเนื้อหาสาระ การจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร การคัดเลือกวัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียน รวมไปถึงการกำหนดเวลาเรียนหรือการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม

3. การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติซึ่งเริ่มตั้งแต่การจัดเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดโต๊ะเก้าอี้ในห้องเรียน การเตรียมวัสดุอุปกรณ์หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จำเป็น ฯลฯ หลักสูตรจะได้ผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น พฤติกรรมการสอนของครูผู้สอน จะต้องเป็นผู้เข้าใจวัตถุประสงค์ของหลักสูตร มีความรู้ด้านการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ นั้น ๆ มีจิตวิทยาการสอนรวมทั้งเข้าใจแนวทางการวัดและการประเมินผล เอกสารประกอบหลักสูตรมีความสำคัญมากเช่นกัน เอกสารประกอบหลักสูตรที่ดีต้องตอบสนองวัตถุประสงค์ของหลักสูตร มีความชัดเจนของเนื้อหาและกิจกรรม ฯลฯ

4. การประเมินผลหลักสูตร คือ การหาคำตอบว่าหลักสูตรที่ออกแบบมานั้นสัมฤทธิ์ผลตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรหรือไม่ มากน้อยเพียงใด อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้ไม่ประสบผลความสำเร็จ และควรปรับปรุงหลักสูตรให้ดียิ่งขึ้นอย่างไร การประเมินผลหลักสูตรมีความสำคัญผู้ออกแบบหลักสูตรจำเป็นต้องออกแบบเครื่องมือและกระบวนการประเมินไว้ล่วงหน้า

อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2540, น. 21) นำเสนอประเด็นในการพิจารณาว่าหลักสูตรใดเป็นหลักสูตรที่ดีไว้ ดังนี้

1. เป็นหลักสูตรที่มาจาก การวางแผนงานที่รัดกุม มีขั้นตอนในการดำเนินงานและตั้งอยู่บนพื้นฐานความน่าเชื่อถือ

2. เป็นหลักสูตรที่มีวิธีการกำหนดจุดมุ่งหมาย การคัดเลือกเนื้อหา การจัดลำดับเนื้อหา การจัดกระบวนการเรียนการสอน รวมทั้งการวัดและการประเมินผลถูกต้องตามหลักการทฤษฎีการสร้างหลักสูตร

3. เป็นหลักสูตรที่ตรงตามความมุ่งหมายของการศึกษาของชาติ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เป้าหมายทางการศึกษาบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
4. เป็นหลักสูตรที่ได้มาจากแนวคิดของบุคคลหลายฝ่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนาหลักสูตร
5. เป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับพื้นฐานสำคัญ เช่น ปรัชญา จิตวิทยา สังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ตลอดจนวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี
6. เป็นหลักสูตรที่จัดลำดับเนื้อหาและประสบการณ์มาอย่างต่อเนื่อง ไม่ข้ามขั้น ไม่รวนจนผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่ไม่ต่อเนื่อง
7. เป็นหลักสูตรที่ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนโดยให้ผู้เรียนที่มีโอกาสเลือกได้ตามความถนัดและความสนใจ
8. เป็นหลักสูตรที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ มีกิจกรรมและเนื้อหาที่เหมาะสมกับพื้นฐานความต้องการของผู้เรียน
9. เป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมความเจริญงอกงามในตัวผู้เรียนทุกด้านรวมทั้งความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และช่วยให้ผู้เรียนแก้ปัญหาได้เอง
10. เป็นหลักสูตรที่บอกแนวทางการสอน สื่อการเรียนการสอน และแนวทางการวัดการประเมินผลว่าอย่างเหมาะสม
11. เป็นหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นปรับปรุงให้เข้ากับสภาวะการต่าง ๆ ได้ง่ายสามารถนำไปดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินชีวิตของผู้เรียน
12. เป็นหลักสูตรที่ปูเข้าใจได้ง่ายและนำไปปฏิบัติได้จริงและสะดวก
13. เป็นหลักสูตรที่มีเนื้อหาสาระบริบูรณ์เพียงพอที่จะให้ผู้เรียนได้ความรู้ทักษะคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น
14. เป็นหลักสูตรที่บรรจุเนื้อหาประสบการณ์และกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับช่วงเวลาที่ให้การศึกษา
15. เป็นหลักสูตรที่กำหนดเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตใกล้ตัวสามารถให้เด็กนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้
16. เป็นหลักสูตรที่มีการติดตามและประเมินผลเป็นระยะเพื่อนำผลมาปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้ดีขึ้น

สรุปได้ว่าหลักสูตรที่ดีควรพิจารณาจากสาระสำคัญ 3 ประการ คือ หนึ่ง พิจารณาจากกระบวนการ การสร้างหลักสูตรว่าได้มาจากความสนใจของผู้เรียน สอดคล้องกับนโยบายหลักของสถานศึกษาและชุมชน สอง การนำหลักสูตรไปใช้ หลักสูตรที่นำไปใช้ต้องมีการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตอบสนองความสนใจของผู้เรียน ให้อิสระในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน และ สาม หลักสูตร

ที่ดีต้องมีความยืดหยุ่น สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับผู้เรียนและบริบทต่าง ๆ ได้ มีการติดตามและประเมินผลหลักสูตรเพื่อปรับปรุงเป็นระยะ

4. แนวคิดในการออกแบบและพัฒนาหลักสูตร

การออกแบบหลักสูตร หมายถึง การจัดส่วนประกอบหรือองค์ประกอบของหลักสูตร ได้แก่ จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน รวมทั้งการวัดและการประเมินผลให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกัน (Taba, 1962, p. 382) การออกแบบหลักสูตรเป็นขั้นตอนที่สำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตรโดยเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการหลังจากได้ข้อมูลพื้นฐานบางอย่างเพียงพอแล้วและนำข้อมูลเหล่านั้นมาออกแบบหลักสูตรในแต่ละองค์ประกอบ หากการออกแบบหลักสูตรไม่รัดกุมเพียงพอจะส่งผลให้หลักสูตรไม่มีคุณภาพ มีผลกระทบต่อผู้นำหลักสูตรไปใช้ ดังนั้นการออกแบบหลักสูตรที่รอบคอบรัดกุมทุกขั้นตอนจะช่วยสร้างความมั่นใจได้ว่าหลักสูตรที่สร้างขึ้นสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้จริง เป็นไปในแนวทางเดียวกัน มองเห็นภาพความสำเร็จของการนำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนรู้

การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรมีแนวคิดหลัก 2 ประการ คือ หนึ่ง การทำหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นและ สอง การสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2559, น. 55-70) ศึกษาการออกแบบหลักสูตรของโรเบิร์ต เอส. ซายส์ (Robert S. Zais) จากหนังสือเรื่อง Curriculum Principles and Foundations ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1976 พบว่ามีการจำแนกแนวทางการออกแบบหลักสูตรเป็น 3 กลุ่ม คือ หนึ่ง หลักสูตรที่เน้นเนื้อหาวิชา สอง หลักสูตรที่เน้นผู้เรียน และสาม หลักสูตรที่เน้นปัญหาสังคม

1. การออกแบบหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาวิชา ผู้ออกแบบหลักสูตรต้องพิจารณาขอบเขตและการจัดลำดับเนื้อหาวิชาให้ต่อเนื่องกันเป็นสำคัญ ออกแบบเนื้อหาที่มุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการเรียนชั้นสูง รวมทั้งประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมต่อไปได้ การออกแบบหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาวิชา มีหลายแบบ เช่น

1.1 หลักสูตรที่เน้นเนื้อหาวิชาการ คือ เน้นความสำคัญของเนื้อหาวิชาซึ่งถือว่าความรู้ว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการเรียน แนวคิดนี้เชื่อว่าเมื่อมนุษย์มีความรู้แล้ว มนุษย์จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีเหตุผล สามารถคิดและนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เองได้ ลักษณะหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาวิชาจะจัดเป็นรายวิชาเดี่ยว ๆ เรียงลำดับเนื้อหาอย่างเป็นระบบตามความยาก-ง่าย เนื้อหาวิชา มีความต่อเนื่องกันตามลำดับ อาจเป็นการเรียนจากส่วนรวมไปสู่ส่วนย่อยที่เป็นรายละเอียด หรือเรียงตามลำดับเหตุการณ์โดยจัดเนื้อหาแต่ละวิชาแยกส่วนกันไปตามธรรมชาติของวิชานั้น ๆ

1.2 หลักสูตรแบบผสมผสานเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ได้แก่ หลักสูตรสัมพันธ์วิชา หลักสูตรผสมผสาน หลักสูตรสหสัมพันธ์หรือหลักสูตรหมวดวิชา และหลักสูตรแกนวิชา หลักสูตรในกลุ่มนี้เกิดจากการแก้จุดบกพร่องในด้านการศึกษาไปสู่การรวมวิชามากขึ้น มีการสอนเป็นคณะหรือทีม อย่างไรก็ตามหลักสูตรในกลุ่มนี้ยังคงยึดเนื้อหาสาระเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น หลักสูตร

สัมพันธ์วิชาเน้นความสัมพันธ์ของเนื้อหาวิชาทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดีและมีความหมายมากขึ้น มีการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ดีกว่าหลักสูตรที่แยกเป็นรายวิชา ส่วนหลักสูตรสหสัมพันธ์หรือหลักสูตรหมวดวิชาเกิดจากการรวมวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงมารวมกลุ่มกันไว้หรืออยู่ในหมวดเดียวกัน เช่น กลุ่มภาษา ประกอบด้วยภาษาฝรั่งเศส ภาษาญี่ปุ่น ฯลฯ

2. การออกแบบหลักสูตรที่เน้นผู้เรียน เป็นการออกแบบหลักสูตรที่คำนึงถึงความต้องการ ความสนใจ ความสามารถหรือสมรรถภาพของผู้เรียน รวมทั้งประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน เป็นสำคัญ โดยการจัดเนื้อหาสาระตลอดจนกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน การออกแบบหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนจัดได้หลายแบบ เช่น หลักสูตรเอกเทศภาพ หลักสูตรส่วนบุคคล หลักสูตรแบบอิงสมรรถภาพ เป็นต้น ลักษณะของหลักสูตรที่เน้นผู้เรียน เช่น

2.1 หลักสูตรแบบเอกเทศภาพ หลักสูตรประเภทนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้เรียนแต่ละคนโดยผู้สอนต้องวิเคราะห์ว่าจะจัดเนื้อหาสาระอย่างไรจึงจะตรงกับความสนใจความต้องการและความถนัดของผู้เรียน ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถสูง วิเคราะห์ความต้องการและความสามารถของผู้เรียนได้อย่างถูกต้องแม่นยำ นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้ติดตามความก้าวหน้าในการเรียนและเป็นผู้จัดกิจกรรมให้กับผู้เรียนด้วย ข้อดีของหลักสูตรประเภทนี้ คือ ทำให้ผู้เรียนได้ศึกษาในสิ่งที่ตนเองสนใจและได้รับประโยชน์จากสิ่งที่ตนเองต้องการผู้เรียนมีความกระตือรือร้นต่อการเรียน

2.2 หลักสูตรส่วนบุคคล หลักสูตรประเภทนี้มีความแตกต่างไปจากหลักสูตรแบบเอกเทศภาพ คือ มีการวางโปรแกรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอน นำไปสู่การจัดกิจกรรมที่ผู้เรียนสนใจและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านที่ตนเองต้องการ

2.3 หลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์ มาจากแนวคิดของจอห์น ดิวอี้ คือ การเรียนด้วยการปฏิบัติให้ผู้เรียนเรียนในสิ่งที่ตนเองสนใจและต้องการ หลักสูตรประเภทนี้ต้องให้ผู้เรียนแก้ปัญหา วางแผน และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง หลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์มีความเชื่อว่าผู้เรียนเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด กิจกรรมและประสบการณ์ต่าง ๆ ควรจัดขึ้นตามความสนใจและความต้องการของผู้เรียนจึงจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม กิจกรรมและประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้จะนำไปสู่กิจกรรมและประสบการณ์อื่น ๆ อีก ข้อดีของการออกแบบหลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์ คือ เมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้โดยประสบการณ์ตรง ผู้เรียนจะมีความกระตือรือร้นต่อการเรียนรู้ ได้รับประโยชน์จากการเรียนในสิ่งที่ตนเองสนใจ และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ส่วนข้อจำกัด คือ การจัดหลักสูตรเพื่อตอบสนองต่อความต้องการและความสนใจของผู้เรียนทำได้ยาก และผู้สอนต้องติดตามผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งเนื้อหาสาระที่จะนำมาบรรจุในหลักสูตรอาจไม่สมบูรณ์และไม่สอดคล้องกับพัฒนาการของผู้เรียนในทุกด้าน

2.4 หลักสูตรแบบอิงสมรรถภาพ หลักสูตรประเภทนี้มุ่งเน้นความสามารถด้านการปฏิบัติงานเป็นหลัก เช่น หลักสูตรแพทยศาสตร์ หลักสูตรฝึกหัดครู ฯลฯ หลักสูตรเหล่านี้

ผู้พัฒนาหลักสูตรต้องวิเคราะห์ความสามารถสุดท้ายก่อนจบหลักสูตรว่าผู้เรียนต้องมีความสามารถทางด้านใดบ้าง มีความรู้ขั้นต่ำเท่าใด ทักษะที่จำเป็นที่ใช้ในการปฏิบัติงานมีอะไรบ้าง ข้อดีของหลักสูตรแบบอิงสมรรถภาพ คือ ผลผลิตจากหลักสูตรเหมาะสมกับการปฏิบัติงานได้โดยตรง ขั้นตอนการออกแบบหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนแบบอิงสมรรถภาพ ดังนี้ (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2559, น. 64-69)

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดจุดมุ่งหมาย ผู้ออกแบบหลักสูตรต้องกำหนดว่ากลุ่มเป้าหมายที่เราจะสร้างหลักสูตรให้มันเป็นใคร ควรกำหนดให้ชัดเจนพร้อมทั้งระบุรายละเอียดของกลุ่มเป้าหมาย เช่น เพศ อายุระดับการศึกษา เป็นต้น การที่ต้องระบุรายละเอียดของกลุ่มเป้าหมายนั้นก็เพื่อให้แน่ใจว่าหลักสูตรศึกษาวิเคราะห์สมรรถภาพของกลุ่มเป้าหมายเพื่อจัดทำหลักสูตรต่อไป การกำหนดจุดมุ่งหมายจะกำหนดให้ครอบคลุมสมรรถภาพที่เราต้องการพัฒนาซึ่งก็คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ของการอบรมนั่นเอง การกำหนดจุดมุ่งหมายควรกำหนดทั้งระดับกว้างและจุดมุ่งหมายเฉพาะ เช่น จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมโดยระบุพฤติกรรมหรือสมรรถภาพที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเรียนจบหลักสูตรนั้นจบแล้ว

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดเนื้อหาและประสบการณ์ ก่อนที่นักออกแบบหลักสูตรจะกำหนดเนื้อหาและประสบการณ์จำเป็นต้องวิเคราะห์สมรรถภาพที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รับ เช่น ความรู้ ทักษะ หรือจิตพิสัยที่จะต้องมีการทำงานให้สามารถนำวิธีและความรู้พื้นฐานไปประยุกต์ใช้กับสภาพที่เป็นจริงได้โดยเน้นความสามารถที่การกระทำเพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ การวิเคราะห์สมรรถภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่นักออกแบบหลักสูตรต้องทำเป็นครั้งแรก การวิเคราะห์สมรรถภาพอาจทำได้ 3 ขั้นตอน คือ หนึ่ง การวิเคราะห์สมรรถภาพมาตรฐาน สอง การวิเคราะห์สมรรถภาพที่มีอยู่แล้ว และสาม การระบุสมรรถภาพที่ต้องการพัฒนา

การวิเคราะห์สมรรถภาพมาตรฐาน นักออกแบบหลักสูตรทำได้หลายวิธี เช่น ศึกษาจากเอกสาร ใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ การสังเกต การศึกษาสถานการณ์จริง การระดมความเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น การใช้แบบสอบถาม ผู้ออกแบบหลักสูตรจะศึกษาเอกสารตลอดจนผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาประมวลหาสมรรถภาพที่เป็นสมรรถภาพที่พึงประสงค์จัดเป็นกลุ่มและหมวดหมู่ของสมรรถภาพที่ต้องการทั้งนี้อาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ สมรรถภาพด้านความรู้ สมรรถภาพด้านทักษะ และสมรรถภาพด้านจิตพิสัย จากนั้นจึงจัดแบบสอบถามส่งให้กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญให้ร่วมพิจารณาในแง่ความสำคัญของแต่ละสมรรถภาพ อาจเพิ่มเติมสมรรถภาพที่ผู้เชี่ยวชาญเห็นว่ายังขาดอยู่หรือยังน้อยไป เมื่อได้รับข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญแล้วจึงนำข้อมูลนั้นมาปรับแก้และจัดทำข้อมูลใหม่เพื่อส่งไปให้ผู้ตอบแบบสอบถามกลุ่มใหญ่ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายซึ่งผู้ออกแบบหลักสูตร

การวิเคราะห์ความสามารถที่มีอยู่ ผู้ออกแบบหลักสูตรอาจใช้วิธีง่าย ๆ เช่น สอบถามจากผู้สอน สอบถามจากผู้รับผู้เรียนเหล่านั้นไปทำงาน สอบถามกับกลุ่ม เป้าหมายเอง

ว่ามีความสามารถหรือสมรรถภาพใดบ้าง โดยอาจใช้แบบสอบถามวัดความรู้ความสามารถของเขา หรือผู้ออกแบบหลักสูตรอาจนำแบบสอบถามที่ผ่านความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญแล้วไปให้กลุ่มเป้าหมายตอบ โดยให้ตอบว่ามีอยู่มีสมรรถภาพด้านใดอยู่ระดับใด เมื่อได้รับคำตอบแล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์ความสามารถที่กลุ่มเป้าหมายมีอยู่

การระบุสมรรถภาพที่ต้องการพัฒนา เมื่อถึงขั้นนี้ผู้ออกแบบหลักสูตรจะได้รายละเอียดเกี่ยวกับสมรรถภาพ 2 ชุด คือ สมรรถภาพที่ต้องการให้ผู้เรียนพัฒนาภายหลังจากที่หลักสูตรนั้น ๆ แล้ว และสมรรถภาพหรือความสามารถของผู้เรียนที่มีอยู่แล้วซึ่งถือเป็นคุณสมบัติขั้นพื้นฐานของผู้เรียน ผู้ออกแบบหลักสูตรอาจกำหนดเป็นประเด็นแสดงสมรรถภาพทั้ง 2 ชุด และนำสมรรถภาพทั้ง 2 ชุดมาหาความแตกต่างกันผลลัพธ์จากข้อแตกต่างดังกล่าว คือ สมรรถภาพที่ผู้ออกแบบหลักสูตรจะนำไปพัฒนากลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ควรพิจารณาสมรรถภาพที่ต้องการพัฒนาร่วมกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรให้สอดคล้องกันอีกด้วย

3. การออกแบบหลักสูตรที่เน้นปัญหาสังคม หลักสูตรที่เน้นปัญหาสังคมเป็นหลักสูตรที่ยืดปัญหาที่เกิดขึ้นสังคมหรือชุมชนเป็นหลัก โดยนักออกแบบจะต้องวิเคราะห์กำหนดขอบเขตของปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน จากนั้นจึงกำหนดเนื้อหาสาระรวมทั้งวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำ ให้เข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและวิธีแก้ปัญหาเหล่านั้นโดยบูรณาการสาระความรู้จากรายวิชารวมทั้ง บูรณาการวิธีการต่าง ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้ หลักสูตรบูรณาการเป็นการสัมพันธ์เนื้อหาวิชาและวิธีสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยให้มี วิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมอยู่ด้วย ทำให้มีการผสมผสานเป็นเรื่องเดียวกันโดยเน้นความรู้ที่สัมพันธ์กับ สภาพความเป็นจริงที่อยู่รอบตัวผู้เรียนตามความจำเป็นของชีวิต เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนและ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ

หลักสูตรแบบบูรณาการจึงเป็นการรวบรวมความรู้และประสบการณ์ที่จะให้กับ ผู้เรียนเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันโดยผู้ออกแบบหลักสูตรจะต้องพยายามคัดเลือกเนื้อหาสาระตลอดจน ประสบการณ์จากรายวิชาต่าง ๆ เข้ามาจัดเป็นกลุ่มหรือเป็นหมวดหมู่ การจัดเนื้อหาสาระและ ประสบการณ์เข้าเป็นกลุ่มก้อนหรือที่เรียกว่ามุลและการบูรณาการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ อย่างต่อเนื่องและมีคุณค่าต่อผู้เรียนโดยจะทำให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตหรือเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรมีหลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น

5.1 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ ราฟท์ ไทเลอร์ (Tyler, 1949, p. 11)

ราฟท์ ไทเลอร์ ตั้งคำถามสำคัญเกี่ยวกับการออกแบบหลักสูตรซึ่งกลายเป็น องค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาหลักสูตรไว้ 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 จุดประสงค์ของการศึกษา (Educational Purpose) การออกแบบหลักสูตรควรมีการกำหนดจุดประสงค์อย่างไร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมแก่ผู้เรียน

ประการที่ 2 ประสบการณ์การศึกษา (Educational Experience) หมายถึง การออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ประการที่ 3 ประสิทธิภาพในการจัดประสบการณ์การศึกษา (Organization of Educational Experience) หมายถึง วิธีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุผลสูงสุด

ประการที่ 4 การตัดสินใจและการประเมิน (Determination of What to Evaluate) คือ การประเมินประสิทธิผลของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้และทบทวนสิ่งที่ยังบกพร่อง

ราฟท์ ไทเลอร์ เน้นว่าหลักสูตรที่ดีต้องประเมินผลจากการเรียนรู้ของผู้เรียนไม่ใช่สิ่งที่ครูกระทำหรือสอน (Tyler, 1949, p. 63) จากคำถามสำคัญ 4 ข้อนี้ นำมาซึ่งรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้ (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2559, น. 77)

1. การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตร การกำหนดจุดประสงค์อาศัยข้อมูลพื้นฐานจาก 3 แหล่งประกอบด้วย หนึ่ง ข้อมูลด้านเนื้อหาวิชา สอง ข้อมูลด้านสังคม เช่น ค่านิยม ความเชื่อ รวมทั้งความคาดหวังของสังคม และ สาม ข้อมูลด้านตัวของผู้เรียนซึ่งเกี่ยวข้องกับความต้องการ ความสนใจ ความสามารถ หรือคุณลักษณะผู้เรียนตามสมรรถภาพที่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร จากนั้นนำข้อมูลมาประมวลกันเพื่อออกแบบจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและนำมาผ่านการกลั่นกรองจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อตัดทอนจุดมุ่งหมายที่ไม่จำเป็นออกไป

2. การเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เป็นการเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่คาดหวังให้ผู้เรียนมีประสบการณ์อย่างไร เพื่อให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินการไปเพื่อตอบสนองจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ราฟท์ ไทเลอร์ได้เสนอเกณฑ์พิจารณาคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ไว้ ดังนี้

- 2.1 ผู้เรียนควรมีโอกาสฝึกปฏิบัติการการเรียนรู้เนื้อหาตามที่ระบุไว้ในจุดมุ่งหมาย
- 2.2 กิจกรรมและประสบการณ์นั้นควรทำให้ผู้เรียนพึงพอใจที่จะปฏิบัติตามพฤติกรรมที่ได้ระบุไว้ในจุดมุ่งหมาย
- 2.3 กิจกรรมและประสบการณ์นั้นควรอยู่ในขอบข่ายความพึงพอใจที่พึงปฏิบัติได้
- 2.4 กิจกรรมและประสบการณ์หลาย ๆ ด้านของการเรียนรู้อาจนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้เพียงข้อเดียว
- 2.5 กิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้เพียงหนึ่งอย่างอาจตอบสนองจุดมุ่งหมายหลาย ๆ ข้อก็ได้

3. การประเมินผลการประเมินผลกระทบที่จะตรวจสอบว่าการจัดการเรียนการสอนได้บรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ควรมีการปรับแก้ในส่วนใดบ้างควรพิจารณาตั้งสิ่งดังต่อไปนี้

3.1 กำหนดจุดประสงค์ที่วัดและพฤติกรรมที่คาดหวังที่คาดหวัง

3.2 วัดและวิเคราะห์สถานการณ์ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเหล่านั้น

3.3 สืบหาข้อมูลเพื่อสร้างเครื่องมือวัดพฤติกรรมเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสม

3.4 ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยใช้เกณฑ์การพิจารณาจากความเป็นปรนัย ความเชื่อมั่น และความเที่ยงตรง

3.5 การพิจารณาการประเมินให้เป็นประโยชน์เพื่ออธิบายผลการเรียนรู้เป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่ม การอธิบายถึงส่วนดีของหลักสูตรหรือสิ่งที่ต้องปรับแก้ เป็นแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

5.2 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ ฮิลดา ทาบา (Taba, 1962, p. 456-459)

แนวคิดของทาบาเชื่อว่าการออกแบบหลักสูตรควรมาจากความต้องการของครูผู้สอนมากกว่าที่จะมาจากเบื้องบน การออกแบบและการพัฒนาหลักสูตรประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นการวิเคราะห์ความต้องการ (Diagnosis of Needs) คือ การสำรวจสภาพปัญหา ความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียนและสังคม

ขั้นกำหนดจุดมุ่งหมาย (Formulation of Objectives) เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรซึ่งมีที่มาจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานความต้องการแล้ว

ขั้นการคัดเลือกเนื้อหาสาระ (Selection of Content) เมื่อผู้ออกแบบหลักสูตรกำหนดจุดมุ่งหมายแล้วจึงคัดเลือกเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายโดยคำนึงถึงพัฒนาการหรือพื้นฐานของผู้เรียน

ขั้นการรวบรวมเนื้อหาสาระ (Organization of Content) เนื้อหาสาระที่รวบรวมมานั้นต้องคำนึงถึงความยากความง่าย ความกว้างหรือแคบของเนื้อหา โดยคำนึงถึงความคิดรวบยอด (Key Concepts) ความคิดหลัก (Main Ideas) และข้อเท็จจริง (Facts)

ขั้นการคัดเลือกประสบการณ์เรียนรู้ (Selection of Learning Experiences) คือ การคัดเลือกประสบการณ์เรียนรู้ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายและเนื้อหาสาระที่ออกแบบไว้

ขั้นการจัดรวบรวมประสบการณ์การเรียนรู้ (Organization of Learning Experiences) คือ การจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่คำนึงถึงความต่อเนื่องของเนื้อหาสาระให้เป็นชุดเดียวกันเพื่อบรรลุตามจุดประสงค์ที่ออกแบบไว้

ขั้นกำหนดวิธีวัดและประเมินผล (Determination of What to Evaluate and of the Ways and Means of Doing it) คือ การประเมินเพื่อตรวจสอบว่าประสบการณ์การจัดเรียน

การเรียนรู้ที่จัดให้ผู้เรียนไปนั้นบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ ขั้นตอนนี้รวมถึงการกำหนดวิธีการประเมินรวมทั้งเครื่องมือที่ใช้ในการประเมิน

5.3 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ ปีเตอร์ เอฟ. โอลิวาร์ (Olivar, 2015, p. 138-140) มีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นกำหนดเป้าหมายของปรัชญาการศึกษาและความเชื่อเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานมาจากความต้องการของผู้เรียนและสังคม

ขั้นตรวจสอบความต้องการของชุมชนผู้เรียนและเนื้อหาวิชา

ขั้นกำหนดเป้าหมายของหลักสูตร

ขั้นกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

ขั้นออกแบบจัดการหลักสูตรและนำหลักสูตรไปใช้

ขั้นกำหนดเป้าหมายการเรียนการสอน

ขั้นกำหนดจุดประสงค์การเรียนการสอน

ขั้นคัดเลือกยุทธวิธีการจัดการเรียนการสอน

ขั้นคัดเลือกเทคนิควิธีการประเมินผลขั้นต้น

ขั้นนำยุทธวิธีการจัดการเรียนการสอนไปใช้

ขั้นสร้างเทคนิควิธีการประเมินผลขั้นสุดท้าย

ขั้นประเมินผลหลักสูตรและปรับปรุงหลักสูตร

5.4 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ สจ๊วต อุทรานันท์ (2532, น. 38-43) เสนอแนวทางการพัฒนาหลักสูตรมี 7 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญและเป็นขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาความต้องการของสังคมและผู้เรียน ขั้นตอนนี้ช่วยให้การจัดทำหลักสูตรสนองความต้องการของผู้เรียนและสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

ขั้นการกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่ทำหลังจากวิเคราะห์และทราบถึงสภาพปัญหาตลอดจนความต้องการต่าง ๆ แล้ว การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นไปเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นการคัดเลือก การจัดเนื้อหาสาระ และการจัดการเรียนรู้ เนื้อหาสาระและประสบการณ์เรียนรู้ที่ได้ที่นำมาจัดไว้ในหลักสูตรจะต้องผ่านการพิจารณาถ่วงน้ำหนักความเหมาะสมและสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนดไว้

ขั้นการกำหนดมาตรฐานการวัดและการประเมินผล ในขั้นตอนนี้มุ่งหาเกณฑ์มาตรฐานเพื่อใช้ในการวัดและการประเมินผลว่าจะวัดผลหรือประเมินผลอะไรบ้าง ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ขั้นการทดลองใช้หลักสูตร ในขั้นตอนนี้เป็นไปเพื่อหาจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องต่าง ๆ ของหลักสูตรหลังจากการร่างหลักสูตรแล้วเสร็จ ทั้งนี้เพื่อหาวิธีแก้ไขและปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น

ขั้นการประเมินผลการใช้หลักสูตร หลังจากนำหลักสูตรไปทดลองใช้แล้วจึงควรประเมินผลจากการใช้ว่าหลักสูตรที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสมสอดคล้องและมีจุดใดบ้างที่ควรปรับปรุงแก้ไข

ขั้นการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร หลังจากตรวจสอบและประเมินเบื้องต้นแล้วพบว่ายังมีข้อบกพร่องที่ต้องแก้ไข ก็ควรปรับให้ถูกต้องและเหมาะสมก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้จริงเพื่อให้ได้หลักสูตรที่บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ให้ได้มากที่สุด

การฝึกอบรม

1. ความหมายของการฝึกอบรม

นิตา ชูโต (2530, น. 25) ให้ความหมายของ การฝึกอบรม ไว้ว่าเป็นกระบวนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตั้งใจเพื่อพยายามให้ประสบการณ์หรือโอกาสที่จะปรับปรุงแนวคิดความรู้ทักษะเจตคติเพื่อปรับพฤติกรรมในการทำงานของบุคคลอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเนื้อและสูงสุดแก่บุคคลและหน่วยงาน

อุทุมพร จามรมาน (2533, น. 3) อธิบายว่า การฝึกอบรม คือ กิจกรรมหรือความพยายามที่จะจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการขององค์กรหรือหน่วยงานเพื่อให้ผู้เข้าอบรมเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีในเรื่องความรู้ทัศนคติหรือทักษะในการทำงานซึ่งการฝึกอบรมอย่างมีระบบ ราบรื่นกิจกรรมต้องมีทิศทางหรือเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมและประเมินได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลย้อนกลับมาสู่การพิจารณาผลการฝึกอบรมและการฝึกอบรมเป็นกิจกรรมที่ต้องจัดอย่างต่อเนื่อง

จงกลณี ชุติมาเทวินทร์ (2544, น. 1) อธิบายว่า การฝึกอบรม หมายถึง การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอันเป็นการเพิ่มความสามารถในการทำงานของคนทั้งในเรื่องของความรู้ ทักษะ ทัศนคติ และความชำนาญในการปฏิบัติงาน รวมทั้งความรับผิดชอบต่าง ๆ ที่บุคคลพึงมีต่อหน่วยงานและสิ่งอื่น ๆ ที่แวดล้อมเกี่ยวกับผู้เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติงาน

พะยอม วงศ์สารศรี (2543, น. 43) กล่าวว่า การฝึกอบรม คือ กระบวนการซึ่งบุคคลได้เรียนเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ และทัศนคติซึ่งจะช่วยให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งขององค์กรให้สำเร็จจุล่งไปได้ด้วยดี การฝึกอบรมมีจุดมุ่งหมายให้บุคคลมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน มีทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน ตลอดจนมีความรักในองค์กร

สรุป การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนาความสามารถของบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ หรือทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลต่อ

พฤติกรรมการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและเป้าหมายของหน่วยงาน

2. ประเภทของการฝึกอบรม

การฝึกอบรมมีหลายชนิด นอกจากการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะให้กับบุคลากรแล้วยังมีการอบรมในลักษณะอื่น จงกลณี ชูติมาเทวินทร์ (2544, น. 10-11) ยกตัวอย่างไว้ เช่น การอบรมเพื่อฟื้นฟูความรู้ การอบรมในลักษณะที่เป็นการศึกษาต่อเนื่อง ฯลฯ รูปแบบการอบรมจะแตกต่างกันไปตามความจำเป็นและจุดมุ่งหมายของการอบรม หากจะแบ่งประเภทการฝึกอบรมอย่างกว้าง ๆ อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ หนึ่ง การฝึกอบรมที่เป็นทางการ และสอง การฝึกอบรมที่ไม่เป็นทางการ ตัวอย่างของการฝึกอบรม เช่น

2.1 การฝึกอบรมก่อนการประจำการ (Pre-Entry Training) เป็นการฝึกอบรมให้กับผู้ที่เข้าทำงานใหม่หรือเพิ่มโครงการใหม่โดยทั่วไปผู้เข้าอบรมจะอยู่ในระยะทดลองงาน โดยทั่วไปมักเน้นภารกิจเริ่มแรกและภารกิจทั่วไปขององค์กร มีทั้งการฝึกอบรมในห้องและฝึกปฏิบัติภาคสนาม ปกติจะใช้เวลาไม่นาน 2-3 วัน แต่บางกรณีอาจใช้เวลาเป็นเดือน

2.2 การฝึกอบรมระหว่างประจำการ (In-Service Training) เป็นการฝึกอบรมระหว่างที่ทำงานแล้ว อาจเป็นการฝึกอบรมระยะสั้น ๆ ให้กับระดับของบุคลากรที่แตกต่างกัน อาจเป็นการจัดอบรมเฉพาะหน้าที่ อบรมเฉพาะเรื่อง ระยะเวลายืดหยุ่นได้ตามความต้องการส่วนใหญ่ใช้เวลาไม่นานราว 1-3 สัปดาห์

2.3 การฝึกอบรมในโครงการ (Project Related Training) เป็นการอบรมที่จัดให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในโครงการ เช่น โครงการที่ได้รับเงินอุดหนุนจากต่างประเทศ เป็นการอบรมเฉพาะเรื่องหรือเฉพาะประเภทของบุคลากร ปกติการอบรมระยะสั้นคือ 1-3 เดือนขึ้นอยู่กับความจำเป็นของโครงการ

2.4 ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเอง (Self-Development Training) มีความหมายกว้างและครอบคลุม เช่น กรณีที่บุคคลทำงานมานานและเริ่มรู้สึกว่าความรู้ไม่ทันกับข้อมูลหรือวิทยาการสมัยใหม่ทำให้เกิดความคิดที่ต้องการพัฒนาตนเอง อาจเป็นการอบรมความรู้ใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการอบรมเต็มเวลาหรือบางส่วนของเวลาโดยหน่วยงานต้นสังกัดจะให้การอนุมัติและสนับสนุนด้านการเงิน มักเป็นการอบรมนอกสถานที่ ระยะเวลาขึ้นอยู่กับคุณสมบัติที่หน่วยงานต้องการพัฒนา มีทั้งระยะสั้นและระยะยาว บางคนลาศึกษาต่อซึ่งการศึกษาต่อก็คือการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการวิธีหนึ่ง

สรุปได้ว่าประเภทของการอบรมสามารถแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ การฝึกอบรมก่อนประจำการ ระหว่างประจำการ การฝึกอบรมในโครงการ และการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาตนเองให้มีความรู้และความสามารถในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. รูปแบบและเทคนิคการฝึกอบรม

อำนาจ เดชชัยศรี (2539, อ้างถึงใน ศิริพงษ์ เพ็ญศิริ, 2550, น. 94) สมชาติ กิจยรรยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง (2550, น. 87) ฐิระ ประวาฬพฤษ (2538, น. 112-140) และทีศนา แคมมณี (2550) เสนอรูปแบบและเทคนิควิธีที่นิยมใช้ในการฝึกอบรมและการจัดการเรียนการสอน ตัวอย่างเช่น

3.1 การบรรยาย (Lecture)

การบรรยาย หมายถึง วิธีที่วิทยากรเป็นผู้พูด บอกเล่าหรืออธิบายเนื้อหาแก่ผู้รับการอบรม วิทยากรเป็นผู้เตรียมการค้นคว้าในเรื่องที่จะสอนมาเป็นอย่างดี ผู้รับการอบรมเป็นผู้รับการถ่ายทอดโดยการจดบันทึกหรือท่องจำการสอน

ข้อดีของวิธีการบรรยาย คือ สามารถสอนได้จำนวนมากโดยไม่จำกัดจำนวนผู้รับการอบรม สามารถปลูกฝังแนวความคิดที่พึงปรารถนาได้ แต่ข้อจำกัด คือ วิทยากรไม่ทราบผลว่าผู้รับการอบรมเรียนรู้สิ่งที่ต้องการถ่ายทอดให้หรือไม่ เนื่องจากผู้รับการอบรมไม่มีโอกาสแสดงออก การสอนโดยการบรรยายเพียงอย่างเดียวอาจทำให้ผู้รับการอบรมเบื่อหน่ายได้ง่าย แต่การสอนแบบบรรยายเป็นวิธีการสอนที่คนทั่วไปนิยมใช้

3.2 การสาธิต (Demonstrate)

การสาธิต คือ วิธีการที่วิทยากรทดลองและบรรยายไปพร้อม ๆ กัน โดยมีผู้รับการอบรมเป็นผู้ดู ผู้ฟัง พร้อมทั้งจดบันทึกตามที่ได้ฟังบรรยายหรือสาธิตให้ดู วิธีการสาธิตเป็นการแสดงหรือกระทำเพื่อให้ผู้รับการอบรมได้เห็นและได้เข้าใจอย่างชัดเจน อาจเป็นการแสดงโดยใช้อุปกรณ์เครื่องมือ วิธีการสาธิตอาจทำได้หลายวิธี เช่น วิทยากรเป็นผู้สาธิตด้วยตนเอง หรือเชิญผู้เชี่ยวชาญภายนอกมาเป็นผู้สาธิต หรืออาจให้ผู้รับการอบรมร่วมกันสาธิต เป็นต้น

ข้อดี คือ ผู้รับการอบรมเห็นตัวอย่างและขั้นตอนการปฏิบัติ ทำให้เข้าใจได้ในระดับหนึ่ง ข้อดีของการสอนแบบสาธิตอีกประการหนึ่งคือ ประหยัดเวลาและงบประมาณ ข้อจำกัด คือ หากผู้รับการอบรมมีจำนวนมาก การสาธิตอาจทำได้ไม่ทั่วถึง

3.3 การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion)

เป็นวิธีการที่มุ่งช่วยให้ผู้รับการอบรมมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างทั่วถึง มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ อันจะช่วยให้ผู้รับการอบรม เกิดการเรียนรู้ในเรื่องที่เรียนกว้างขึ้น เป็นกระบวนการที่วิทยากรใช้ในการช่วยให้ผู้รับการอบรมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดโดยการจัดผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ประมาณ 4 – 8 คน และให้ผู้รับการอบรมในกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็นและประสบการณ์ในประเด็นที่กำหนด และสรุปผลการอภิปรายออกมาเป็นข้อสรุปของกลุ่ม

ข้อดีของการอภิปรายกลุ่ม คือ ส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการอบรมได้คิด วิเคราะห์ วิจารณ์ ได้ค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ มาพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน อีกทั้งเป็นการสร้างเปลี่ยน

บรรยากาศเพื่อไม่ให้ผู้เข้าอบรมรู้สึกเบื่อจากการฟังบรรยาย เป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมกลุ่มใหญ่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างทั่วถึง ช่วยให้ได้ข้อมูลและความคิดเห็นที่หลากหลายเกิดการเรียนรู้ที่กว้างขึ้น อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้เข้ารับการอบรมได้พัฒนาทักษะต่าง ๆ เช่น ทักษะการพูด การแสดงความคิดเห็น การวิพากษ์วิจารณ์ เป็นต้น ข้อจำกัด คือ เป็นวิธีสอนที่ใช้เวลามาก ต้องใช้สถานที่ที่กว้างพอให้อภิปรายกันได้โดยไม่รบกวนกัน

3.4 การระดมพลังสมอง (Brain Storming)

วิธีการระดมพลังสมอง คือ การให้ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างอิสระ เป็นการนำความรู้ที่มีอยู่แล้วออกมาใช้โดยให้กลุ่มผู้เข้ารับการอบรมหาคำตอบหรือทางเลือกสำหรับปัญหาที่ถูกกำหนดอย่างรวดเร็วในระยะเวลานั้นโดยไม่มี การตัดสินในเวลานั้นว่าคำตอบหรือทางเลือกใดดีหรือไม่ อย่างไร เมื่อแสดงความคิดเห็นครบทุกคนแล้วจึงช่วยกันวิเคราะห์และพิจารณาทางเลือกหรือวิธีที่ดีที่สุดซึ่งอาจมีมากกว่าหนึ่งทางก็เป็นได้

ข้อดี คือ ผู้รับการอบรมมีอิสระทางความคิดโดยใช้ประสบการณ์เดิมของตน เป็นวิธีที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจในตัวผู้เข้ารับการอบรมและฝึกการยอมรับความเห็นที่แตกต่างกัน ข้อจำกัด คือ อาจมีผู้เข้ารับการอบรมจำนวนเพียงไม่กี่คนที่มีโอกาสแสดงความคิดเห็น อีกทั้งการวัดและการประเมินผลทำได้ยาก

3.5 การใช้กรณีตัวอย่างศึกษา (Case Study)

การอบรมด้วยการใช้กรณีตัวอย่างศึกษา คือ กระบวนการที่ผู้สอนหรือวิทยากรใช้ในการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยกำหนดหัวเรื่องจากความเป็นจริงและให้ร่วมกันตอบประเด็นคำถามเกี่ยวกับเรื่องนั้น จากนั้นจึงนำคำตอบและเหตุผลที่มาของคำตอบนั้นมาใช้เป็นข้อมูลในการอภิปราย เพื่อให้ผู้เรียนหรือผู้รับการอบรมเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

ข้อดี คือ เป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้รับการอบรมได้เผชิญปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์จริง ได้ฝึกแก้ปัญหาโดยไม่ต้องเสี่ยงกับผลที่จะเกิดขึ้น ช่วยให้เกิดความพร้อมที่จะแก้ปัญหาเมื่อเผชิญปัญหานั้นในสถานการณ์จริง อีกทั้งเป็นวิธีที่ให้ผลดีมากสำหรับกลุ่มผู้เข้าอบรมที่มีความรู้และประสบการณ์หลากหลายสาขา ข้อจำกัด คือ หากกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้และประสบการณ์ไม่แตกต่างกัน การเรียนรู้อาจไม่กว้างเท่าที่ควร และแม้ว่าปัญหาหรือสถานการณ์สมมติจะใกล้เคียงกับความเป็นจริง แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นจริง ๆ ดังนั้นความคิดในการแก้ปัญหาจึงมักเป็นไปตามเหตุผลที่ถูกที่ควร ซึ่งอาจไม่ตรงกับปฏิบัติการจริง (ทิสนา แคมมณี, 2550, น. 362)

3.6 การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

เป็นรูปแบบของการฝึกอบรมที่ส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเรียนรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ สามารถนำสิ่งที่ได้รับไปปฏิบัติงานในสถานการณ์จริงที่ผู้เข้าอบรมปฏิบัติอยู่ ลักษณะการประชุมเชิงปฏิบัติการแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ หนึ่ง เป็นการให้ความรู้ของวิทยากรเพื่อเพิ่มพูน

ความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้เข้ารับการอบรม ให้สามารถแก้ไขข้อขัดข้องในการทำงาน กำหนดแนวทางในการปฏิบัติและปรับปรุงงาน และสอง เป็นการปฏิบัติการณ์ของผู้เข้ารับการอบรมที่จะหาหรือ อภิปราย เพื่อให้ได้แนวทางแก้ปัญหาหรือวิธีการปฏิบัติงานโดยอาจดำเนินการทั้งกลุ่มใหญ่หรือแบ่งเป็นกลุ่มย่อยซึ่งการดำเนินการของส่วนที่สองอาศัยหลักวิชาการหรือหลักการที่วิทยากรได้บรรยายหรือ อภิปรายมาใช้ประกอบเป็นแนวทาง

ข้อดี คือ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการอบรมทุกคน ผู้เข้าอบรมมีอิสระในการคิดและปฏิบัติงานกลุ่ม อีกทั้งสามารถนำผลการประชุมปฏิบัติการไปใช้ในการปฏิบัติงานในหน่วยงานของตนข้อจำกัด คือ ใช้เจ้าหน้าที่และวิทยากรประจำกลุ่มจำนวนมากเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เข้ารับการอบรมในแต่ละกลุ่ม รวมทั้งใช้เวลามากโดยเฉพาะเวลาสำหรับการปฏิบัติงานกลุ่ม

3.7 การทัศนศึกษา (Field Trip)

ทัศนศึกษา เป็นกระบวนการเรียนรู้นอกห้องเรียนโดยผู้เรียนหรือผู้เข้าอบรมจะได้รับความรู้จากประสบการณ์ตรงซึ่งช่วยให้เกิดความเข้าใจและจดจำสิ่งที่ได้พบเห็นในเวลาอันรวดเร็วและเป็นเวลานาน การจัดกิจกรรมในรูปแบบนี้เป็นการใช้แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด (ทศนา แชมมณี, 2545, น. 342) ข้อดี คือ สร้างความกระตือรือร้นและความรู้ความเข้าใจให้กับผู้เข้าอบรมได้ดี ข้อจำกัด คือ ต้องใช้เวลาและเสียค่าใช้จ่ายมาก

การเลือกรูปแบบและเทคนิคในการฝึกอบรมควรพิจารณาดังต่อไปนี้ (สมชาติ กิจยรรยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, 2550, น. 88)

1. ผู้เข้าร่วมอบรม การเลือกเทคนิคการฝึกอบรมต้องคำนึงถึงพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ ความแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งจำนวนคนอีกด้วย
2. วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ของหัวเรื่องที่แตกต่างกันก็ต้องใช้เทคนิคที่แตกต่างกัน เช่น ถ้าเน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถบอกความแตกต่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ จำเป็นต้องใช้ทั้งการบรรยายและการอภิปราย แต่ถ้าต้องการให้เกิดทักษะในการจัดทำโครงการก็ต้องใช้วิธีการฝึกปฏิบัติ เป็นต้น
3. ข้อจำกัดของแต่ละเทคนิค เทคนิคการฝึกอบรมแต่ละชนิดมีข้อดีข้อเสียที่ต่างกัน ดังนั้นจึงต้องเลือกให้เหมาะสมกับหัวข้อที่ต้องการและจุดประสงค์ของการฝึกอบรมนั้น ๆ
4. วิทยากร การเลือกเทคนิคการฝึกอบรมจะต้องหารือร่วมกับวิทยากรโดยวิทยากรจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเนื้อหาสาระและถนัดในการใช้เทคนิคนั้น ๆ ด้วย มิเช่นนั้นจะได้ผลไม่ดีเท่าที่ควร

4. กระบวนการจัดการฝึกอบรม

ฐิระ ประวาฬพฤษ (2538, น. 72) อธิบายขั้นตอนระบบการฝึกอบรมและการพัฒนาว่า จะต้องประกอบไปด้วยขั้นตอน 3 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นความต้องการระบบ เริ่มด้วยการหาความต้องการทางการฝึกอบรม ทั้งส่วนที่เป็นปัจจุบันและอนาคตด้วยการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานเพื่อเลือกและเขียนวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมในรูปของการปฏิบัติที่ชัดเจนว่าผู้ผ่านการฝึกอบรมจะปฏิบัติอะไรได้บ้าง พร้อมมาตรฐานและเกณฑ์การปฏิบัติงานจำเป็นต้องสร้างอุปกรณ์ประเมินการฝึกอบรมและเกณฑ์การวัดผลการฝึกอบรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นการพัฒนาาระบบ เป็นขั้นการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากความต้องการโดยการเลือกและจัดเนื้อหาของหลักสูตรให้สนองวัตถุประสงค์ การเลือกใช้เทคนิคการฝึกอบรม เครื่องช่วยในการฝึกอบรม อุปกรณ์ในการฝึกอบรม และการจัดเตรียมเอกสารที่ใช้ในการฝึกอบรม ทั้งเอกสารที่ใช้ในการบรรยายและจัดการอบรมสิ่งนี้ นำไปสู่ความสมบูรณ์แบบของระบบ

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นการทำระบบให้สมบูรณ์ เป็นขั้นที่นำไปสู่ความสำเร็จของการฝึกอบรมที่มีคุณภาพ ในการดำเนินการฝึกอบรมจะต้องมีความสามารถในการเลือกสรรวิทยากรที่มีความรู้และประสบการณ์ที่เหมาะสมตลอดจนพิจารณาคัดเลือกผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีคุณสมบัติตรงตามหลักสูตร และเพื่อให้ทราบว่าการดำเนินการฝึกอบรมตอบสนองวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด จะต้องจัดให้มีการประเมินระบบการฝึกอบรม สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ การติดตามผลการฝึกอบรมและผู้ผ่านการฝึกอบรมได้นำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปใช้ปฏิบัติงานมากน้อยเพียงใด การติดตามผลและได้ข้อมูลป้อนกลับเพื่อปรับปรุงกิจกรรมในขั้นตอนต่าง ๆ ของระบบให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ชูชัย สมितिไกร (2540, น. 29-34) อธิบายกระบวนการจัดการฝึกอบรมอย่างเป็นระบบซึ่งประกอบไปด้วย 6 ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 วิเคราะห์ความต้องการในการฝึกอบรม การวิเคราะห์ความต้องการในการฝึกอบรมเป็นขั้นตอนแรกของการจัดการฝึกอบรมอย่างเป็นระบบการวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยให้ทราบข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการออกแบบและพัฒนาโครงการฝึกอบรมเพื่อให้การอบรมสอดคล้องกับความต้องการและเกิดประโยชน์สูงสุด

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรม ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการวิเคราะห์ความต้องการในขั้นแรกจะเป็นสิ่งนำมาใช้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมซึ่งเป็นเหมือนเข็มทิศสำหรับการออกแบบและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมต่อไป อีกทั้งเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการประเมินผลโครงการการฝึกอบรมด้วยวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมที่ดีควรเป็นวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

ขั้นตอนที่ 3 การคัดเลือกและออกแบบโครงการฝึกอบรม เมื่อทราบแล้วว่าวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมคืออะไร ในขั้นนี้จะเป็นการคัดเลือกและออกแบบโครงการฝึกอบรมซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ กระบวนการในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องอาศัยการพิจารณาใต้ตรองอย่างรอบคอบ ผู้ออกแบบการฝึกอบรมต้องมีความรู้ในด้านหลักการเรียนรู้ การเลือก

กิจกรรมและสื่อการสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้เข้ารับการอบรมเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ ด้านทักษะ หรือความสามารถตามที่มุ่งหวังไว้ ดังนั้นจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ผู้ออกแบบการฝึกอบรมจะต้องรู้ว่า ภารกิจและความรู้ ทักษะและความสามารถ สำหรับภารกิจนั้นคืออะไร การฝึกอบรมแบบใดที่ช่วยให้ผู้รับการอบรมมีการเรียนรู้และการพัฒนาตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การออกแบบและพัฒนาโครงการฝึกอบรมจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ มากมาย เช่น เนื้อหา รูปแบบวิธีการอบรม สื่อการสอน วิทยากร เวลา ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 4 สร้างเกณฑ์สำหรับการประเมินผล การสร้างเกณฑ์สำหรับการประเมินผลควรทำความเข้าใจกับการคัดเลือกและการออกแบบโครงการฝึกอบรม โดยเกณฑ์ที่สร้างขึ้นต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เนื่องจากเกณฑ์สำหรับการประเมินผลคือ มาตรฐานที่ใช้วัดพฤติกรรม ดังนั้นเกณฑ์จึงควรระบุว่าจะวัดพฤติกรรมอะไรที่ผู้รับการอบรมจะต้องพัฒนา ต้องมีการออกแบบเกณฑ์ว่าระดับต่ำสุดของพฤติกรรมที่จัดว่าผ่านเกณฑ์คืออะไร เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นตอนการจัดการฝึกอบรม หลังจากวางแผนและเตรียมการฝึกอบรมเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือ การดำเนินการฝึกอบรมตามแผนที่กำหนดไว้ ผู้ออกแบบการฝึกอบรมต้องดำเนินการเกี่ยวกับสถานที่ของการฝึกอบรมให้เรียบร้อย ไม่ว่าจะเป็นวัสดุอุปกรณ์ สื่อการสอน ฯลฯ นอกจากนี้ยังต้องดูแลและประสานงานกับวิทยากรการฝึกอบรมอีกด้วย ระหว่างการฝึกอบรมผู้ออกแบบการฝึกอบรมจะต้องประสบปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าดังนั้นจึงต้องมีการเตรียมการแก้ปัญหาไว้ล่วงหน้าด้วย

ขั้นตอนที่ 6 การประเมินผลการฝึกอบรม กระบวนการการประเมินผลการฝึกอบรมประกอบไปด้วยกระบวนการ 2 ชนิดด้วยกันคือ การสร้างเกณฑ์สำหรับการประเมินผลซึ่งหมายถึงขั้นตอนที่ 4 และการวัดผลโดยใช้วิธีการทดลองหรือวิธีการที่ไม่ใช่การทดลอง เพื่อตรวจสอบว่ามีความเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นหรือไม่ภายหลังการฝึกอบรม การประเมินจะบ่งชี้ว่าผลที่ได้รับจากการฝึกอบรมและมีความตรงมากน้อยเพียงใด กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ผลที่ได้รับตรงกับความต้องการและวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมหรือไม่ การฝึกอบรมที่จัดว่าประสบความสำเร็จต้องให้ประโยชน์และคุณค่าตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ หากผลที่ได้รับไม่ตรงและต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ผู้ออกแบบการฝึกอบรมต้องนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับจากการประเมินผลมาใช้ประกอบการวิเคราะห์และปรับปรุงแผนการฝึกอบรมในครั้งต่อไปให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ฐิระ ประวาฬพฤกษ์ (2538, น. 114) เสนอแนะว่าการจัดทำเอกสารประกอบการฝึกอบรมจะมีรูปแบบเหมือนเรียงความแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ส่วนคำนำหรือคำเริ่มต้น เป็นส่วนที่จะนำผู้ฟังให้เกิดความพร้อมที่จะเข้าสู่เนื้อหาสาระที่จะบรรยาย ควรเริ่มต้นเป็นข้อความที่น่าสนใจและเร้าให้ผู้ฟังสนใจที่จะฟังการบรรยาย เช่น อาจใช้ข้อความที่พาดหัวข่าวหนังสือพิมพ์ ใช้การตั้งคำถาม หรือการยกตัวอย่าง เป็นต้น

ส่วนที่ 2 เนื้อหาสาระของเรื่อง เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดความรู้ความคิดหรือการให้ข้อมูลแก่ผู้ฟังเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติพัฒนางาน การเตรียมเนื้อหาควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

-การจัดลำดับเนื้อหาควรเป็นตอนต่อเนื่องกันตามลำดับความความคิด หรือการลำดับความยาก-ง่ายเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ผู้ฟัง

-การใช้ภาษาควรคำนึงถึงความเหมาะสมกับบุคคลและควรเรียบเรียงภาษาให้เกิดความสละสลวย

-การคำนึงถึงสารประโยชน์ที่จะให้เกิดแก่ผู้ฟัง และควรเน้นตอนสำคัญ

-การบรรยายเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ การจูงใจ ตลอดจนสร้างทัศนคติที่ดีต้องใช้เหตุผล หลักฐาน หรือสถิติประกอบการบรรยายเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ

-เพื่อให้เกิดความเข้าใจและทำบรรยากาศให้ไม่น่าเบื่อ วิทยากรจะต้องเตรียมความรู้ประกอบเนื้อหาอย่างกว้างขวาง

-เนื้อหาสาระที่เตรียมจะต้องให้เหมาะสมกับเวลาที่กำหนด วิทยากรที่มีประสบการณ์มากอาจไม่มีปัญหา เพราะสามารถย่อหรือขยายเนื้อหาให้เหมาะสมกับเวลาได้ส่วน

ส่วนที่ 3 คือ สรุปหรือคำลงท้าย อาจเป็นการย่อความที่บรรยายมาหรือใช้คำถามฝากให้ผู้ฟังได้คิด

จากการศึกษาแนวคิดและขั้นตอนการออกแบบหลักสูตรรวมทั้งการฝึกอบรม ผู้วิจัยสรุปขั้นตอนเพื่อใช้ในการวิจัยเรื่อง การออกแบบหลักสูตรอบรมการสอนศิลปะที่ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สาระทัศนศิลป์ จังหวัดสุพรรณบุรีที่ ดังนี้

1. ศึกษาความต้องการหลักสูตร

2. ออกแบบหลักสูตรโดยกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรซึ่งมาจากการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เข้ารับการอบรม คัดเลือกเนื้อหาสาระ การจัดลำดับ และคัดเลือกกิจกรรมที่ใช้ในการอบรม

3. การนำหลักสูตรไปทดลองใช้

4. การวัดและการประเมินผลหลักสูตร รวมทั้งการปรับปรุงหลักสูตร

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ศิลปะ สาระทัศนศิลป์

1. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

กระทรวงศึกษาธิการกำหนดองค์ความรู้ ทักษะสำคัญ และคุณลักษณะในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานกลุ่มสาระศิลปะไว้ว่าจะต้องมีความรู้และทักษะในการคิดริเริ่ม

จินตนาการสร้างสรรค์งานศิลปะ สุนทรียภาพและการเห็นคุณค่าทางศิลปะ กำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้สร้างสรรค์กลุ่มทัศนศิลป์ไว้ว่า สามารถสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการวิเคราะห์วิพากษ์ วิจัยคุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ ใช้ในชีวิตประจำวัน เข้าใจความ สัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

1.1 วิสัยทัศน์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษา การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ

1.2. หลักการ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1.2.1 เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มีจุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล

1.2.2 เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและมีคุณภาพ

1.2.3 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

1.2.4 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระการเรียนรู้ เวลาและการจัดการเรียนรู้

1.2.5 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

1.2.6 เป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

1.3. จุดหมาย

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ กำหนดจุดหมายเพื่อให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1.3.1 มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง

1.3.2 มีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้ เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต

1.3.3 มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย

1.3.4 มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถี ชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

1.3.5 มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และ พัฒนาสิ่งแวดล้อมมีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความสุข

1.4 สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน และคุณลักษณะอันพึงประสงค์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตาม มาตรฐานที่กำหนด ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนี้

1.4.1 สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งให้ ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1) ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มี วัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเองเพื่อ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ การเลือกรับหรือไม่รับข้อมูล ข่าวสารด้วยหลักเหตุผลและความถูกต้องตลอดจนการเลือกใช้วิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดย คำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและสังคม

2) ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิด สังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การ สร้างองค์ความรู้หรือสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

3) ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและ อุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสม บนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรม และข้อมูล สารสนเทศ เข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม แสวงหาความรู้ ประยุกต์ความรู้มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม

4) ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการ ต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การทำงาน

และการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ อย่างเหมาะสม การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อม และการรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

5) ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือก และใช้เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมในด้านการเรียนรู้ การสื่อสารการทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้อง เหมาะสม และมีคุณธรรม

1.4.2 คุณลักษณะอันพึงประสงค์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฯ มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนี้

- 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
- 2) ซื่อสัตย์สุจริต
- 3) มีวินัย
- 4) ใฝ่เรียนรู้
- 5) อยู่อย่างพอเพียง
- 6) มุ่งมั่นในการทำงาน
- 7) รักความเป็นไทย
- 8) มีจิตสาธารณะ

2. สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ศิลปะ สาระทัศนศิลป์

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มศิลปะประกอบไปด้วย ทัศนศิลป์ ดนตรี และนาฏศิลป์ ในการอบรมครั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะสาระทัศนศิลป์ ดังนี้

มาตรฐาน ศ 1.1 สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยคุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

คุณภาพผู้เรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้แก่

1. รู้และเข้าใจเกี่ยวกับรูปร่าง รูปทรง และจำแนกทัศนธาตุของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์ มีทักษะพื้นฐานการใช้วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างงานวาดภาพระบายสี โดยใช้เส้น รูปร่าง รูปทรง สี และพื้นผิว ภาพปะติด และงานปั้น งานโครงสร้างเคลื่อนไหว

อย่างง่าย ๆ ถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกจากเรื่องราว เหตุการณ์ ชีวิตจริง สร้างงานทัศนศิลป์ตามที่ตนชื่นชอบ สามารถแสดงเหตุผลและวิธีการในการปรับปรุงงานของตนเอง

2. รู้และเข้าใจความสำคัญของงานทัศนศิลป์ในชีวิตประจำวัน ที่มาของงานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น ตลอดจนการใช้วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการสร้างงานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น

คุณภาพผู้เรียนเมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้แก่

1. รู้และเข้าใจการใช้ทัศนธาตุ รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว สี แสงเงา มีทักษะพื้นฐานในการใช้วัสดุอุปกรณ์ ถ่ายทอดความคิด อารมณ์ ความรู้สึก สามารถใช้หลักการจัดขนาด สัดส่วน ความสมดุล น้ำหนัก แสงเงา ตลอดจนการใช้สีคู่ตรงข้ามที่เหมาะสมในการสร้างงานทัศนศิลป์ 2 มิติ 3 มิติ เช่น งานสื่อผสม งานวาดภาพระบายสี งานปั้น งานพิมพ์ภาพ รวมทั้งสามารถสร้างแผนภาพ แผนผัง และภาพประกอบเพื่อถ่ายทอดความคิดจินตนาการเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ และสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างงานทัศนศิลป์ที่สร้างสรรค์ด้วยวัสดุอุปกรณ์และวิธีการที่ต่างกันได้ เข้าใจปัญหาในการจัดองค์ประกอบศิลป์ หลักการลดและเพิ่มในงานปั้น การสื่อความหมายในงานทัศนศิลป์ของตน รู้วิธีการปรับปรุงงานให้ดีขึ้น ตลอดจนรู้และเข้าใจคุณค่าของงานทัศนศิลป์ที่มีผลต่อชีวิตของคนในสังคม

2. รู้และเข้าใจบทบาทของงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนชีวิตและสังคม อิทธิพลของความเชื่อความศรัทธา ในศาสนา และวัฒนธรรมที่มีผลต่อการสร้างงานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น

ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง

สาระทัศนศิลป์ มาตรฐาน ศ 1.1 สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน แสดงดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง มาตรฐาน ศ 1.1 ระดับชั้นปีที่ 1 – 6

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.1	1. อภิปรายเกี่ยวกับรูปร่าง ลักษณะและขนาดของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวในธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น	รูปร่าง ลักษณะ และขนาดของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวในธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น
	2. บอกความรู้สึกที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว	ความรู้สึกที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น รู้สึกประทับใจกับความงามของบริเวณรอบอาคารเรียน หรือรู้สึกถึงความไม่เป็นระเบียบของสภาพภายในห้องเรียน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.1	3. มีทักษะพื้นฐานในการใช้วัสดุอุปกรณ์สร้างงานทัศนศิลป์	การใช้วัสดุ อุปกรณ์ เช่น ดินเหนียว ดินน้ำมัน ดินสอ พู่กัน กระดาษ สีเทียน สีน้ำ ดินสอสีสร้างงานทัศนศิลป์
	4. สร้างงานทัศนศิลป์โดยการทดลองใช้สีด้วยเทคนิคง่าย ๆ	การทดลองสีด้วยการใช้สีน้ำ สีโปสเตอร์ สีเทียนและสีจากธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น
	5. วาดภาพระบายสีภาพธรรมชาติตามความรู้สึกของตนเอง	การวาดภาพระบายสีตามความรู้สึกของตนเอง
ป.2	1. บรรยายรูปร่าง รูปทรงที่พบในธรรมชาติและสิ่งแวดลอม	รูปร่าง รูปทรงในธรรมชาติและสิ่งแวดลอม เช่น รูปกลม รี สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม และกระบอก
	2. ระบุทัศนธาตุที่อยู่ในสิ่งแวดลอม และงานทัศนศิลป์ โดยเน้นเรื่องเส้น สี รูปร่าง และรูปทรง	เส้น สี รูปร่าง รูปทรงในสิ่งแวดลอม และงานทัศนศิลป์ประเภทต่าง ๆ เช่น งานวาด งานปั้น และงานพิมพ์ภาพ
	3. สร้างงานทัศนศิลป์ต่าง ๆ โดยใช้ทัศนธาตุที่เน้นเส้น รูปร่าง	เส้น รูปร่างในงานทัศนศิลป์ประเภทต่าง ๆ เช่น งานวาด งานปั้น และงานพิมพ์ภาพ
	4. มีทักษะพื้นฐานในการใช้วัสดุอุปกรณ์สร้างงานทัศนศิลป์ 3 มิติ	การใช้วัสดุอุปกรณ์ สร้างงานทัศนศิลป์ 3 มิติ
	5. สร้างภาพปะติดโดยการตัดหรือฉีกกระดาษ	ภาพปะติดจากกระดาษ
	6. วาดภาพเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัวของตนเองและเพื่อนบ้าน	การวาดภาพถ่ายทอดเรื่องราว
	7. เลื่องานทัศนศิลป์ และบรรยายถึงสิ่งที่มองเห็น รวมถึงเนื้อหาเรื่องราว	เนื้อหาเรื่องราวในงานทัศนศิลป์
	8. สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์เป็นรูปแบบงานโครงสร้างเคลื่อนไหว	งานโครงสร้างเคลื่อนไหว
ป.3	1. บรรยาย รูปร่าง รูปทรงในธรรมชาติและสิ่งแวดลอม และงานทัศนศิลป์	รูปร่าง รูปทรงในธรรมชาติและสิ่งแวดลอมและงานทัศนศิลป์

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.3	2. ระบุ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้สร้างผลงานเมื่อชมงานทัศนศิลป์	วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้สร้างงานทัศนศิลป์ ประเภทงานวาด งานปั้น งานพิมพ์ภาพ
	3. จำแนกทัศนธาตุของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์ โดยเน้นเรื่อง เส้น สี รูปร่าง รูปทรงและพื้นผิว	เส้น สี รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว ในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และงานทัศนศิลป์
	4. วาดภาพ ระบายสีสิ่งของรอบตัว	การวาดภาพระบายสี สิ่งของรอบตัว ด้วย สีเทียน ดินสอสี และสีโปสเตอร์
	5. มีทักษะพื้นฐาน ในการใช้วัสดุอุปกรณ์ สร้างสรรค์งานปั้น	การใช้วัสดุอุปกรณ์ในงานปั้น
	6. วาดภาพถ่ายทอดความคิดความรู้สึก จากเหตุการณ์ชีวิตจริง โดยใช้เส้น รูปร่าง รูปทรง สี และพื้นผิว	การใช้เส้น รูปร่าง รูปทรง สี และพื้นผิว วาดภาพถ่ายทอดความคิดความรู้สึก
	7. บรรยายเหตุผลและวิธีการในการสร้างงานทัศนศิลป์ โดยเน้นถึงเทคนิคและวัสดุ อุปกรณ์	วัสดุ อุปกรณ์ เทคนิควิธีการในการสร้างงานทัศนศิลป์
	8. ระบุสิ่งที่ชื่นชมและสิ่งที่ควรปรับปรุงในงานทัศนศิลป์ของตนเอง	การแสดงความคิดเห็นในงานทัศนศิลป์ของตนเอง
	9. ระบุ และจัดกลุ่มของภาพตามทัศนธาตุที่เน้นในงานทัศนศิลป์นั้น ๆ	การจัดกลุ่มของภาพตามทัศนธาตุ
	10. บรรยายลักษณะรูปร่าง รูปทรง ในงานการออกแบบสิ่งต่าง ๆ ที่มีในบ้าน และโรงเรียน	รูปร่าง รูปทรง ในงานออกแบบ
	ป.4	1. เปรียบเทียบรูปลักษณะของรูปร่าง รูปทรงในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และงานทัศนศิลป์
2. อภิปรายเกี่ยวกับอิทธิพลของสีวรรณะอุ่นและสีวรรณะเย็นที่มีต่ออารมณ์ของมนุษย์		อิทธิพลของสี วรรณะอุ่น และวรรณะเย็น

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.4	3. จำแนกทัศนธาตุของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์ โดยเน้นเรื่องเส้น สี รูปร่าง รูปทรงพื้นผิว และพื้นที่ว่าง	เส้น สี รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว และพื้นที่ว่าง ในธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และงานทัศนศิลป์
	4. มีทักษะพื้นฐานในการใช้วัสดุอุปกรณ์ สร้างสรรค์งานพิมพ์ภาพ	การใช้วัสดุอุปกรณ์สร้างงานพิมพ์ภาพ
	5. มีทักษะพื้นฐานในการใช้วัสดุอุปกรณ์ สร้างสรรค์งานวาดภาพระบายสี	การใช้วัสดุอุปกรณ์ในการวาดภาพระบายสี
	6. บรรยายลักษณะของภาพโดยเน้น เรื่องการจัดระยะ ความลึก น้ำหนัก และแสงเงาในภาพ	การจัดระยะความลึก น้ำหนัก และแสงเงา ในการวาดภาพ
	7. วาดภาพระบายสี โดยใช้สีวรรณะอุ่น และสีวรรณะเย็น ถ่ายทอดความรู้สึกและจินตนาการ	การใช้สีวรรณะอุ่นและใช้สีวรรณะเย็น วาดภาพถ่ายทอดความรู้สึกและจินตนาการ
	8. เปรียบเทียบความคิดความรู้สึกที่ถ่ายทอดผ่านงานทัศนศิลป์ของตนเองและบุคคลอื่น	ความเหมือนและความแตกต่างในงานทัศนศิลป์ความคิดความรู้สึกที่ถ่ายทอดในงานทัศนศิลป์
	9. เลือกใช้วรรณะสีเพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกในการสร้างงานทัศนศิลป์	การเลือกใช้วรรณะสีเพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก
	ป.5	1. บรรยายเกี่ยวกับจังหวะตำแหน่งของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในสิ่งแวดล้อมและงานทัศนศิลป์
2. เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างงานทัศนศิลป์ ที่สร้างสรรค์ด้วยวัสดุอุปกรณ์ และวิธีการที่ต่างกัน		ความแตกต่างระหว่างงานทัศนศิลป์
3. วาดภาพ โดยใช้เทคนิคของแสงเงา น้ำหนัก และวรรณะสี		แสงเงา น้ำหนัก และวรรณะสี

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.5	4. สร้างสรรค์งานปั้นจาก ดินน้ำมัน หรือ ดินเหนียว โดยเน้นการถ่ายทอด จินตนาการ	การสร้างงานปั้นเพื่อถ่ายทอดจินตนาการ ด้วยการใช้ดินน้ำมันหรือดินเหนียว
	5. สร้างสรรค์งานพิมพ์ภาพ โดยเน้น การ จัดวางตำแหน่งของสิ่งต่าง ๆ ในภาพ	การจัดภาพในงานพิมพ์ภาพ
	6. ระบุปัญหาในการจัดองค์ประกอบศิลป์ และการสื่อความหมายในงานทัศนศิลป์ ของตนเอง และบอกวิธีการปรับปรุงงาน ให้ดีขึ้น	การจัดองค์ประกอบศิลป์และการสื่อ ความหมาย ในงานทัศนศิลป์
	7. บรรยายประโยชน์และคุณค่าของงาน ทัศนศิลป์ที่มีผลต่อชีวิตของคนในสังคม	ประโยชน์และคุณค่าของงานทัศนศิลป์
ป.6	1. ระบุสีคู่ตรงข้ามและอภิปรายเกี่ยวกับการใช้สีคู่ตรงข้ามในการถ่ายทอดความคิด และอารมณ์	วงสีธรรมชาติ และสีคู่ตรงข้าม
	2. อธิบายหลักการจัดขนาดสัดส่วนความ สมดุลในการสร้างงานทัศนศิลป์	หลักการจัดขนาด สัดส่วนความสมดุล ในงานทัศนศิลป์
	3. สร้างงานทัศนศิลป์จากรูปแบบ 2 มิติ เป็น 3 มิติ โดยใช้หลักการของแสงเงาและ น้ำหนัก	งานทัศนศิลป์รูปแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ
	4. สร้างสรรค์งานปั้นโดยใช้หลักการเพิ่ม และลด	การใช้หลักการเพิ่มและลดในการ สร้างสรรค์งานปั้น
	5. สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์โดยใช้หลักการ ของรูปและพื้นที่ว่าง	รูปและพื้นที่ว่างในงานทัศนศิลป์
	6. สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์โดยใช้สีคู่ตรง ข้าม หลักการจัดขนาดสัดส่วนและความ สมดุล	การสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์โดยใช้ สีคู่ตรงข้าม หลักการจัดขนาด สัดส่วนและ ความสมดุล

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.6	7. สร้างงานทัศนศิลป์เป็นแผนภาพ แผนผัง และภาพประกอบ เพื่อถ่ายทอด ความคิดหรือเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ ต่าง ๆ	การสร้างงานทัศนศิลป์เป็นแผนภาพ แผนผังและภาพประกอบ

สาระทัศนศิลป์ มาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์
ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ภูมิปัญญาไทย และสากล แสดงดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง มาตรฐาน ศ 1.2 ระดับชั้นปีที่ 1 – 6

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.1	1. ระบุงานทัศนศิลป์ในชีวิตประจำวัน	งานทัศนศิลป์ในชีวิตประจำวัน
ป.2	1. บอกความสำคัญของงานทัศนศิลป์ ที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน	ความสำคัญของงานทัศนศิลป์ใน ชีวิตประจำวัน
	2. อธิบายเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ ประเภทต่าง ๆ ในท้องถิ่นโดยเน้นถึง วิธีการสร้างงานและวัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้	งานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น
ป.3	1. เล่าถึงที่มาของงานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น	ที่มาของงานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น
	2. อธิบายเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์และวิธีการ สร้างงานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น	วัสดุอุปกรณ์ และวิธีการสร้างงานทัศนศิลป์ ในท้องถิ่น
	1. ระบุ และอธิบายเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ ในเหตุการณ์ และงานเฉลิมฉลองของ วัฒนธรรมในท้องถิ่น	งานทัศนศิลป์ในวัฒนธรรมท้องถิ่น
	2. บรรยายเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ ที่มาจากวัฒนธรรมต่าง ๆ	งานทัศนศิลป์จากวัฒนธรรมต่าง ๆ
ป.4	1. ระบุ และอธิบายเกี่ยวกับงาน ทัศนศิลป์ในเหตุการณ์และงานเฉลิมฉลอง ของวัฒนธรรมท้องถิ่น	งานทัศนศิลป์ในวัฒนธรรมท้องถิ่น

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระเรียนรู้แกนกลาง
ป.4	2. บรรยายเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ที่มาจากวัฒนธรรมต่าง ๆ	งานทัศนศิลป์จากวัฒนธรรมต่าง ๆ
ป.5	1. ระบุและบรรยายเกี่ยวกับลักษณะรูปแบบของงานทัศนศิลป์ในแหล่งเรียนรู้หรือนิทรรศการศิลปะ	ลักษณะรูปแบบของงานทัศนศิลป์
	2. อภิปรายเกี่ยวกับงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่น	งานทัศนศิลป์ที่สะท้อนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่น
ป.6	1. บรรยายบทบาทของงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนชีวิตและสังคม	บทบาทของงานทัศนศิลป์ในชีวิต และสังคม
	2. อภิปรายเกี่ยวกับอิทธิพลของความเชื่อความศรัทธาในศาสนาที่มีผลต่องานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น	อิทธิพลของศาสนาที่มีต่องานทัศนศิลป์ในท้องถิ่น
	3. ระบุและบรรยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่มีผลต่อการสร้างงานทัศนศิลป์ของบุคคล	อิทธิพลทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่มีผลต่อการสร้างงานทัศนศิลป์

พัฒนาการของเด็กระดับประถมศึกษา

1. พัฒนาการทั่วไปของเด็กระดับประถมศึกษา

เด็กในวัยนี้เริ่มเรียนรู้โลกกว้างมากขึ้น ชอบความตื่นเต้น ฟังพอใจในสิ่งแปลกใหม่ ชอบการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ นอกบ้าน เช่น เรียนรู้เกี่ยวกับเพื่อน ครู การเรียน การเล่นกับเพื่อน เด็กจะใฝ่รู้และพยายามกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้เห็นว่าเขาสามารถทำได้ อยากประสบความสำเร็จ อยากให้ผู้อื่นยอมรับในความสามารถของตนเอง ดังนั้น ครูผู้สอนควรช่วยให้เด็กได้เกิดความรู้สึกว่าเขามีดี มีความสามารถ โดยการสนับสนุนให้เด็กได้ทำในสิ่งที่เขาชอบ หากจุดดีหรือจุดเด่นของตัวเด็กเพื่อชมเชยเป็นการบ่มเพาะความมั่นใจและความรู้สึกขยันหมั่นเพียรให้เกิดขึ้น เพราะความสามารถจริงของเด็กที่ปฏิบัติได้นั้นยังต้องได้รับการส่งเสริมและช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ให้เด็กสามารถพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่ แต่ถ้าเด็กไม่ได้รับการส่งเสริมหรือการส่งเสริมที่มากเกินไปเกินความสามารถของเด็ก เด็กจะรู้สึกว่าคุณค่าและขาดความมั่นใจในตนเอง

ครูผู้สอนควรทำความเข้าใจว่าเด็กในวัยนี้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมากขึ้น สามารถคิดหาเหตุผล แก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ และสามารถเข้าใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ได้ก็จริง แต่ก็มีข้อจำกัดว่าความรู้ความเข้าใจเหล่านี้ก็ต้องอยู่ในรูปธรรม เช่น การสอนให้เด็กทำความดี (นามธรรม) ครูผู้สอนจะต้องยกตัวอย่างให้อยู่ในรูปของพฤติกรรมที่เด็กสามารถปฏิบัติได้ เช่น การตั้งใจเรียน เชื้อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ฯลฯ ว่าเป็นพฤติกรรมการทำความดี

ทักษะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้จะเป็นลักษณะการใช้กล้ามเนื้อเล็ก คือ การประสานกันระหว่างมือกับสายตา เช่น การต่อบล็อก การเขียนหนังสือ เด็กวัยนี้เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมจากบ้านสู่โรงเรียน ดังนั้น ทักษะการเข้าสังคมในกลุ่มเพื่อน และทักษะทางภาษาเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง กระบวนการพัฒนาต่าง ๆ จะเป็นในลักษณะของกระบวนการทางสังคมเข้ามาหล่อหลอมในตัวเด็ก เพราะวัยเด็กตอนปลายไม่ต้องการเล่นตามลำพังที่บ้าน หรือทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกับสมาชิกของครอบครัวอีกต่อไป เพื่อนจึงเป็นบุคคลอันดับแรก ๆ ที่เด็กจะเลือกปฏิบัติตาม ทั้งด้านการแต่งกาย ความคิด และพฤติกรรม เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างพ่อแม่กับเพื่อน เด็กมักจะทำตาม และให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนมากกว่า ซึ่งทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ทักษะการเข้าสังคมหลายอย่างที่เป็นประโยชน์ เช่น เด็กจะเรียนรู้ถึงการยอมรับและมีความรับผิดชอบ การมีน้ำใจนักกีฬา การมีพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เพื่อเป็นรากฐานในการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป

ดังนั้น ช่วงอายุของเด็กในประถมศึกษา 6-12 ปี ถือเป็นช่วงสำคัญของเด็กในการเรียนรู้ทักษะชีวิต และพัฒนาการต่าง ๆ ทางด้านสติปัญญา เป็นช่วงที่สมองมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและเต็มที่ ดังนั้นธรรมชาติและพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กในช่วงนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงและแสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโตที่เด่นชัด สรุปโดยรวม ดังนี้

อายุ 6 ปี เด็กวัยนี้สามารถเข้าใจความแตกต่างระหว่างสิ่งของได้ เช่น ความแตกต่างของลวดลาย เข้าใจความหมายของหน้า-หลัง ซ้าย-ขวา และบน-ล่าง แต่ยังไม่เข้าใจระยะใกล้-ไกลของสถานที่ เด็กวัยนี้ยังคิดถึงแต่เรื่องปัจจุบัน คิดถึงแต่เรื่องที่ตนเองผูกพันด้วย สนใจการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ แต่จะไม่สนใจความสำเร็จของกิจกรรมนั้น ๆ เด็กจะกระตือรือร้นทำงานที่ตนเองสนใจ แต่เมื่อหมดความสนใจจะเลิกทำทันที โดยไม่สนใจว่างานนั้นจะสำเร็จหรือไม่ มีสมาธิจดจ่อกับกิจกรรมค่อนข้างสั้น เด็กวัยนี้สามารถวาดรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน วาดรูปคน เขียนตัวอักษรง่าย ๆ ได้

อายุ 7 ปี เด็กวัยนี้มีความอยากรู้อยากเห็น สามารถจำเหตุการณ์ที่ผ่านมาได้ มีความสนใจทำสิ่งต่าง ๆ และจะพยายามทำให้สำเร็จ แต่ยังมีสมาธิจดจ่อกับกิจกรรมค่อนข้างน้อย รู้จักชอบหรือไม่ชอบสิ่งนี้ จะสนใจสิ่งต่าง ๆ แต่สามารถทำได้ทีละอย่าง ถ้ามีงานหลายอย่างให้เด็กทำ ควรจะแบ่งหรือกำหนดให้เป็นส่วน ๆ ไม่ควรให้พร้อมกันทีเดียว เพราะจะทำให้เด็กเบื่อ เด็กวัยนี้สามารถวาดรูปคนมีรายละเอียดมากขึ้น สามารถเปรียบเทียบขนาดว่าใหญ่หรือเล็กได้

อายุ 8 ปี เด็กวัยนี้จะสนใจซักถามมากขึ้น ชอบทำสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เคยทำมาก่อน มีสมาธิจดจ่อกับกิจกรรมนานขึ้น มีความสนใจที่จะทำงานให้สำเร็จ มีความพิถีพิถันและรับฟังคำแนะนำในการ

ทำงานมากขึ้น สามารถเข้าใจคำชี้แจงง่าย ๆ มีความสนใจในการเล่นต่าง ๆ สนใจการดูภาพยนตร์ โทรทัศน์ การ์ตูน ฟังวิทยุ และชอบนิทาน สามารถวาดรูปสิ่งที่พบเห็นโดยแสดงสัดส่วนและรายละเอียดได้ดีขึ้น

อายุ 9 ปี เด็กวัยนี้เป็นวัยที่รู้จักใช้เหตุผล สามารถตอบคำถามอย่างมีเหตุผล มีความรู้ในด้านภาษา และความรู้รอบตัวกว้างขึ้น ชอบอ่านหนังสือที่กล่าวถึงข้อเท็จจริง สามารถแก้ปัญหาและรู้จักหาเหตุผลโดยอาศัยการสังเกต ในวัยนี้ต้องการอิสรภาพเพิ่มขึ้น สนใจสะสมสิ่งของ และเลียนแบบการกระทำต่าง ๆ ของคนอื่น เด็กวัยนี้เริ่มที่จะวาดรูปทรงง่าย ๆ ที่แสดงถึงมิติความลึกได้

อายุ 10 ปี เป็นวัยที่สมองกำลังพัฒนาเต็มที่ การเรียน การหาเหตุผล ความคิดและการแก้ปัญหาดีขึ้น สามารถตัดสินใจด้วยตนเอง มีการไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ ไม่ทำอย่างหุนหันพลันแล่น เด็กเริ่มแสดงความสนใจกิจกรรมที่มีความแตกต่างกันระหว่างเพศ เช่น การเตะฟุตบอลของเด็กผู้ชาย การแต่งตัวของเด็กผู้หญิงเริ่มมีความเข้าใจเกี่ยวกับเวลาได้แม่นยำและชัดเจนขึ้น

อายุ 11-12 ปี เด็กวัยนี้จะสนใจเพื่อนวัยเดียวกัน มีการเล่นเป็นกลุ่ม บางคนเริ่มแสดงความสนใจในเพศตรงข้าม สนใจกีฬาที่เล่นเป็นทีม กิจกรรมกลางแจ้ง สัตว์เลี้ยง งานอดิเรก หนังสือการ์ตูน ฯลฯ จะมีลักษณะเป็นคนที่ยืดหยุ่นได้ง่าย ๆ อาจกลายเป็นคนเจ้าอารมณ์และชอบการวิพากษ์วิจารณ์ เห็นว่าความคิดเห็นของกลุ่มเพื่อนมีความสำคัญมากกว่าความคิดเห็นของผู้ใหญ่ เริ่มมีความกังวล เริ่มเอาใจใส่การเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ต้องการให้ผู้อื่นเข้าใจและยอมรับในการเปลี่ยนแปลงของตนเอง

2. พัฒนาการทางศิลปะระดับประถมศึกษา

พัฒนาการทางศิลปะเด็ก หมายถึง ความเจริญงอกงามในการแสดงออกทางศิลปะของเด็ก ซึ่งแบ่งออกได้หลายระดับ หรือหมายถึงการเจริญขึ้นตามขั้นของอายุในการประกอบกิจกรรมทางศิลปะให้สามารถใช้มือบังคับเครื่องมือไปในทางที่ต้องการและถูกต้องตามวิธีการอย่างง่าย ๆ และค่อย ๆ ยากขึ้นตามลำดับ พร้อมทั้งใช้ความคิดที่ตัวเองมีอยู่แสดงออกมาเป็นภาพตามความรู้สึกนึกคิดของตัวเอง ทฤษฎีพัฒนาการด้านศิลปะเด็กที่สำคัญคือ ของ วิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ และแลมเบิร์ต บริตเตน (Viktor Lowenfeld and W. Lambert Brittain) จากหนังสือเรื่อง Creative and Mental Growth ที่ถูกนำเสนอตั้งแต่ทศวรรษที่ 1947 เป็นการศึกษาพัฒนาการทางศิลปะเด็กจากภาพที่เด็กวาด ทฤษฎีดังกล่าวได้รับการยอมรับต่อมาอีกเป็นเวลานานและเป็นตำราที่มีอิทธิพลต่อวงการจิตวิทยาการศึกษาและศิลปะศึกษามากที่สุดเล่มหนึ่ง (มะลิฉัตร เอื้ออนันท์, 2545, น. 227)

จากงานของวิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ และแลมเบิร์ต บริตเตน สรุปพัฒนาการทางศิลปะเด็กโดยมุ่งอธิบายความเปลี่ยนแปลงในการวาดภาพของเด็กอย่างสั้น ๆ โดยมีได้มุ่งเน้นประเด็นการจัดการเรียนการสอน ผลงานดังกล่าวจำแนกขั้นพัฒนาการทางศิลปะของเด็กวัยต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นแรก ขั้นขีดเขียน (The Scribbling Stage)

ขั้นนี้เด็กมีอายุราว 2-4 ปี คือ ยังมองไม่เห็นว่าคุณภาพคืออะไร ยังใช้ความสนุกสนานในการเคลื่อนไหวร่างกาย ความสำคัญของขั้นนี้อยู่ที่กระบวนการมากกว่าความสำเร็จ เด็กยังไม่สามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของมือกับเครื่องมือได้ถูกต้อง เด็กแสดงด้วยการใช้มือป้ายหรือเลอะเลอะที่โต๊ะ เช่น โคลน น้ำ ฯลฯ หรืออาจขีดเป็นเส้นที่ขาด ๆ วีน ๆ ไม่เป็นรูปร่าง เด็กไม่อาจลากเส้นจากซ้ายไปขวาหรือจากบนลงล่าง เส้นต่าง ๆ จากการขีดเขียนของเด็กแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวที่ไม่มีการควบคุมทางร่างกาย แต่การขีดเขียนเช่นนี้ จะไม่อยู่ในลักษณะเดิมเช่นนี้ไปจนตลอดอายุ 4 ปี หากแต่มีพัฒนาการเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 ระยะ คือ (ศรียา นิยมธรรม, 2562)

ระยะที่ 1 ขีดเขียนอย่างไม่มีระเบียบ (Disordered Scribbling) แสดงดังภาพที่ 2.1 เป็นการขีดเขียนอย่างไม่มีจุดหมาย เส้นที่ได้จึงยุ่งเหยิง ไม่เป็นระเบียบ การขีดเขียนยังเป็นแบบสะเปะสะปะ กล่าวคือ การขีดเขียนจะเป็นเส้นยุ่งเหยิงโดยปราศจากความหมาย ทั้งนี้เนื่องมาจากการประสานงานของกล้ามเนื้อยังไม่ดี

ภาพที่ 2.1 ภาพวาดในขั้นขีดเขียนอย่างไม่มีระเบียบ ด.ญ.ทรงกลด บุญมา อายุ 3 ปี

ระยะที่ 2 ขั้นขีดเป็นเส้นยาว (Longitudinal Scribbling) เด็กจะเคลื่อนไหวแขนขีดได้เป็นเส้นแนวยาว ขีดเขียนซ้ำ ๆ หลายครั้งทั้งแนวตั้งและแนวนอน แสดงให้เห็นพัฒนาการทางกล้ามเนื้อว่าเด็กค่อย ๆ ควบคุมกล้ามเนื้อของการเคลื่อนไหวของตนเองให้ดีขึ้น

ระยะที่ 3 ขั้นขีดเขียนเป็นวงกลม (Circular Scribbling) เด็กจะมีพัฒนาการด้านการประสานงานของกล้ามเนื้อได้ดีขึ้น (Motor Coordination) การประสานงานของกล้ามเนื้อมือและสายตาดีขึ้น เด็กสามารถขีดเส้นซึ่งมีเค้าโครงเป็นวงกลมได้

ระยะที่ 4 ชั้นให้ชื่อรอยขีดเขียน (Naming Scribbling) การขีดเขียนชักมีความหมายขึ้น เช่น จะวาดเป็นรูปน้อง พี่ พ่อ แม่ ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ตัวเด็ก ในขณะที่ขีดเขียนเด็กมักจะบรรยายไปด้วยเพื่อถ่ายทอดจินตนาการของตนเองออกมาในรูปภาพ

ขั้นที่สอง ขั้นเริ่มสร้างมโนทัศน์ (The Pre Schematic Stage)

เด็กมีอายุราว 4-7 ปี เป็นขั้นที่ต่อการเขียนภาพในขั้นขีดเขียน คือ เริ่มพยายามสื่อความหมายกับสิ่งที่ตนเองวาด หรือสร้างให้ปรากฏภาพและรูปร่าง แสดงความสัมพันธ์ระหว่างภาพที่ตนเขียนกับของจริงในโลกภายนอก ซึ่งจะพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ตามขั้นอายุและวุฒิภาวะของเด็ก เช่น

การวาดรูปคนเขียนวงกลมเป็นสัญลักษณ์ของหัว มีเส้นยาวเป็นแขนขาในระยะต้น แสดงดังภาพที่ 2.2 การใช้ช่องไฟไม่มีระเบียบ เด็กไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ สิ่ง que เด็กเขียนลงในภาพจึงกระจัดกระจายไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การใช้สี เด็กจะใช้สีตามอารมณ์ การใช้สียังไม่มี การเกี่ยวข้องใด ๆ ระหว่างสีที่เด็กใช้เขียนภาพกับสีของวัตถุที่เด็กเห็นจริง

ภาพที่ 2.2 ตัวอย่างภาพวาดของเด็กขั้นเริ่มสร้างมโนทัศน์ ด.ญ.สุพรรณษา บุญมา อายุ 5 ปี

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2545, น. 227-235) อธิบายลักษณะเฉพาะของขั้นเริ่มสร้างมโนทัศน์ ไว้ว่า

ลักษณะของการวาด (Drawing Characteristics) ใช้รูปร่างเรขาคณิตสื่อความหมายของสิ่งที่ตนเองวาด พิจารณาจัดวางวัตถุและใส่ใจกับขนาดของวัตถุ พยายามเรียบเรียงสิ่งที่ตนรู้จักลงไปในการวาด สามารถลอกรูปสี่เหลี่ยมหรือสามเหลี่ยมได้ในวัย 5 ปี

การใช้เนื้อที่ในการวาด (Space Representation) รูปที่เด็กวาดจะลอยอยู่รอบหน้ากระดาษ บางครั้งเวลาวาดจะหมุนกระดาษไปเรื่อย ๆ

การแสดงออกด้านรูปคน (Human Figure Representation) รูปคนอยู่ในวงกลมมีแขนขาต่อออกมาจากส่วนหัว บางครั้งส่อลักษณะว่าวาดนิ้วมือและเท้า รูปคนมักหันหน้าหาผู้ดูและมีลักษณะยิ้มแยมแจ่มใส ปลายของขั้นนี้เริ่มวาดรายละเอียดเพิ่มเติม เช่น ใส่เสื้อผ้า

ขั้นที่สาม ขั้นโน้ตส์หรือการวาดภาพได้เป็นเรื่องราว (The Schematic Stage)

เด็กชั้นนี้มีอายุราว 7-9 ปี เด็กจะมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น รู้จักนำตนเองเข้าไปสัมพันธ์กับคนอื่นอันเป็นประสบการณ์ที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นพื้นฐานของการใช้ช่องไฟ เด็กจะเข้าใจว่าภาพของตนควรจะอยู่ที่ใด มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเพียงใด ทำให้เด็กแสดงออกโดยใช้สัญลักษณ์ที่เรียกว่า เส้นฐาน (Base Line) แสดงดังภาพที่ 2.3 การเขียนเส้นนั้นเป็นสากลถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการตามธรรมชาติของเด็กเช่นเดียวกับการวิ่งหรือกระโดด นอกจากนี้เด็กยังมักเขียนภาพที่เรียกว่า ภาพแบบมองทะลุเห็นภายใน (X-Ray) แสดงดังภาพที่ 2.4 เนื่องจากเด็กยังเห็นตนเองมีความสำคัญอยู่ จึงถือตนเองเป็นศูนย์กลางและสัมพันธ์สิ่งต่าง ๆ เข้ากับตน (Ego Centric) สำหรับการใช้สี เด็กค้นพบเองตามธรรมชาติว่าความสัมพันธ์ระหว่างสีกับวัตถุไม่ใช่การเลือกตามอารมณ์ แต่เป็นสิ่งที่เห็นจริง

ภาพที่ 2.3 ภาพวาดของเด็กขั้นโน้ตส์โดยใช้สัญลักษณ์เส้นฐาน ด.ญ.พรศิริ สุขตลอด อายุ 8 ปี

ภาพที่ 2.4 ภาพวาดของเด็กขั้นโน้ตส์ในลักษณะ X-ray
ที่มา: The Schematic Stage (2019)

ศรียา นิยมธรรม (2562) อธิบายพัฒนาการการวาดภาพของเด็กในขั้นที่สาม ขั้นมน็อตส์นหรือการวาดภาพได้เป็นเรื่องราว (The Schematic Stage) ดังนี้

1. คน รูปที่ออกมาจะแสดงพอเป็นสัญลักษณ์ ถ้าวาดรูปคนเราอาจไม่รู้ว่าเป็นคนรูปคน และภาพที่ออกมาเป็นรูปทรงเรขาคณิต เช่น ส่วนใดที่เด็กเห็นว่าสำคัญ น่าสนใจก็จะวาดส่วนใหญ่เป็นพิเศษ ส่วนไหนที่ไม่สำคัญอาจตัดทิ้งไปเลย ฉะนั้นเราจะเห็นเด็กวัยนี้วาดภาพส่วนต่างๆ ขาดหายไป เช่น ลำตัว ขา เท้า ฯลฯ ซึ่งไม่ใช่เรื่องประหลาด บางทีอาจเป็นเด็กหัวโต ตาโต แขนโต ฯลฯ แล้วแต่เด็กจะให้ความสำคัญอะไรและบางทีในรูปหนึ่งจะย่ำหลาย ๆ อย่างซ้ำกันในภาพ

2. การใช้สี ส่วนมากใช้สีตรงกับความจริง แต่มักใช้สีเดียวตลอด เช่น พระอาทิตย์ต้องสีแดงตลอด ท้องฟ้าต้องสีฟ้าตลอด ประสบการณ์ของเด็กจะทำให้ใช้สีได้ถูกต้องและตรงกับความเป็นจริงขึ้น ถ้าไปไม้สัดต้องสีเขียว ถ้าไปไม้แห้งต้องสีน้ำตาล เป็นต้น

3. ช่องว่าง (Space) มีการใช้เส้นฐาน (Base Line) แล้วเขียนทุกอย่างสัมพันธ์กันบนเส้นฐาน เช่น วาดรูปคน สุนัข ต้นไม้ บ้าน อยู่บนเส้นเดียวกัน ภาพที่ออกมาจะเป็นแบบลำดับเหตุการณ์ ส่วนสูง ขนาด ยังไม่มีความสัมพันธ์กัน เช่น ดวงอาทิตย์อยู่บนขอบของกระดาษ รูปคนก็อาจสูงถึงใกล้ขอบกระดาษ เป็นต้น

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2545, น. 230-235) อธิบายการแสดงออกทางการวาดภาพของเด็กในขั้นนี้ ดังนี้

ลักษณะของการวาด (Drawing Characteristics) แสดงพัฒนาการของการคิดสร้างมน็อตส์นขึ้นในระบบความคิด (Cognitive Development) เด็กจะวาดซ้ำๆ หรือเคลื่อนไหวในทิศทางซ้ำๆ ส่อถึงการพยายามทำความเข้าใจกับมน็อตส์นเหล่านั้น รูปที่วาดมักแสดงออกอย่างโดดเด่น ตรงไปตรงมาและมีลักษณะแบน ๆ และแสดงถึงความรู้ของเด็กเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว

การใช้เนื้อที่ในการวาด (Space Representation) รูปที่วาดแสดงเส้นฐาน พื้นดิน ท้องฟ้า และอากาศอยู่ตรงกลาง มีการจัดภาพแบบ 2 มิติ ไม่แสดงมิติโดยการทับซ้อน (Overlapping) หรือมีก็น้อยมาก วาดแสดงให้เห็นคนอื่นเห็นเหมือนที่ตนมองเห็นแบบ

- 1) ถ่ายทอดมุมมองจากด้านบน (Bird's eye View)
- 2) แสดงลักษณะโปร่งใสหรือเอกซเรย์ (X-Ray)
- 3) สลับด้านแบบจิตรกรรมอียิปต์

มีการใช้เส้นฐานมากกว่า 1 (Multi Base lines) เด็กวัยนี้เริ่มเข้าใจว่าสิ่งของที่ตั้งอยู่ในพื้นไม่ใช่ลอยในอากาศ แต่จะวาดทุกสิ่งตั้งอยู่บนเส้นนี้ไม่ล้ำออกมานอกเส้น และใช้สัญลักษณ์ในการแสดงถึงสิ่งแวดล้อม

การแสดงออกด้านรูปคน (Human Figure Representation) เริ่มจากมักวาดรูปคนลักษณะหนึ่ง ๆ ซ้ำกันหลาย ๆ รูป รูปร่างของคนมักประกอบด้วยรูปร่างเรขาคณิต แขน ขา เริ่มวาดให้มีรูปร่าง ไม่ใช่เป็นเส้น ๆ เหมือนขั้นก่อนหน้า และการวาดเกินความเป็นจริงหรือการตัดทอนเริ่มมี

ปรากฏให้เห็นแสดงที่ถึงประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นของเด็กที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ของเด็กที่มีอยู่เดิม

ขั้นที่สี่ ขั้นเริ่มเขียนรูปร่างของจริง (Drawing Realism) ปวินดา ชื่นเชย (2543, น. 150) อธิบายว่าเด็กในขั้นนี้มีอายุราว 9-12 ปี เป็นขั้นเริ่มต้นการขีดเขียนอย่างของจริงเนื่องจากระยะนี้ตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ เด็กเริ่มรวมกลุ่มกันโดยแยกชาย-หญิงและสร้างลักษณะเฉพาะทางเพศ เช่น เด็กผู้ชายชอบวาดโดรน เดินทางไกล เด็กผู้หญิงสนใจเครื่องแต่งตัว งานรื่นเริง การวาดรูปร่างของจริงของเด็กขั้นนี้ไม่ได้หมายถึงการวาดรูปจากสิ่งที่เห็นของจริงโดยตรง แต่เป็นการวาดรูปจากประสบการณ์ที่ผู้วาดมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ เด็กในขั้นนี้สนใจเพื่อนเพศเดียวกัน ต้องการความเป็นอิสระ การเขียนภาพมีการเน้นถึงเครื่องแต่งกาย เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ ฯลฯ เริ่มมีการใช้เส้นอื่น ๆ เข้ามาช่วยในการแสดงออกให้สัมพันธ์กับธรรมชาติ

ในการวาดรูปคน เด็กจะรับรู้ถึงความรู้สึกในรายละเอียด แต่ไม่รู้สึกรายละเอียดของอากัปกริยา การแสดงรูปร่างลักษณะมนุษย์ในภาพวาดของเด็กช่วงนี้มีลักษณะแข็งกระด้างเกินกว่าความเป็นจริง แสดงดังภาพที่ 2.5 การใช้ช่องไฟ เด็กเริ่มพบว่าภาพพื้นราบ (Plane) มีความหมายและความสำคัญมากกว่าเส้นฐาน แต่เด็กยังไม่รู้จักเส้นระดับ ความคิดรวบยอดในเรื่องเหล่านี้เป็นขั้นแรกของพัฒนาการทางการรับรู้ทางจักขุประสาทซึ่งนำไปสู่การวาดภาพสามมิติต่อไป แสดงดังภาพที่ 2.6 การจัดระยะวัตถุให้มีความสัมพันธ์กันและทัศนคติที่ถ้อยตอนเป็นใหญ่เป็นสิ่งสำคัญในระยะนี้ การใช้สีของเด็กเริ่มเปลี่ยนจากการใช้สีวัตถุแบบแข็งกระด้างมาเป็นการใช้สีที่มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ และความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของตนหรือตามสภาพวัตถุ

ภาพที่ 2.5 ภาพวาดของเด็กขั้นเริ่มเขียนรูปร่างของจริงที่รู้จักเก็บรายละเอียด

ที่มา: Student Gallery 9-12 year olds (2018)

ภาพที่ 2.6 ภาพวาดของเด็กชั้นเริ่มเขียนรูปอย่างของจริงที่แสดงการจัดระยะวัตถุในภาพ
ที่มา: Student Gallery 9-12 year olds (2018)

ศรียา นิยมธรรม (2562) อธิบายพัฒนาการการวาดภาพของเด็กชั้นที่สี่ ชั้นเริ่มเขียนรูปอย่างของจริง (Drawing Realism) ดังนี้

1. คน จะเน้นเรื่องเพศด้วยเครื่องแต่งตัว แต่ยังมีลักษณะแข็งกระด้าง
2. สี ใช้ตามความเป็นจริง แต่อาจเพิ่มความรู้สึก เช่น บ้านคนจนอาจใช้สีมัว ๆ บ้านคนรวยอาจใช้สีสด ๆ มีชีวิตชีวา
3. ช่องว่าง ทุกอย่างในช่องว่างเหลื่อมล้ำกันได้ เช่น ต้นไม้บังฟ้าได้ วาดฟ้าคลุมไปถึงดิน เส้นระดับ (Base Line) ค่อย ๆ หายไป รูปผู้หญิงมักเน้นลวดลาย เครื่องแต่งกายมีดอกดวง การจัดวัตถุให้สัมพันธ์กันเป็นเรื่องสำคัญมากในระยะนี้เพราะเป็นระยะแรกของการพัฒนาการทางการรับรู้ทางสายตา ซึ่งจะนำไปสู่การวาดภาพสามมิติได้อีกต่อหนึ่ง
4. การออกแบบประสบการณ์ของเด็กจะทำให้การออกแบบดีขึ้น เป็นธรรมชาติ ขึ้นรู้จักการวางหน้าที่ของวัตถุต่าง ๆ

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2545, น. 230-235) เรียกเด็กชั้นนี้ว่าเป็นวัยเกาะกลุ่ม (Gang Age) ซึ่งเป็นวัยที่เริ่มสร้างงานในลักษณะเหมือนจริง มีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

ลักษณะของการวาด (Drawing Characteristics) เริ่มใส่ใจกับรายละเอียดมากขึ้น เริ่มพิถีพิถันการวาดภาพของตนเอง เช่น รู้ว่าตนเองวาดไม่ดี เริ่มใส่ใจสิ่งแวดล้อมในภาพ ผลงานเป็นงานตกแต่งมากกว่าถ่ายทอดลักษณะที่เป็นจริงทางธรรมชาติ และยังไม่มีความเข้าใจเรื่องแสงเงา

การใช้เนื้อที่ในการวาด (Space Representation) เริ่มมีการจัดถ่ายทอดมิติโดยแสดงลักษณะทับซ้อน (Overlapping) ภาพวาดเริ่มแสดงให้เห็นว่าวัตถุในภาพมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ท้องฟ้าเริ่มบรรจบกับพื้นดินที่เส้นขอบฟ้า (Horizontal Line) เริ่มแสดงมิติหรือความ

ลึกด้วยการวาดวัตถุในภาพให้มีขนาดต่าง ๆ กัน เช่น วาดสิ่งที่อยู่ด้านหน้าให้มีขนาดใหญ่กว่าด้านหลัง และถ่ายทอดมุมมองจากด้านบน (Bird's Eye View)

การแสดงออกด้านรูปคน (Human Figure Representation) รูปคนมักแข็งทื่อ เพราะเริ่มตระหนักถึงโลกแห่งความเป็นจริงที่ว่าร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยกระดูก การวาดภาพคนของวัยนี้จึงเริ่มระมัดระวังมากขึ้นไม่เหินขาดเชื่อมั่นเหมือนเคย รูปร่างของคนมักปรากฏรายละเอียดมากขึ้น เช่น กระดุม ลายเสื้อ

ทั้งนี้ การวาดภาพอย่างเหินขาดด้วยความมั่นใจของเด็กในช่วงวัยนี้จะเริ่มลดลง เนื่องจากเด็กเริ่มเอาใจใส่ ระมัดระวังในเรื่องของรายละเอียดขณะวาดภาพมากขึ้น รู้จักเปรียบเทียบระหว่างภาพวาดของตนเองกับคนอื่น จึงทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กบางกลุ่มที่ไม่มีความสนใจในศิลปะและเลิกวาดภาพไปในที่สุด (ชัยวัฒน์ ผดุงพงษ์, 2556, น. 120)

ขั้นที่ห้า ขั้นการใช้เหตุผล (The Stage of Reasoning) หรือขั้นการวาดภาพเลียนแบบธรรมชาติ (The Pseudo – Naturalistic Stage) เด็กในช่วงนี้มีอายุ 12 – 14 ปี เป็นระยะที่เข้าสู่วัยรุ่น จะมีความรู้สึกต่อประสบการณ์ทางการสร้างสรรค์ต่างกัน โดยแบ่งเป็น 2 พวก คือ

พวกที่ 1 พวกทำตามเห็น (Visually Minded) เด็กพวกนี้มีการกระทำทางการสร้างสรรค์ทางจักขุสัมผัส ช่างสังเกต เอาใจใส่ในความแตกต่างของสี แสงและเงา ตลอดจนระยะใกล้ไกลชอบเขียนภาพแสดงสิ่งแวดล้อม โดยเขียนภาพคนได้ใกล้เคียงความจริง เช่น เสื้อผ้ามีรอยย่นตามท่าทางของผู้สวมใส่ในอิริยาบถต่าง ๆ การใช้ช่องไฟ เด็กเริ่มรู้จักเส้นระดับและแสดงระยะใกล้ไกล

พวกที่ 2 พวกทำตามคิด (Non – Visually Minded) พวกนี้ถือว่าความรู้สึกนึกคิดของเขามีความสำคัญในการแสดงออกเป็นอย่างยิ่ง งานมีความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ รู้สึกว่าตนเองเป็นนักแสดงออก (Expressionist) เขียนภาพโดยการนำเอาตัวเองเข้าไปอยู่ร่วมในภาพ ชอบเขียนภาพเกี่ยวกับตนเองและความรู้สึกของร่างกายมากกว่าลักษณะภายนอกที่มองเห็น เด็กมีพัฒนาการเกี่ยวกับระยะระหว่างวัตถุได้ดีขึ้น มักใช้สีตามความรู้สึกนึกคิดของตน

ศรียา นิยมธรรม (2562) อธิบายพัฒนาการการวาดภาพของเด็กในขั้นที่ห้า ดังนี้

1. การวาดคน จะเห็นข้อต่อของคนซึ่งเป็นระยะเด็กเริ่มค้นพบ เสื้อผ้ามีรอยพลิ้วไหว มีรอยย่นรอยยับแสดงให้เห็นว่าเป็นคนแก่หรือเด็ก แสดงความต่างกันด้านสัดส่วน ภาพวาดใกล้เคียงความจริงมากขึ้น

2. สี แบ่งเป็น 2 พวก พวกแรกจะใช้สีตามความเป็นจริง (Visually Minded) ส่วนอีกพวก (Non Visually Minded) มักใช้สีตามอารมณ์และความรู้สึกตนเอง เช่น ตอนเศร้า ตอนมีความสุข มักแสดง ออกโดยเน้นความสัมพันธ์ทางอารมณ์กับโลกภายนอก นับเป็นงานแสดงออกซึ่งการสร้างสรรค์งานทางศิลปะ

3. ช่องว่าง พวก Visually Minded รู้จักเส้นระดับ เริ่มปรากฏภาพมี 3 มิติโดยการ จัดขนาดวัตถุเล็กลงตามลำดับ ระยะใกล้ไกล ส่วนพวก Non Visually Minded มักไม่ค่อยใช้รูป 3 มิติ ชอบวาดภาพคนและมักเขียนโดยใช้ตนเองเป็นผู้แสดง สิ่งแวดล้อมจะเขียนเมื่อจำเป็นหรือเห็นว่า สำคัญเท่านั้น

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2545, น. 230-235) อธิบายภาพวาดของเด็กชั้นที่ห้าหรือวัย เลียนแบบธรรมชาติ อายุ 9 – 12 ปี ดังนี้

ลักษณะของการวาด (Drawing Characteristics) เริ่มตระหนักถึงความสามารถทาง ศิลปะของตน อาจวาดลวดลายเป็นชิ้น ๆ เช่น ตัวการ์ตูน แทนการสร้างงานที่มีการจัดองค์ประกอบที่ สัมพันธ์กัน เด็กบางคนอาจส่อว่าสนใจรายละเอียด เช่น รอยยับรอยย่นลงในภาพวาด ถ่ายทอดสื่อสาร ถึงความหมายของวัตถุและเหตุการณ์ด้วยสัญลักษณ์ที่ไม่ใช่ภาษา

การใช้เนื้อที่ในการวาด (Space Representation) เริ่มใส่ใจในสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แต่ก็เฉพาะส่วนสำคัญเท่านั้นจึงจะวาดให้มีรายละเอียด

การแสดงออกด้านรูปคน (Human Figure Representation) เริ่มมีสัดส่วนใกล้เคียง ความเป็นจริง เริ่มตระหนักถึงความถูกต้องของข้อพับต่าง ๆ แสดงความรู้สึกหรืออารมณ์บนใบหน้า ชอบ วาดรูปการ์ตูนยอดนิยม แสดงดังภาพที่ 2.7 เน้นคุณสมบัติที่สื่อแสดงเพศเกินความเป็นจริง

ภาพที่ 2.7 ภาพวาดตัวการ์ตูนของ ด.ญ.วราพร แผงจันทร์ อายุ 13 ปี

เมื่อพ้นระดับประถมศึกษา จะเป็นศิลปะในลำดับขั้นที่หก คือ ชั้นศิลปะวัยรุ่น (Adolescent Art) หรือขั้นแห่งการตัดสินใจ (The Period of Decision) ประมาณอายุ 14 – 17 ปี และมีพัฒนาการในการแสดงออกทางศิลปะใกล้เคียงกับศิลปะของผู้ใหญ่มากขึ้นเรื่อย ๆ

3. การแสดงออกทางศิลปะกับการพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์

การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนช่วยพัฒนาพฤติกรรมของเด็กในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (ไพลิน ชุ่มแจ่ม, 2553, น. 12-18)

3.1 การแสดงออกทางศิลปะมีส่วนช่วยพัฒนาพฤติกรรมในการทำงานศิลปะ

เมื่อเด็กเริ่มแสดงออกทางศิลปะ เด็กจะเลือกเฟ้นแง่มุมต่าง ๆ จากสภาพแวดล้อม ตามที่เด็กแต่ละคนสนใจหรือตามที่ต้องการจะแสดงออก หลังจากนั้นจะทบทวนการรับรู้ที่มีต่อสิ่งนั้น และแสดงออกมาเป็นงานศิลปะอย่างกระฉับกระเฉง ไม่หวาดกลัวกฎเกณฑ์ ความถูกต้อง หรือคำนึงว่า ผลงานจะออกมาเป็นที่พึงพอใจของใครหรือไม่ หลายคนเชื่อว่างานศิลปะของเด็กเป็นงานศิลปะที่บริสุทธิ์ไร้เดียงสา ไม่มีทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ที่ผู้ใหญ่กำหนดกันขึ้นภายหลังเข้าไปเกี่ยวข้อง แต่ความมั่นใจในการแสดงออกนี้ถ้าถูกพวกผู้ใหญ่ควบคุมหรือวางกฎเกณฑ์ ในไม่ช้าเด็กจะขาดความมั่นใจและขาดความเป็นตัวของตัวเอง

การทำงานศิลปะของเด็กแม้จะมีคุณค่าหรือประโยชน์ด้านอื่น ๆ อีกหลายด้าน แต่ที่สำคัญ คือ สร้างความชำนาญในด้านการสร้างผลงานศิลปะให้เกิดขึ้นแก่ตัวเด็กเอง ทำให้เกิดความคล่องตัวในความคิดและการแสดงออก เช่น ความชำนาญในการลากเส้น ระบายสี สร้างความกลมกลืนบนพื้นภาพ ทำผิวดินให้เรียบ ฯลฯ ความชำนาญหรือสมรรถภาพในการแสดงออกนี้เป็นคุณค่าที่ท้าทายและชวนให้เกิดความกระหายในการทำงานศิลปะต่อไปอีก เมื่อเด็กมีความกระหายที่จะสร้างสรรค์งานศิลปะก็เท่ากับเป็นการผลักดันให้เกิดพัฒนาการทางด้านอื่น ๆ อีกด้วย

3.2 ช่วยเตรียมความพร้อมทักษะด้านต่าง ๆ เพื่อประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

โลกของเด็กเป็นโลกของการเล่นสนุกสนานร่าเริงและจินตนาการ มีนักจิตวิทยาเสนอความคิดว่าวัยเด็กเล็กนั้นเป็นวัยที่กำลังเติบโตและสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในจิตใต้สำนึก ถ้าเด็กได้รับประสบการณ์ที่ไม่ดีจะส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านต่าง ๆ ชะงักงันและเป็นผลเสียต่อเด็กอย่างมาก กิจกรรมทางศิลปะนอกจากจะช่วยให้พัฒนาการด้านต่าง ๆ ดีขึ้นแล้วยังเป็นประสบการณ์อันงดงามที่สร้างความประณีตในใจเด็กอีกด้วย กิจกรรมศิลปะที่เหมาะสมกับวัยช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนาเด็กในด้านความรู้สึกนึกคิดหรือสติปัญญาที่เฉียบคมฉับไวต่อการรับรู้ การเรียนรู้ และการแสดงออกที่เหมาะสม ส่งเสริมการฝึกปฏิบัติด้วยอวัยวะส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะสายตาและมือให้สัมพันธ์กัน เป็นการฝึกให้เกิดความชำนาญในการใช้มือในขั้นที่สูงขึ้น เมื่อเด็กมีความชำนาญในการใช้มือในการปฏิบัติงาน เด็กก็สามารถประยุกต์ความชำนาญนี้ไปสู่การทำงานด้านอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งไม่จำกัดอยู่เฉพาะการทำงานศิลปะเท่านั้น เด็กอาจจะเขียนหนังสือ ช่วยการทำงานเล็กน้อย ๆ ให้พ่อแม่ หรือช่วยประดิษฐ์สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ต่อไปในอนาคต คุณค่าทางด้านนี้จึงเป็นผลดีที่ได้รับจากการพัฒนาพฤติกรรมทางศิลปะโดยตรง

3.3 การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนช่วยเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์

การเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ นั้นก็เพื่อประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตสังคม วิชาการต่าง ๆ ย่อมมีธรรมชาติและมีประโยชน์ต่างกัน บางวิชาเรียนรู้ด้วยเหตุผล บางวิชาเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ หรือบางวิชาเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติ ประโยชน์ที่เด็กสามารถนำไปใช้ได้นั้น บางเนื้อหาวิชาก็นำไปใช้ได้โดยตรง บางเนื้อหาวิชาก็ต้องสรุปเป็นกฎเป็นสูตรเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ บางเนื้อหาวิชาก็สามารถนำไปใช้ได้ด้วยกระบวนการต่อเนื่องหรือความเคยชินที่ได้ฝึกปฏิบัติมา เช่น เด็กที่เคยได้รับการเลี้ยงดูให้ทำงานอยู่ตลอดเวลาและขยันหมั่นเพียร ความเคยชินก็จะเป็นกระบวนการต่อเนื่อง เมื่อเด็กโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นผู้ใหญ่ที่รักการทำงานและขยันหมั่นเพียร ฯลฯ การเรียนรู้การสร้างสรรคศิลปะ นอกจากผลประโยชน์โดยตรงตามที่กล่าวถึงแล้ว ความเคยชินทางด้านการปฏิบัติงานยังเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปสู่ในชีวิตในสังคมของเขาอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการช่างสังเกต การวางแผนทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน การมีสมาธิในการทำงาน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นผลพลอยได้ที่ช่วยพัฒนาคุณลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ให้กับเด็กได้เป็นอย่างดี

3.4 การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนช่วยพัฒนาพลังแสดงออก

เราควรตระหนักว่า สังคมประชาธิปไตยเป็นสังคมที่ต้องการประชาชนซึ่งมีลักษณะกล้าหาญที่จะแสดงออกหรือกระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร วัฒนธรรมที่ทำให้คนในสังคมมีลักษณะเก็บเงียบหรือไม่กล้าแสดงออกเหนียวอายอาจจะไม่ช่วยสร้างสรรค์สังคมนี้นัก เพราะการเก็บเงียบหรือไม่กล้าแสดงออกทั้งความคิดและการปฏิบัติเป็นลักษณะที่ไม่เอื้อไปสู่สังคมประชาธิปไตยเท่าที่ควร แต่การจัดกิจกรรมทางศิลปะที่ดี ถ้าครูผู้สอนเปิดโอกาสให้เด็กได้บอกเล่าสิ่งที่เขาคิด สิ่งที่เขาทำ ให้เพื่อนร่วมชั้นรับฟังและร่วมกันแสดงความเห็น กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยเสริมพลังให้เขาคิดและกล้าแสดงออก รวมทั้งรับฟังผู้อื่นซึ่งนับเป็นแนวทางสำคัญของการสร้างประชาธิปไตยในสังคม

3.5 การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง

ความเชื่อมั่นในตนเองของคนเราจะเกิดขึ้นก็ด้วยการที่ตนเองได้หวัง ได้คิด และได้กระทำทำให้ความคิดนั้นเป็นจริงขึ้นมา เมื่อความหวังและความคิดได้สัมฤทธิ์ผลอยู่เรื่อย ๆ คนเราก็จะมีความมั่นใจต่อการทำงานของตน มีความมั่นใจที่ได้หวังและมีความมั่นใจที่ได้คิด ในทางตรงกันข้ามถ้าคนเราหวังและคิด แต่ไม่สามารถทำให้ความคิดเป็นจริงขึ้นได้ ย่อมเกิดความท้อใจ เมื่อบ่อยเข้าก็จะทำให้คนนั้นขาดความมั่นใจ ตามความจริงข้อนี้จะพบว่าความจำเป็นในการปฏิบัติหรือได้กระทำจริงให้เกิดความคิดลุล่วงไปจึงเป็นตัวการสำคัญสำหรับการสร้างความมั่นใจ

การปฏิบัติงานศิลปะซึ่งถือว่าเป็นวิชาการหนึ่งที่เน้นการทำงานเพื่อให้ได้ผลงานจึงมีผลต่อการสร้างความเชื่อมั่นหรือสร้างความมั่นใจให้กับเด็กโดยตรง ซึ่งความมั่นใจนี้เป็นบุคลิกภาพอันดีงามที่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับเด็กทุกคน เพราะความมั่นใจเปรียบเสมือนกุญแจดอกสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตในสังคม การขาดความมั่นใจก็คือ การที่คน ๆ นั้น ไม่สามารถทำสิ่งใดได้สำเร็จในชีวิตซึ่งจะเป็นผลเสียไปสู่ครอบครัว สังคม และประเทศชาติในที่สุด

การทำงานศิลปะนอกจากจะช่วยสร้างความรู้สึที่ประสบผลสำเร็จ อันเป็นผลนำไปสู่ การสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นในบุคลิกภาพของเด็กตามที่กล่าวถึงแล้ว ผลสำเร็จของการทำงานศิลปะ ยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจขึ้นอีกด้วย ซึ่งความภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นจากการที่เราได้ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ สำเร็จลุล่วงได้ยังเป็นแรงผลักดันให้เรากระหายที่จะหวัง คิด และทำงานครั้งต่อไปอีก พร้อมกันนั้น ความภาคภูมิใจก็เป็นผลกระทบต่อความมั่นใจอีกด้วย

ตามวิธีทางนี้ กิจกรรมศิลปะเด็กจึงควรเป็นกิจกรรมที่มุ่งให้เด็กแสวงหาความสำเร็จ ในการทำงาน มิใช่กิจกรรมที่ยุ่งยากมีความซับซ้อนตามความต้องการของผู้ใหญ่ เป็นพัฒนาที่ สอดคล้องกับบุคลิกภาวะ สอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้และการแสดงออกของเด็ก เป็นการพัฒนาที่ ถือว่าความต้องการและการกระทำได้ของเด็กเป็นพื้นฐานของกิจกรรม เป็นพัฒนาการที่ค่อยเป็นค่อย ไป ไม่ใช่การเรียนลัดหรือการบรรจุสิ่งต่าง ๆ ลงในตัวเอง แต่เป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ที่ผลสำเร็จ จะเร่งเร้าให้เกิดการกระหาย ผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคเช่นนี้ตลอดไป ส่วนการเพิ่มพูนคุณค่าหรือ วิธีทางต่าง ๆ จะมาในรูปของการเร้า แรงกระตุ้น ความพร้อมในสิ่งแวดล้อม การให้กำลังใจ รูปแบบ กิจกรรม การให้ข้อเสนอแนะ ฯลฯ

3.6 การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนช่วยให้คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

การเตรียมตัวให้เด็กคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น เป็นการเตรียมตัวหรือเป็น ความหวังที่จะเตรียมเด็กที่มีประสิทธิภาพสำหรับสังคมในอนาคต สังคมที่เปิดกว้างสำหรับการทำงาน ในหน้าที่ต่าง ๆ กัน ซึ่งความหวังทางการศึกษาที่เน้นการคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นนี้ เป็นการ เตรียมตัวให้เด็กให้สามารถช่วยตัวเองได้บรรลุเป้าหมายการดำรงชีวิตที่ดีได้

ด้วยเหตุผลนี้ การศึกษาจึงหันมาเน้นให้เด็กคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นได้อย่าง ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการแก้ปัญหา นั้น จะพบว่าศิลปะเด็กจะช่วยสร้างเสริมคุณค่าด้านนี้ได้ อย่างดียิ่ง คือเมื่อเด็กทำงานศิลปะนั้นเด็กย่อมมีเป้าหมายความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในใจ ซึ่ง เหมือนกับเป็นการตั้งสมมติฐานกว้าง ๆ ทั้งในส่วนรวมและส่วนปลีกย่อยแต่ละขั้นตอน เมื่อมี สมมติฐานอยู่อย่างเช่นนี้ การสร้างสรรค์งานจึงเป็นการลองผิดลองถูกและแก้ปัญหาอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งงานสำเร็จลง การแก้ปัญหาอาจจะผิดบ้างถูกบ้าง ด้วยความสามารถในการสร้างสรรค์ที่มีอยู่ ในตัวเด็กด้วยกันทุกคนจะช่วยให้เด็กค่อย ๆ พัฒนางานของเขาให้เสร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

3.7 การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคม

เมื่อคนเรารวมตัวกันขึ้นเป็นสังคม นอกจากคนจะมีภารกิจส่วนตัว ภารกิจภายใน ครอบครัวแล้ว เรายังมีภารกิจที่เกี่ยวข้องกับทางสังคมอีกด้วย เมื่อเราต่างมีวิถีชีวิตร่วมกันนั้นจะเป็น ต้องสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นสำหรับการเป็นอยู่ร่วมกันอย่างดีงาม สังคมมีระเบียบแบบแผนและ ประเพณีวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มเฉพาะสังคมร่วมกัน วิธีหรือแบบแผนการ ดำรงชีวิตเช่นนี้มีทั้งเป็นตัวกฎหมายและวินัยอยู่ในจิตสำนึก สังคมที่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน ประชาชนเคารพแบบแผนหรือกติกาของสังคม ประชาชนนับถือซึ่งกันและกัน และประชาชนมีความ

ร่วมมือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเป็นอย่างดี นั้นย่อมเป็นสัญลักษณ์ของสังคมที่สงบสันติ ความดีงามเช่นนี้ ย่อมเป็นพื้นฐานของสังคมซึ่งพร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้าในทุกด้าน เป็นสังคมของอารยชนที่ทุกสังคมปรารถนา

ในทางตรงกันข้าม สังคมที่ประชาชนไม่เคารพในกติกาสังคมหรือกติกาคัดแย้งกับความต้องการของประชาชน ความร่วมมือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการนับถือซึ่งกันและกัน ก็จะเสื่อมทรามหรือไม่เกิดขึ้นเช่นกัน การสร้างสรรค์ศิลปะของเด็กนับเป็นวิถีทางหนึ่งในการพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมระดับพื้นฐาน ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

ในสังคมที่แยกกันเป็นสถาบัน องค์กร สมาคมหรือกลุ่มอื่นใด เป็นการแยกกันออกไป เพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อนำผลประโยชน์นั้นมาร่วมตัวกันในสังคมอย่างเป็นเอกภาพด้วย การรวมกันเป็นกลุ่มคนเช่นนี้ย่อมต้องการพลังความร่วมมือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการนับถือซึ่งกันและกันเป็นปัจจัยสำคัญงานต่าง ๆ ที่จะสำเร็จลงด้วยดี การทำงานรวมกลุ่มกันก็อาจจะเหมือนกับทีมฟุตบอลที่ต้องมีการร่วมกัน มีตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละคน มีการช่วยเหลือกัน และมีการยอมรับนับถือความสามารถของแต่ละคน ถ้าการเล่นพร้อมด้วยปัจจัยเหล่านี้ มีความพร้อมและมีพลังเข้มแข็ง ก็ย่อมเป็นที่หวังได้ว่าทีมฟุตบอลนั้นก็จะประสบผลสำเร็จในการทำงานร่วมกัน

การทำงานศิลปะของเด็กในโรงเรียน เป็นการทำงานรวมกลุ่มกันทั้งชั้นเรียนนอกจากงานที่ปฏิบัติคนเดียวและเสร็จสิ้นลงได้ ยังมีกิจกรรมรวมกลุ่มอีกหลายลักษณะที่ถูกจัดขึ้นเพื่อให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติร่วมกัน เช่น การเขียนภาพผนัง การปั้น การต่อโครงสร้าง การกลิ้งสี เป็นต้น ศิลปะที่ต้องทำงานร่วมกันเช่นนี้ เด็กจะต้องปรึกษาหารือกันถึงเป้าหมาย ทั้งรูปแบบและเนื้อหาของผลงาน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และหาข้อสรุปกันเอง ต้องทำงานร่วมกัน พุดคุยกัน และวิพากษ์วิจารณ์ซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นในวัยที่โตขึ้นการเรียนศิลปะยังมีกิจกรรมรวมกลุ่มมากขึ้นด้วย เช่น จัดนิทรรศการร่วมกัน ใช้วัสดุอุปกรณ์ร่วมกัน ศึกษาสถานประกอบการที่ร่วมกัน กิจกรรมนอกบทเรียนเหล่านี้ นับเป็นส่วนเสริมการทำงานร่วมกันได้อย่างดีด้วย แม้จะเป็นกิจกรรมศิลปะที่คิดเองและปฏิบัติเองคนเดียว สภาพของห้องเรียนศิลปะยังมีสภาพและบรรยากาศที่เป็นกันเอง สามารถพุดคุยปรึกษาหารือกันได้ตลอดเวลา เป็นชั้นเรียนที่มีเสรีภาพ สภาพห้องเรียนศิลปะที่มีความพร้อมควรจะต่างจากห้องเรียนธรรมดา ควรเป็นห้องเรียนที่มีโต๊ะทำงานร่วมกัน สภาพห้องเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กทำงานร่วมกันเช่นนี้ ยิ่งเป็นการส่งเสริมการทำงานรวมกลุ่มกันอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

การที่เด็กได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม จะด้วยการทำงานร่วมกันหรือไม่ได้ทำงานร่วมกัน โดยตรงก็ตามย่อมเป็นการหล่อหลอมความคิดร่วมกัน รู้จักเคารพนับถือกัน รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวให้กัน รู้จักเสียสละให้กัน ซึ่งก็จะเป็นการฝึกฝนประชาธิปไตยระดับพื้นฐานได้โดยตรง เพราะพฤติกรรมที่มีคุณค่าเช่นนี้ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการประพฤติปฏิบัติให้ต่อเนื่องหรือเป็นความเคยชินทำนองนั้นเอง การอยู่ร่วมกันต้องเริ่มด้วยระเบียบแบบแผน เสรีภาพ ไม่ใช่สักแต่จะทำอะไรก็ได้ แต่เสรีภาพต้องไม่

รบกวนหรือเบียดเบียนผู้อื่น ห้องเรียนที่ได้รับการแนะนำและเอาใจใส่เป็นอย่างดีในการอยู่ร่วมกัน แต่ไม่ใช้การขู่บังคับกัน จึงเป็นห้องเรียนที่พัฒนาพฤติกรรมของการอยู่ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ (ไพลิน ชุ่มแจ่ม, 2553, น. 12-18)

แนวคิดและวิธีการจัดกิจกรรมศิลปะ

1. วิธีการจัดกิจกรรมศิลปะ

ศิลปะ คือ ธรรมชาติของเด็ก เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงออกของเด็กโดยธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งชี้ให้เห็นแบบแผนของความคิด ความรู้สึกส่วนตัว รวมทั้งมีส่วนช่วยพัฒนาเด็กในทุก ๆ ด้าน การแสดงออกทางศิลปะในวัยเด็กจึงควรให้ความสำคัญกับกระบวนการที่ได้จากการทำงานศิลปะมากกว่าชิ้นงานที่แล้วเสร็จ การแสดงออกทางศิลปะของเด็กมีประโยชน์หลายประการ เช่น ชี้ให้เห็นถึงความเติบโตของเด็ก ลักษณะเฉพาะตัว การติดต่อสื่อสาร การแสดงอารมณ์ความรู้สึก การได้แสดงออกทางศิลปะของเด็กมีส่วนพัฒนาพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะพื้นฐานเพื่อประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ความรู้สึกนึกคิดทางศิลปะ เสริมสร้างลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ พัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง ช่วยให้คิดเป็นทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น พัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคม ฯลฯ กิจกรรมศิลปะสำหรับเด็กจึงควรผลักดันให้เด็กได้แสดงออกทางความคิดและความรู้สึกอย่างอิสระตามความถนัดและความสนใจ ควรส่งเสริมประสบการณ์ทางด้านความรู้สึกเพื่อพัฒนาคุณภาพการรับรู้ในการสร้างจินตภาพ การจัดกิจกรรมศิลปะจึงควรกระตุ้นด้วยสื่อ วัสดุ และเทคนิควิธีการที่หลากหลายให้สอดคล้องกับวุฒิภาวะ

เมื่อพูดถึงกิจกรรมศิลปะระดับประถมศึกษาเราควรมองกิจกรรมศิลปะที่นอกเหนือไปจากกิจกรรมศิลปะปฏิบัติแต่เพียงอย่างเดียว ไม่เช่นนั้นกิจกรรมศิลปะจะกลายเป็นเพียงให้เด็กมาทำงานศิลปะ ระบายสี ระบายสี เขียนรูปหรืออะไรต่าง ๆ แต่ถ้าเรามองการพัฒนาประสาทสัมผัสในตัวเด็กในแง่การรับรู้ต่าง ๆ กิจกรรมศิลปะจะมีความหมายที่กว้างกว่านั้น เพราะนอกจากการปฏิบัติด้วยมือและดูด้วยสายตาแล้ว การสัมผัสด้วยกายหรือด้วยโสตประสาทอื่น ๆ ก็น่าจะถูกนำเข้ามารวมในวิชาศิลปศึกษาด้วย เช่น การสอนศิลปศึกษากับเด็กอาจไม่จำเป็นจะต้องให้เด็กทำกิจกรรมในแง่ของทัศนศิลป์เพียงอย่างเดียว หากแต่มีการนำเอาผลงานศิลปะดี ๆ มาให้เด็กดู แล้วนำมาพูดคุยกัน หรือการให้เด็กออกไปนั่งที่สนามหญ้า ฟังเสียงนกร้อง วาดภาพเสียงที่ตนเองประทับใจหรือคุยเกี่ยวกับเรื่องความสวยงามของธรรมชาติ (ปวินดา ชื่นเชย, 2543, น. 166-168)

รุ่งอรุณ บุญทัน (2550, น. 13-15) ศึกษาวิธีการสอนศิลปะที่นิยมใช้ ได้แก่

1. วิธีสอนแบบบรรยาย (Lecture) เป็นการสอนโดยครูเป็นผู้ชี้แนะการทำงานเป็นลำดับขั้นตั้งแต่ต้นจนจบ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม โดยการสอนวิธีนี้ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้จากครูเป็นผู้ชี้แนะทั้งสิ้น

2. วิธีสอนโดยให้ผู้เรียนแสดงออกด้วยตนเอง (Self-Expression หรือ Free Expression) ครูเป็นผู้เสนอแนะ กระตุ้นเร้าให้กำลังใจให้ได้ก็แสดงออกตามความถนัด และความชอบของตนเอง เป็นวิธีการสอนที่เป็นไปตามธรรมชาติสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

3. วิธีสอนแบบสาธิต (Demonstration) ครูเป็นผู้แสดงวิธีการทำกิจกรรม โดยจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์และแสดงวิธีทำตามลำดับขั้น และเนื่องจากการสอนศิลปศึกษาในปัจจุบันมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์แสดงออกบนพื้นฐานบุคลิกส่วนตัว และให้ผู้เรียนรู้จักคิดเป็นทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ไม่สนับสนุนการออกเลียนแบบ ดังนั้น การสอนแบบสาธิตในวิชาศิลปศึกษาจึงควรสาธิตในหลายวิธีการเพื่อให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์กว้างและมีทางเลือกหลายทาง

4. วิธีการสอนแบบกลุ่มอภิปราย (Discussion) โดยครูแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม เพื่อให้แต่ละกลุ่มไปค้นคว้าหาข้อเท็จจริง ตามหัวข้อปัญหาที่ครูตั้งขึ้น แล้วให้แต่ละกลุ่มนำผลการค้นคว้ามาอภิปรายเพื่อหาข้อสรุป วิธีการสอนแบบนี้ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้อย่างกว้างขวาง เหมาะสำหรับการสอนในส่วนที่เป็นทฤษฎีและความรู้ทางศิลปะ

5. วิธีสอนแบบวิเคราะห์และวิจารณ์ผลงานศิลปะ (Critique) วิธีการสอนแบบนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้หลักการทางศิลปะไปใช้วิเคราะห์ผลงานของตนเองและผู้อื่นได้และครูต้องสอนหลักเกณฑ์การวิจารณ์ที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนต่อการปฏิบัติจริง

6. วิธีสอนแบบปฏิบัติ (Practicum) โดยครูศิลปะให้เด็กลงมือปฏิบัติจริงเพื่อให้ได้ประสบการณ์ตรงในการใช้วัสดุอุปกรณ์การแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ได้พบปัญหา อุปสรรค และวิธีการแก้ปัญหา วิธีการสอนแบบนี้เป็นวิธีการที่ครูศิลปะนิยมใช้ในการสอนศิลปศึกษาจนถือเป็นหัวใจของการสอนศิลปศึกษาซึ่งเกิดผลดีต่อการเรียนการสอนระดับหนึ่ง

7. วิธีสอนแบบเอกัตศึกษา (Individual Study) โดยครูศิลปะจะกำหนดให้ผู้เรียนไปศึกษาในหัวข้อใดหัวข้อหนึ่งที่นักเรียนสนใจ เมื่อศึกษาได้แล้วให้กลับมารายงานต่อครูเป็นครั้งคราว และจะมีรายงานเขียนเป็นฉบับสมบูรณ์เมื่อเสร็จสิ้นการศึกษา

8. วิธีสอนแบบบูรณาการ การสอนแบบบูรณาการ หมายถึง การสอนโดยเอาความรู้หลาย ๆ เรื่องมาสัมพันธ์กันหรือการสอนเพื่อให้มีความสัมพันธ์กับสภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่รอบตัวผู้เรียน วิธีการสอนแบบบูรณาการทำให้เกิดประโยชน์หลายอย่าง ช่วยให้เด็กเกิดความคิดรวบยอด และช่วยให้การสอนศิลปะมีคุณค่ามากขึ้น

9. วิธีสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (Computer Assisted Instruction) CAI ปัจจุบันวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาที่สำคัญ คือ คอมพิวเตอร์ ซึ่งนับเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงที่อำนวยความสะดวกด้านการศึกษาได้เป็นอย่างดี เป็นสื่อที่สามารถใช้สร้างความสนใจ ใช้อธิบายขั้นตอนการปฏิบัติงานที่ซับซ้อน รวมทั้งกระตุ้นให้เด็ก ๆ ค้นคว้าเพิ่มตามแนวทางที่ตนเองสนใจได้

10. วิธีการสอนโดยพาไปศึกษานอกสถานที่ (Field Trip) เป็นวิธีการที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน เพราะเป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับ ทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่ายและสนใจ ตื่นเต้นกับประสบการณ์

สรุปได้ว่าวิธีการสอนมีหลากหลาย บางวิธีก็เกิดจากการผสมผสานหรือบูรณาการวิธีการสอนมากกว่าหนึ่งวิธีเข้าด้วยกัน บางวิธีดัดแปลงหรือประยุกต์วิธีสอนหนึ่ง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้มากขึ้น ครูสามารถนำแนวคิด ทฤษฎี และวิธีการสอนต่าง ๆ ไปพิจารณาใช้ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ รวมทั้งตัวของครูเองก็สามารถค้นหาวิธีสอนในแนวทางของตนเองได้อย่างอิสระโดยตระหนักว่าตนเองก็มีความสามารถ มีวิจารณญาณในการพิจารณาถึงความเหมาะสมและประสิทธิภาพของการสอนของตน มีภูมิปัญญาและอิสระที่จะคิดสร้างสรรค์กระบวนการของตนเอง ไม่จำเป็นต้องผูกติดอยู่กับทฤษฎีจนเกิดความกลัวไม่กล้าคิดกล้าทำ เพราะประสบการณ์และความชำนาญในการสอนของแต่ละท่านมีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อผู้เรียนเสมอ

2. การสอนพหุศิลปศึกษาเชิงแบบแผน (Discipline-Based Arts Education) หรือ DBAE

ปัจจุบันครูผู้สอนตื่นตัวในการคิดค้นหาเทคนิควิธีการสอนหรือกิจกรรมที่ทำทลายความสามารถของผู้เรียน นอกจากจะมีการจัดการเรียนการสอนให้สัมพันธ์กันกับจิตวิทยาพัฒนาการ อีกทั้งยังมีการบูรณาการเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการเรียนการสอนรูปแบบใหม่ซึ่งวิชาศิลปะก็เป็นวิชาหนึ่งที่มีมักได้รับการนำไปร่วมบูรณาการเข้ากับรายวิชาอื่น

จากการปฏิรูปหลักสูตรของประเทศตะวันตกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะในระดับต่าง ๆ ในโรงเรียน มีการเรียนรู้แบบบูรณาการความรู้ (Integrate) ทั้ง 4 แขนงที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ทศวรรษที่ 1960 นักวิชาการศิลปศึกษาเริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดปฏิรูปหลักสูตรศิลปศึกษาที่รู้จักกันในนาม DBAE นำโดยสถาบัน The Getty Center for Education in the Arts เมืองลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ตีพิมพ์รายงานที่ชื่อว่า *Beyond creating: The place for art in America's schools: a report* ค.ศ. 1985 (The getty center for education in the arts, 1985, p. 122) อธิบายถึงแนวคิดดังกล่าว โดยมีเป้าหมายว่าศิลปศึกษาเป็นสาขาที่มีความรู้เฉพาะทางที่จะให้กับผู้เรียน ไม่ใช่แค่ทางผ่านหรือเครื่องมือที่นำไปสู่ความคิดสร้างสรรค์เท่านั้น ศิลปศึกษาให้ความรู้และประสบการณ์มีคุณค่าแก่ผู้เรียน ดังนั้นจึงควรเป็นหนึ่งในวิชาพื้นฐานบังคับของหลักสูตรการศึกษาทั่วไป แนวคิดดังกล่าวมาจากวิชาชีพหลักของผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะ 4 สาย คือ ศิลปิน นักวิจารณ์ศิลปะ นักประวัติศาสตร์ศิลป์ และนักสุนทรียศาสตร์ เกิดกระแสความสนใจนำไปสู่ทักษะในการรับรู้ (Perceptual Skills) 4 ด้าน คือ ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะวิจารณ์ สุนทรียศาสตร์ และศิลปะปฏิบัติ

แนวคิดใหม่นี้ให้ความสำคัญกับจิตวิทยาว่ามีบทบาทต่อความเจริญงอกงามด้านสุนทรียหรือจิตพิสัย อารมณ์และความรู้สึกของผู้เรียน โดยคำนึงถึงการสร้างผลงานศิลปะ (ศิลปะปฏิบัติ) โดย

เห็นว่าชิ้นงานที่สำเร็จมีความสำคัญพอ ๆ กับกระบวนการทำงาน เป้าหมายของศิลปศึกษาไม่ได้มุ่งพัฒนาผู้เรียนจนถึงขั้นมีความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหาแบบผู้เชี่ยวชาญ ศิลปิน หรือนักวิชาการ แต่มุ่งพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ความซาบซึ้งในศิลปะให้กับคนธรรมดา ซึ่งหากสามารถเรียนรู้จนเกิดสติปัญญา ก็จะพัฒนาไปถึงขั้นเป็นผู้เชี่ยวชาญได้

คลาก เดย์ แอนด์ เกรียร์ (Clark, Day and Greer, 1987 อ้างถึงในมะลิฉัตร เอื้ออานันท์, 2545, น. 32-33) กำหนดคุณสมบัติของหลักสูตรตามหลักการ DBAE ดังนี้

หลักการและเหตุผล

1. เป้าหมายของ DBAE นั้นคือ การพัฒนาความสามารถในความเข้าใจและซาบซึ้งเห็นคุณค่าศิลปะของผู้เรียน ซึ่งในกรณีนี้เกี่ยวข้องกับความรู้และทฤษฎีในประเด็นของศิลปะและความสามารถในการรับรู้พอ ๆ กับการสร้างสรรค์ศิลปะ
2. ศิลปะเป็นส่วนประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาทั่วไป (General Education) และเป็นรากฐานของสาขาวิชาเฉพาะด้านที่นักเรียนสามารถศึกษาต่อระดับสูงได้ในอนาคต

เนื้อหา

1. เนื้อหาการสอนมีพื้นฐานมาจากหลักเกณฑ์ 4 แกนของศิลปะ ได้แก่สุนทรียศาสตร์ ศิลปะวิจารณ์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ และศิลปะปฏิบัติ ซึ่งเกี่ยวกับ หนึ่ง ธรรมชาติของศิลปะทั้ง 4 แกน สอง รากฐานด้านคุณค่าและการตัดสินใจศิลปะทั้ง 4 แกน สาม ประเด็นที่ศิลปะทั้ง 4 แกนถูกสร้างขึ้นมา และ สี่ กระบวนการและกลวิธีในการกระทำศิลปะทั้ง 4 แกน
2. เนื้อหาการเรียนมาจากเครือข่ายที่กว้างขวางของทัศนศิลป์ซึ่งรวมทั้งศิลปะพื้นบ้าน ศิลปะ ประยุกต์ วิจิตรศิลป์จากวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมอื่น ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงยุคร่วมสมัย

หลักสูตร

1. หลักสูตรทุกระดับชั้นต้องสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน และมีความกระชับชัดเจน
2. ผลงานศิลปะเป็นศูนย์กลางระบบของหลักสูตรและใช้ร่วมกันระหว่างสาระความรู้ทั้ง 4 แกน
3. หลักสูตรสร้างขึ้นโดยคำนึงถึงความเท่าเทียมกันของสาระความรู้ทั้ง 4 แกน
4. การจัดระบบของหลักสูตรมุ่งเพิ่มพูนความเข้าใจและการเรียนรู้ของนักเรียน ซึ่งจะพัฒนาขึ้นโดยคำนึงถึงความเหมาะสมด้านพัฒนาการของผู้เรียนแต่ละวัยเป็นสำคัญ

ประเด็นอื่น ๆ

1. การนำไปใช้เต็มรูปแบบนั้นควรทำอย่างเป็นระบบ มีแผนการสอนศิลปะที่มีพื้นฐานกว้างขวางสามารถนำไปใช้ได้หลายเขตการศึกษา มีผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปศึกษาให้การแนะนำ มีการสนับสนุนจากฝ่ายบริหาร และมีสื่อการสอนที่ถูกต้องเหมาะสม
2. มีหลักเกณฑ์และขั้นตอนที่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับใช้ประเมินผลการเรียนของนักเรียนและหลักสูตร

การสอนศิลปะในโรงเรียนควรเป็นรูปแบบบูรณาการเนื้อหาความรู้ทั้ง 4 แกน หรือที่เรียกว่าการเรียนการสอนแบบ DBAE (Discipline-Based Art Education) ได้แก่ ศิลปะปฏิบัติ (Art Production) ประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art History) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และศิลปะวิจารณ์ (Art Criticism) การจัดการเรียนการสอนทัศนศิลป์ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ จำเป็นต้องครอบคลุมทั้ง 4 แกนอย่างสมดุลทั้งรูปแบบการสอน การวัดและประเมินผลให้เป็นไปตามลักษณะของแต่ละเนื้อหาหรือตามจุดเน้นของแต่ละแกน แนวทางในการออกแบบการเรียนการสอนมีดังต่อไปนี้ (เอนก ตรีภูมิ, 2560)

1. ศิลปะปฏิบัติ (Art Production) การสอนทักษะศิลปะปฏิบัติ ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการเรียนการสอนศิลปะแม้ไม่ใช่หลักสูตรที่เน้นความเป็นเลิศทางศิลปะก็ตาม เพราะศิลปะปฏิบัติช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกฝนกระบวนการในการทำงาน การแก้ปัญหาหรือแม้แต่การทำงานเป็นกลุ่ม ช่วยให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาการทางสังคมได้อีกทางหนึ่ง การสอนศิลปะปฏิบัติมีหลากหลายวิธีขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการสอนว่าต้องการพัฒนาผู้เรียนในลักษณะใด หลักสำคัญของการเรียนการสอนพื้นฐานเกี่ยวกับศิลปะปฏิบัติควรเน้นเรื่องการสื่อความหมายจากผลงานทางทัศนศิลป์ การคิดวิเคราะห์ในการเลือกเนื้อหาสาระ รูปสัญลักษณ์และแนวความคิด ซึ่งจะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้ทางด้านความคล่องแคล่วในการสื่อสาร การมองเห็น การพูดและเขียน โดยใช้ศัพท์ทางศิลปะ นักเรียนจะแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกผ่านรูปแบบผลงานศิลปะ ได้ทั้ง 2 มิติและ 3 มิติ

2. ประวัติศาสตร์ศิลปะ (Art History) เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของศิลปะ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สาระประวัติศิลป์จะช่วยให้ ผู้เรียนค้นคว้าหาความหมายของศิลปะหรือวัตถุแห่งความงามที่มนุษย์สร้างขึ้นว่าสิ่งเหล่านั้นมีความหมายต่อตัวผู้เรียนและสังคมอย่างไร ในการสอนประวัติศิลป์ในระดับการศึกษาต่าง ๆ ควรจัดให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก ในระยะแรกควรสอนประวัติศาสตร์ศิลป์ที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียนก่อน เพราะผู้เรียนควรจะได้รู้ว่าในท้องถิ่นนั้นมีมรดกทางศิลปะอะไรบ้าง มีอิทธิพลอะไรที่ทำให้ศิลปะในท้องถิ่นมีรูปลักษณะเช่นนั้น ตลอดจนสืบสาวไปให้ถึงผู้ที่สร้างสรรค์ศิลปะนั้น ๆ ด้วย สำหรับระดับการศึกษาที่สูงขึ้น การสอนประวัติศิลป์สามารถสอนให้ไกลตัวออกไปหรือเรื่องราวที่เป็นสากลมากขึ้น

3. สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) สุนทรียศาสตร์ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับความงาม ไม่ว่าจะเป็นความงามที่เป็นธรรมชาติ และความงามที่ไม่ใช่ธรรมชาติ การสอนวิชาศิลปะควรส่งเสริม

ทางด้านสุนทรียภาพ คือ เสริมให้เด็กมีความรู้ในความงาม ซึ่งนักการศึกษาศิลปะใช้คำว่าให้เด็กมีความเฉียบไวในเรื่องของความงามเมื่ออยู่ต่อหน้าวัตถุแห่งความงาม เรื่องความรู้สึกในความงามเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับมนุษย์เพราะในชีวิตจริงของมนุษย์เต็มไปด้วยการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด หากมนุษย์มีความเฉียบไวต่อความงามจะทำให้มนุษย์ได้พักผ่อนทางจิตใจ เกิดความรู้สึกเพื่อแผ่ร่วมกับผู้อื่น และเป็นรากฐานอันดีต่อความคิดสร้างสรรค์

4. การสอนศิลปะวิจารณ์ (Art Criticism) ครูผู้สอนศิลปะส่วนใหญ่มักคิดว่าการเรียนศิลปะในระดับประถมหรือมัธยมศึกษา หรือแม้แต่ในระดับอุดมศึกษาก็คือการสร้างผลผลิตทางศิลปะเท่านั้น จึงมักสอนแต่เฉพาะการผลิตงานศิลปะซึ่งไม่ถูกต้องเพราะยังมีหมวดการศึกษาศิลปะอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความฉลาด เข้าใจตนเองและเข้าใจโลก แม้ว่าวิชาศิลปะที่เน้นการลงมือปฏิบัติเป็นสิ่งสำคัญแต่ไม่ได้ช่วยให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้เลย เพราะการปฏิบัติศิลปะเป็นการพัฒนาสมองด้านการแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์ แต่การสอนศิลปะปฏิบัติจะบรรลุผลในขั้นที่สูงขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสอนโดยสอดแทรกความเข้าใจในเรื่องความงาม การร่วมพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์ผลงานศิลปะทั้งที่เขาสร้างขึ้นเองและที่ผู้อื่นสร้างขึ้นว่ามีลักษณะหรือรูปแบบอย่างไร มีแนวคิดหรือวัสดุอุปกรณ์คล้ายกับศิลปะสมัยใดในอดีตหรือไม่ ฯลฯ ซึ่งการวิพากษ์วิจารณ์และการพูดคุยนี้ช่วยพัฒนาทักษะทางการรับรู้และทางสังคมได้เป็นอย่างมาก

แนวคิดการจัดการเรียนการสอนแบบ DBAE (Discipline – Based Art Education) สะท้อนให้เห็นในข้อเขียนของนักวิชาการหลายท่าน เช่น (ปวินดา ชื่นเชย, 2543, น. 178)

ประเทิน มหาจันทร์ เชื่อว่าการที่จะปลูกฝังความรู้สึกซาบซึ้งในผลงานทางศิลปะ มิใช่กระทำโดยการบอกหรือวิพากษ์วิจารณ์แต่ต้องให้เด็กได้ลงมือสร้างงานทางศิลปะด้วยตนเอง คุณค่าของงานศิลปะจะเกิดขึ้นเมื่อได้ทำกิจกรรม 2 อย่าง คือ ได้ศึกษาและลงมือสร้างงานศิลปะ

ไพโรจน์ ยะมุนี เห็นว่าศิลปศึกษาในประเทศไทยควรมีความสมดุลระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติให้มากขึ้น เด็กไทยควรมีทักษะในการคิดวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีความรู้มีความเข้าใจ และประเด็นของการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดความรัก ซาบซึ้ง เห็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมนั้นควรต้องดำเนินการต่อไป และควรให้เด็กเกิดความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมอื่น ๆ ด้วย ซึ่งเขาเห็นว่าโรงเรียนอเมริกันให้ความสำคัญกับศิลปะปฏิบัติ สุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ศิลป์ และศิลปะวิจารณ์อย่างเท่าเทียมกัน ในขณะที่โรงเรียนไทยเน้นด้านศิลปะปฏิบัติและไม่ค่อยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านสติปัญญามากนัก

ทุกวันนี้ การเรียนการสอนแบบ DBAE (Discipline – Based Art Education) เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการเรียนการสอนในประเทศไทย ปรากฏชัดในตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สาระทัศนศิลป์ โดยเฉพาะมาตรฐาน ศ 1.1 สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่องานศิลปะ

อย่างอิสระ ชื่นชม และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งหมายถึงแกนศิลปะปฏิบัติ สุนทรียศาสตร์ และ ศิลปะวิจารณ์ รวมทั้งมาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล ซึ่งก็หมายถึงแกนประวัติศาสตร์ศิลปะนั่นเอง

3. แนวคิดและวิธีจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประสบการณ์สุนทรียะและศิลปะวิจารณ์

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ (2543, น. 2-21) กล่าวถึงทฤษฎีด้านสุนทรียศาสตร์ไว้ว่า “ทฤษฎี ด้านนี้เป็นทฤษฎีหรือระบบการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรักซาบซึ่งเห็นคุณค่าศิลปะ (สุนทรียภาพ)” ความรู้ในทางสุนทรียเป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับความงามในงานศิลปะที่ไม่ต้องอาศัยการตัดสินว่าผิด หรือถูก โดยการศึกษาทฤษฎีของนักการศึกษาจากโลกตะวันตก และสรุปทฤษฎีด้านสุนทรียศาสตร์ ที่ สอดคล้องกับวิธีการจัดกิจกรรมส่งเสริมประสบการณ์สุนทรียะได้ดังนี้

3.1 ทฤษฎีการวิจารณ์อย่างสุนทรีย์ (Aesthetic Criticism) ของราล์ฟ สมิธ (Ralph A. Smith) ทฤษฎีนี้บูรณาการระหว่างสุนทรียศาสตร์และศิลปะวิจารณ์ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การบรรยาย (Description) โดยแจกแจงชื่อลักษณะของงานวัสดุที่ใช้ เทคนิค ขนาด จะเรียกว่าง่าย ๆ ว่าเป็นการอธิบายข้อมูลพื้นฐานของภาพ

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นการพิจารณาส่วนประกอบของงานตามที่ ตาเห็นที่เป็นรูปธรรม เช่น ประกอบด้วย สี เส้น รูปทรง พื้นผิว ไต ๆ บ้าง สามารถอธิบายถึงการจัด องค์ประกอบภาพ เช่น ความกลมกลืน จังหวะของภาพ

ขั้นที่ 3 การตีความ (Interpretation) เป็นการกล่าวถึงความหมายของผลงาน สามารถกล่าวถึงความรู้สึกที่รับรู้ได้จากการดู เช่น ซึมเศร้า โศกสลด เชื่องช้า ฯลฯ

ขั้นที่ 4 การประเมินผล (Evaluation) เป็นการสรุปหาความดีงามของผลงาน ศิลปะ

3.2 ทฤษฎีเชิงปรากฏการณ์แบบอัตถิภาวะของสุนทรียศึกษา (An Existential Phenomenological Account of Aesthetic Education) ของเคลิน (E. F. Kalin)

ขั้นที่ 1 พิจารณาผลงานศิลปะด้วยจิตสำนึกที่เกิดขึ้นฉับพลันหรือจากสัญชาตญาณ

ขั้นที่ 2 พิจารณาเนื้อหาเรื่องราว คุณสมบัติ เทคนิควิธีการสร้างสรรค์

ขั้นที่ 3 พิจารณาเชิงคุณภาพ โดยใช้ประสบการณ์ของตนเองเป็นผู้ตัดสิน โดยพุ่งไป ที่ผลงานเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงผู้สร้างสรรค์ แรงบันดาลใจอื่น ๆ

3.3 ทฤษฎีสุนทรียภาพเชิงพรรณนา (Descriptive Aesthetic) ของเอแวน เคิร์น (E. J. Kern) ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 บรรยายคุณสมบัติเบื้องต้นของผลงาน

ขั้นที่ 2 บรรยายความสัมพันธ์ของคุณสมบัติเหล่านั้น

ขั้นที่ 3 บรรยายคุณสมบัติที่รู้สึกซึ่งหลังจากที่ได้เห็น

ขั้นที่ 4 บรรยายความสัมพันธ์ของคุณสมบัติที่รู้สึกซึ่งนั้น

ขั้นที่ 5 บรรยายคุณสมบัติเบื้องต้นเข้ากับคุณสมบัติที่รู้สึกซึ่งนั้น

ขั้นที่ 6 พิจารณานัยสำคัญของผลงานนั้น และขยายความเชิงเปรียบเทียบจากความสัมพันธ์ภายนอก

ขั้นที่ 7 เปรียบเทียบความหมายเดิมและความหมายที่เพิ่มขึ้นใหม่

ขั้นที่ 8 ตัดสินคุณค่าของผลงานนั้น ๆ

3.4 ทฤษฎีการตัดสินศิลปะอย่างมีสุนทรีย (Justifying Aesthetic Judgments) ของ เดวิด เอกเคอร์ (D. Ecker)

ขั้นที่ 1 ครูควรให้นักเรียนแสดงออกถึงทัศนะความรู้สึกต่อผลงานนั้น ๆ อย่างเป็นอิสระ

ขั้นที่ 2 ให้นักเรียนทราบความคิดเห็นของบุคคลอื่น เช่น ครู เพื่อเน้นประสบการณ์ที่แตกต่างกัน

ขั้นที่ 3 ให้นักเรียนหาข้อสนับสนุนความคิดของตนเอง มาถกเถียงและอภิปรายกัน โดยมีเหตุผลสนับสนุน

ขั้นที่ 4 เสริมประสบการณ์นักเรียนด้วยการนำผลงานศิลปะทั้งในอดีตและปัจจุบัน มาสนับสนุนเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

3.5 กระบวนการทัศน์การรับรู้จากการสนทนาอย่างสุนทรีย (Paradigm of Aesthetic Dialogue of children) ของโรเบิร์ต อัดัมส์ (R. Adams)

ขั้นที่ 1 การรับรู้และแสดงออก (Sensuousness and Expression) โดยครูใช้คำถามปลายเปิดเพื่อเร้าให้เกิดการคิด

ขั้นที่ 2 การบรรยาย (Description) อธิบายส่วนประกอบในผลงานศิลปะ เช่น สี เส้น รูปทรง รูปร่าง พื้นผิว เทคนิควิธีการสร้างสรรค์ เรื่องที่แสดงออก โดยครูกระตุ้นว่าถ้าเด็กเป็นผู้สร้างสรรค์จะเลือกวิธีใด

ขั้นที่ 3 การวิเคราะห์โครงสร้าง (Formal Analysis) ขั้นนี้ไม่ควรใช้ในเด็กเล็ก เพราะเด็กยังไม่สามารถตัดสินผลงานศิลปะได้อย่างเหมาะสม โดยในขั้นนี้สามารถระบุได้ว่าชอบไม่ชอบ

จากที่เราได้ศึกษาทฤษฎีที่กล่าวมานี้ ทำให้เราได้ทราบถึงวิธีจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประสบการณ์สุนทรียะและศิลปะวิจารณ์ให้แก่ผู้เรียนให้เหมาะสมกับวัยและพัฒนาการทางศิลปะมีขั้นตอนและวิธีการแตกต่างกันไป ผู้สอนจึงควรพิจารณาทฤษฎีต่าง ๆ อย่างละเอียดเพื่อนำไปปรับใช้บูรณาการกิจกรรมศิลปะให้สอดคล้องกับศิลปะวิจารณ์ ประวัติศาสตร์ศิลป์ และศิลปะปฏิบัติได้อย่างกลมกลืนกัน

4. วิธีการสอนประวัติศาสตร์ศิลปะ

อำเภอ ติรณสาร กล่าวถึงการสอนประวัติศาสตร์ศิลปะว่าสามารถทำได้ตามแนวทางดังต่อไปนี้ (อ้างถึงใน ธาริน กลิ่นเกษร, 2554, น. 10-14)

4.1 แนวการสอนตามยุคสมัยทางศิลปะ (Chronological Survey) การสอนในแนวนี้ยึดเอายุคสมัยทางศิลปะเป็นแกนซึ่งเป็นแนวการสอนที่นิยมใช้กันในปัจจุบัน โดยการบรรยายที่ละยุคสมัยเริ่มต้นจากสมัยที่เก่าแก่ที่สุดแล้วไล่ลงมาตามลำดับเวลา ทั้งนี้กรอบของเนื้อหาสำหรับการสอนในแต่ละยุคนั้นผู้สอนเป็นผู้กำหนดขึ้น เช่น ลำดับของงานศิลปะตามวัน เดือน ปี สภาวะสังคม ศิลปิน รูปแบบการแสดงออกในงานศิลปะแต่ละสมัย เป็นต้น ซึ่งหนังสือหรือตำราทางประวัติศาสตร์ศิลปะส่วนใหญ่มักจัดลำดับเนื้อหาตามแนวนี้ นอกจากนี้การสอนตามแนวนี้สะดวกต่อการจัดการเรียนการสอนเพราะเป็นวิธีที่ผู้เรียนคุ้นเคยและมีความคล้ายคลึงกับการเรียนวิชาอื่น ๆ เช่นวิชาประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามการสอนตามแนวนี้เหมาะสำหรับการให้ความรู้ในแนวกว้างมากกว่าในแนวลึก เพราะช่วงเวลาในแต่ละภาคการศึกษานั้นส่วนใหญ่จะไม่เพียงพอในการเจาะลึกถึงสาระต่าง ๆ ในแต่ละสมัยได้โดยละเอียด

4.2 แนวการสอนตามประเด็น (The Thematic Approach) ในขณะที่ยังการสอนแบบแรกยึดยุคสมัยเป็นแกน แต่แนวการสอนแบบที่สองคือ แนวการสอนตามประเด็นเฉพาะจะให้อิสระกับผู้สอนที่เน้นเฉพาะจุดได้มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ผู้สอนสามารถคัดสรรแง่มุมหรือประเด็นเฉพาะมาเป็นแกนตามความเห็นที่เหมาะสม เช่น เน้นศิลปะกับศาสนา เป็นต้น เมื่อคัดสรรประเด็นได้แล้วจึงจัดเนื้อหาตามแกนนั้น เช่น ศิลปะกับศาสนา ผู้สอนอาจกล่าวถึงบทบาทและอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อรูปแบบของงานศิลปะและความคิดของศิลปิน โดยจัดเตรียมเนื้อหาตามแนวทางดังกล่าวมาอภิปรายเปรียบเทียบสาระต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

คุณค่าของการสอนในแนวนี้คือ สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและเกิดความคิดในเชิงเปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และหาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่เป็นแกน อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของการสอนในแนวนี้คือ ยากต่อการสร้างความต่อเนื่องของบทเรียน ดังนั้นควรนำมาใช้ในการสอนในวิชาที่ต่อเนื่องจากวิชาพื้นฐานเพื่อให้เกิดความลึกซึ้งในแง่มุมเฉพาะ หรือประเด็นที่ต้องการเน้น นอกจากนี้ยังสามารถนำแนวการสอนดังกล่าวมาใช้สอดแทรกหรือสลับกับการสอนตามยุคสมัยเพื่อให้บทเรียนน่าใจ ไม่จำเจ หรือยึดติดกับการสอนตามยุคสมัยมากเกินไป

4.3 แนวการสอนตามความสนใจ (Spontaneous Approach) แนวการสอนตามความสนใจคล้ายกับแนวการสอนตามประเด็นคือ เน้นการสอนเฉพาะประเด็นสิ่งที่ต่างกันคือ ในแนวที่กล่าวไปแล้วนั้น ผู้สอนเป็นผู้คัดสรรประเด็น ส่วนในแนวตามความสนใจเป็นความร่วมมือกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยผู้สอนจะนำอภิปรายให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น ถึงเรื่องและผู้เรียนสนใจ จากนั้นจึงหาข้อสรุปของชั้นเรียน และผู้สอนจะสนองตอบข้อสรุปนั้น ๆ โดยนำไปเป็นแนวในการจัด

บทเรียน ข้อดีของการสอนแนวนี้ คือ ทำให้ผู้เรียนสนใจติดตามเพราะเป็นเรื่องที่ตนสนใจและมีส่วนร่วมในการกำหนดเรื่อง

4.4 แนวการสอนรายบุคคล (The Independent Approach) หลักการสอนรายบุคคลนี้สามารถแก้ไขข้อจำกัดของแนวการสอนแบบตามความสนใจที่กล่าวข้างต้นนี้ได้ กล่าวคือ ในแนวการสอนแบบตามความสนใจต้องหาข้อสรุปของชิ้น ซึ่งอาจตรงกับความสนใจของผู้เรียนมากบ้างน้อยบ้างหรือในบางกรณีอาจไม่ตรงเลยก็เป็นได้ ในขณะที่แนวการสอนรายบุคคลนี้สนองความสนใจของแต่ละบุคคลอย่างแท้จริง ซึ่งคล้ายกับการสอนวิชาศิลปะปฏิบัติที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาเรื่องที่ตนสนใจโดยอิสระ

ในขั้นดำเนินการสอนนั้น ผู้สอนจะให้ผู้เรียนกำหนดเรื่อง เป้าหมาย ขั้นตอน และวิธีการศึกษาเอง ซึ่งอาจทำขึ้นมาในรูปของโครงการ ผู้สอนจะช่วยปรับโครงการให้กระชับ และมีความเป็นไปได้ในการศึกษา แนะนำแหล่ง และวิธีการค้นคว้า ตลอดจนทำความเข้าใจกับผู้เรียนในการประเมินผล โดยปกติก็คือการประเมินผลจากโครงการที่ผู้เรียนได้เสนอไว้นั้นเอง คุณค่าของแนวการสอนรายบุคคล คือ การสนองต่อความสนใจของผู้เรียนแต่ละบุคคลอย่างแท้จริง เป็นการปลูกฝังความรับผิดชอบ และการมีวินัยในตนเองการดำเนินงานตามขั้นตอนความพยายามในการแก้ปัญหา และการประเมินความสำเร็จของตนเองจากโครงการที่ตนได้วางไว้ อย่างไรก็ตาม การเลือกวิธีการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์สำหรับเด็กประถมศึกษาอาจเลือกใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่ง หรือใช้วิธีการผสมผสานขึ้นอยู่กับระยะเวลาในชั้นเรียน ช่วงอายุของเด็กและความแตกต่างของผู้เรียนเป็นรายบุคคล

5. การประเมินผลผู้เรียนผ่านผลงานศิลปะ

การจัดการเรียนรู้ทางศิลปะเราสามารถประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยดูได้จากพฤติกรรมการทำงานศิลปะ กระบวนการสร้างงานศิลปะ จากผลงานศิลปะที่เด็กสร้างขึ้น และจากแฟ้มสะสมผลงาน สำหรับการประเมินผลผู้เรียน มีข้อสังเกต ดังนี้

ประกัสสร นิยมธรรม (2522, น. 50-53) อธิบายว่า ผลงานศิลปะของเด็กที่ผลิตออกมานั้นย่อมมีความแตกต่างระหว่างบุคคล เพราะเป็นผลจากการที่บุคคลดึงเอาการรับรู้ ความประทับใจที่ได้จากประสบการณ์ในอดีตมาใช้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงยากที่จะให้ผลงานนั้นออกมาในลักษณะเหมือนกัน แม้ว่าจะได้รับการสอนแบบเดียวกัน งานศิลปะมิได้มีไว้สำหรับการฝึกการใช้มือ ใช้อุปกรณ์หรือฝึกการรับรู้ ในเรื่องเส้นรุ้ง เส้นแวง มุม เงาม สี เท่านั้น หากยังแสดงถึงทัศนคติ การรับรู้อันเป็นความสามารถเฉพาะบุคคลอีกด้วย เด็กทุกคนแม้อายุเท่ากันสมรรถภาพการใช้มือ การรับรู้เรื่องต่าง ๆ ก็ไม่เท่ากัน การแสดงออกทางศิลปะ จึงมีความแตกต่างกันอย่างกว้างขวางตามประสบการณ์

การประเมินผลงานทางศิลปะจึงควรเป็นเรื่องของการช่วยให้เด็กมีพัฒนาการต่อไปมากกว่าจะทำให้เด็กท้อแท้เบื่อหน่าย การวิจารณ์ผลงานที่ดีในที่ประชุม ย่อมทำให้เจ้าของผลงานที่ไม่ดีมองเห็นตัวเองได้ดีกว่าการตำหนิผลงานที่ไม่เป็นที่สนใจครู ครูจะต้องเข้าใจเด็ก เข้าใจจิตวิทยาพัฒนาการเด็ก เข้าใจถึงความ สามารถ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ครูสอนศิลปะจึงควรมองผลงานของ

เด็กในลักษณะของการให้การศึกษาด้านศิลปะ (Art – Education) มากกว่าที่จะประเมินว่าเด็กของตนเป็นศิลปินแค่ไหน หรือเป็นช่างศิลปะเพียงไร โดยเฉพาะครูศิลปะในชั้นประถมน่าจะมองศิลปะในฐานะที่เป็นวิชาสามัญวิชาหนึ่งซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้ผ่อนคลายอารมณ์ มีความคิดสร้างสรรค์ มากกว่าที่จะฝังใจว่าการจะเรียนศิลปะได้จะต้องมีหัวมีพรสวรรค์ หรือมีปัญหาเลิศเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การวัดผลการเรียนวิชาศิลปะศึกษา จึงน่าจะมุ่งวัดระดับความเจริญงอกงามที่เกิดขึ้นจากการเรียนและการประกอบกิจกรรมทางศิลปะ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อทั้งนักเรียนและครู กล่าวคือนักเรียนก็จะได้ทราบว่าตนเองมีความสามารถและมีความถนัดด้านใดบ้าง ควรแก้ไขปรับปรุงในด้านใดบ้าง ครูเองก็จะสามารถหาทางแก้ไขปรับปรุงการสอนให้ดีขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

การประเมินผลการเรียนวิชาศิลปะศึกษาที่สำคัญ ก็คือ การวัดพัฒนาการของนักเรียนในด้านการสร้างสรรค์สุนทรียภาพ การรับรู้ อารมณ์ สติปัญญา สังคม และการวัดพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนการสอนวิชาศิลปะ ในด้านความรู้ ความเข้าใจ ความคิด ความนิยมในศิลปะ ทักษะ และการนำไปใช้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

5.1. การวัดพัฒนาการด้านต่าง ๆ พัฒนาการที่เกิดจากการเรียนการสอนวิชาศิลปะศึกษา แบ่งได้เป็น 6 หมวดใหญ่ ๆ คือ

5.1.1 พัฒนาการทางการสร้างสรรค์สามารถคิดดัดแปลง แก้ปัญหา ทำสิ่งต่าง ๆ ให้ดีมีคุณค่ากว่าเดิมได้ นักเรียนแสดงออกโดยการวางแผนงาน ออกแบบ วัดผลได้โดยการทดสอบและการสังเกต

- 1) การทำงานได้อย่างอิสระโดยไม่ต้องคอยถามผู้อื่น
- 2) มีความเชื่อมั่นในความคิดของตน
- 3) ไม่ลอกแบบของผู้อื่น
- 4) สามารถออกแบบได้รวดเร็ว แน่นนอน ทันที
- 5) มีลักษณะการแสดงออกแตกต่างกับคนอื่น และงดงามดีด้วย

5.1.2 พัฒนาการทางสุนทรียภาพ สามารถรู้และเข้าใจในคุณค่าทางศิลปะอย่างมีหลักเกณฑ์ นักเรียนแสดงออกโดยสามารถเข้าใจและนิยมในศิลปะ วัดผลได้โดยการทดสอบ การสังเกต สัมภาษณ์ และแบบสำรวจ

- 1) ความนิยมเข้าใจที่เกิดจากความรูสึกภายใน
- 2) ความนิยมเข้าใจที่อาศัยประสบการณ์และการปฏิบัติทางศิลปะ
- 3) มีความเข้าใจและใช้หลักการทางสุนทรียภาพได้ถูกต้องเหมาะสม
- 4) สามารถเลือก แบ่งแยก และให้เหตุผลงานศิลปะที่ดี

5.1.3 พัฒนาการทางการเรียนรู้ สามารถสังเกตเข้าใจในงานศิลปะถูกต้องตามหลักศิลปะ นักเรียนแสดงออกโดยการอธิบาย การให้เหตุผลในความงามอย่างถูกต้อง การวัดความสามารถในด้านที่ทำ ได้โดยการทดสอบ การสังเกต การสัมภาษณ์

1) การสังเกตถึงความถูกต้องของงานตามหลักเกณฑ์ของงานศิลปะ เช่น แสงเงา ความตื้นลึก ความแตกต่างในเรื่องนี้

2) ความรู้สึกที่เกิดจากการดูงานศิลปะ เช่น ความรู้สึกในเรื่องพื้นผิวอ่อนหรือแข็งกระด้าง

3) ความรู้สึกในการเคลื่อนไหว เช่น การเคลื่อนไหวร่างกายและสิ่งของ

5.1.4 พัฒนาการทางด้านสติปัญญา มีความสามารถในด้านต่าง ๆ สามารถจดจำได้ รายละเอียดถูกต้อง ฉลาดเฉียบแหลม แสดงออกโดยการแก้ปัญหาได้ดี การวัดผลโดยการสังเกต การทดสอบและการสัมภาษณ์

1) สามารถสร้างสรรค์งานศิลปะได้ถูกต้องมีรายละเอียดมากและงดงาม

2) การใช้หลักการทางศิลปะได้เหมาะสม เช่น การใช้สีในการออกแบบ

3) มีความรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ ได้ละเอียดถูกต้องมาก

5.1.5 พัฒนาการทางด้านอารมณ์ มีความสามารถแสดงออกอย่างอิสระ และควบคุมอารมณ์ได้ มีความมั่นใจในการทำงาน พัฒนาการทางด้านอารมณ์รวมถึงสุขภาพจิต ความมั่นคงทางอารมณ์ และพัฒนาการทางบุคลิกภาพด้วย การแสดงออกโดยการทำงานได้อย่างสุขุม เป็นระเบียบ และควบคุมได้เหมาะสม การวัดทำได้โดยการสังเกต การสัมภาษณ์

1) การสร้างสรรค์งานศิลปะได้อย่างอิสระ มีความมั่นใจในการทำงาน

2) มีความเป็นระเบียบในการทำงาน

3) มีความสบายและสุขใจในการทำงาน

5.1.6 พัฒนาการทางกาย มีความสามารถในการปฏิบัติทางศิลปะ ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ได้คล่องแคล่ว มั่นคง ไม่เป็นอันตราย มีความแน่นอนและแม่นยำในการทำงาน การแสดงออกโดยการปฏิบัติ และการเคลื่อนไหวการวัดโดยการสังเกต การสัมภาษณ์และการทดสอบ

1) มีทักษะในการเขียน ปั่น และการใช้เทคนิคต่าง ๆ ได้คล่องแคล่วว่องไว

2) ลักษณะภาพที่แสดงออก มีความสัมพันธ์ในการฝึกเขียนและความรู้สึก

5.1.7 พัฒนาการทางด้านสังคม มีความสามารถเข้าใจในสิ่งแวดล้อม เข้าใจความต้องการของผู้อื่น และสามารถเข้ากับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข การแสดงออกโดยการทำงาน การประสานงาน การคิดและการเข้าใจในผู้อื่น การวัดโดยการสังเกต การสัมภาษณ์และการทดสอบ

1) มีประสบการณ์ในสิ่งแวดล้อมดี สามารถแสดงออกในงานศิลปะได้ถูกต้อง

2) มีความเข้าใจในการแสดงออกของผู้อื่นได้

3) มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี และมีความสุขในการทำงาน

4) มีความเข้าใจในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของผู้อื่น

5.2. การวัดพฤติกรรมด้านต่าง ๆ พฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของนักเรียนช่วยให้ครูเข้าใจนักเรียน และสามารถนำมาใช้ในการปรับปรุงการเรียน การสอนวิชาศิลปะศึกษาให้ได้ผล ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

5.2.1 ในด้านความรู้ สามารถทราบและจำเรื่องราวของประสบการณ์ที่ได้รับ รวมทั้งประสบการณ์ที่สัมพันธ์ได้อย่างถูกต้อง แสดงออกโดยการระลึกถ่ายทอด สามารถวัดได้โดยการทดสอบ การสัมภาษณ์ การสังเกต

- 1) ความรู้เกี่ยวกับศัพท์เฉพาะทางศิลปะ
- 2) ความรู้เกี่ยวกับประวัติทั่วไปของศิลปะ
- 3) ความรู้เกี่ยวกับวัสดุและขบวนการทำ

5.2.2 ในด้านความเข้าใจ สามารถเข้าใจในคุณค่าและหลักการของศิลปะจนประเมินผลงานศิลปะนั้นได้ การแสดงออกโดยการอธิบาย การวัดโดยการทดสอบ การสังเกต และการสัมภาษณ์

- 1) ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างทางศิลปะ
- 2) ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการ กฎและการสร้างสรรค์งานศิลปะ
- 3) ความสามารถในการประเมินผลงานของศิลปะ
- 4) ความสามารถในการให้เหตุผลในการพิจารณา

5.2.3 ในด้านความคิดและการออกแบบ สามารถแก้ปัญหาในการออกแบบ การใช้เหตุผล และสรุปผลการตีความ การแสดงออกโดยการแก้ปัญหาและการออกแบบ สามารถวัดได้โดยการทดสอบ การสังเกต และการแสดงความคิดเห็น

- 1) ความสามารถในการแก้ปัญหาในการออกแบบ
- 2) ความสามารถในการสร้างและแสดงความสมเหตุผลของการออกแบบ

5.2.4 ในด้านศิลปะนิยม มีความรู้และเข้าใจในคุณค่า และความสำคัญของงานศิลปะ แสดง ออกโดยการอธิบาย สามารถวัดได้โดยการสัมภาษณ์ สังเกต การทดสอบ การจัดอันดับคุณภาพ

- 1) ความนิยมในศิลปะที่เกิดจากความรู้สึกภายใน
- 2) ความนิยมที่อาศัยประสบการณ์และการปฏิบัติ
- 3) การอธิบายและประเมินผลงานศิลปะ

5.2.5 ในด้านทัศนคติและความสนใจ มีความเชื่อ ความนิยมและสนใจที่จะปฏิบัติตามความเชื่อ แสดงออกโดยการคิดตามความเชื่อ การร่วมในกิจกรรมอย่างสุขใจ สามารถวัดได้โดยการสรสังเกตุและการจัดอันดับคุณภาพ

- 1) ความเชื่อมั่นในการทำงานของตน
- 2) ความสนใจในการเรียนและตั้งใจ

3) การทำงานได้เรียบร้อย

4) ความคิด ความเข้าใจและความเชื่อในแบบของศิลปะ

5.2.6 ด้านทักษะและการนำไปใช้ มีความสามารถในการใช้วัสดุและเครื่องมือได้ถูกต้องรวดเร็ว สามารถสร้างสรรค์งานได้รวดเร็วและประหยัด แสดงออกโดยการปฏิบัติงาน การใช้วัสดุเครื่องมือ การแก้ปัญหา และการนำไปใช้ วัดได้โดยการสังเกต และแบบทดสอบ

1) ความสามารถในการให้แสงสีและเงา

2) ความสามารถในการเขียนภาพด้วยวิธีต่าง ๆ

3) ความสามารถในการใช้วัสดุและเครื่องมือ

4) ความสามารถในการทำงานศิลปะได้เรียบร้อยตามกำหนด

5) ความสามารถในการนำไปใช้ได้เหมาะสม

6) ความสามารถในการแก้ปัญหา การใช้ทั่วไป

7) ความสามารถในการมองเห็นลักษณะโครงสร้างทางศิลปะทั้งความงามและการใช้สอย

การวัดผลวิชาศิลปศึกษา ครูควรอธิบายวิธีให้คะแนน ให้นักเรียนทราบโดยเฉพาะการวัดผลในด้านความรู้ ทักษะ การออกแบบ และการนำไปใช้ ครูอาจจะบอกให้นักเรียนทราบว่า จะให้คะแนนในหัวข้อใด ข้อละเท่าไร เพื่อจะได้เป็นมาตรฐานให้นักเรียนได้มีโอกาสตรวจทานแก้ไขปรับปรุงการทำงานของตนให้เรียบร้อยก่อนที่จะส่งงานขึ้นไป (ประภัสสร นิยมธรรม, 2522, น. 50-53)

ศิลปะ ทศนศิลป์ และภูมิปัญญาไทย

1. ความหมายและประเภทของศิลปะและทศนศิลป์

1.1 ศิลปะ

ความหมายของศิลปะ คำว่า “ศิลปะ” มีผู้ให้ความหมายไว้ เช่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1145) ให้ความหมายว่า ศิลปะ หมายถึง ฝีมือ ฝีมือทางการช่าง การทำให้วิจิตรพิสดาร การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะเทือนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่าง ๆ อย่างเสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้น

น. ณ ปากน้ำ (2522, น. 403) อธิบายว่า ศิลปะ คือ งานช่างที่แสดงฝีมือและความคิดของศิลปิน ศิลปะมีหลายประเภท ที่สูงสุด คือ ศิลปะบริสุทธิ์มีอยู่ด้วยกัน 5 สาขา คือ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม และคีตกรรม

ดังนั้น ศิลปะ หมายถึง ผลงานศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยแนวคิด ฝีมือ เทคนิค และความพากเพียรให้ได้ผลงานที่สร้างอารมณ์ความรู้สึกสะเทือนใจให้กับผู้พบเห็น การจะพิจารณา

ผลงานใดว่าเป็นงานศิลปะหรือไม่นั้น ในที่นี้เสนอข้อสังเกต 3 ประการ คือ หนึ่ง ผลงานที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น สอง ประกอบไปด้วยความงาม และสาม แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของผู้สร้าง

ประเภทของศิลปะ

ศิลปะแบ่งประเภทตามวัตถุประสงค์ที่ถูกสร้างขึ้นได้ 2 ประเภทคือ วิจิตรศิลป์ (Fine Art) และประยุกต์ศิลป์ (Applied Art) วิจิตรศิลป์ คือ ศิลปะที่สร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจโดยให้คุณค่าทางความงาม (Beauty) และคุณค่าทางสุนทรียภาพ (Aesthetic) เป็นสำคัญ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง พระพุทธรูป ในขณะที่ประยุกต์ศิลป์เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญแต่ก็คำนึงถึงสุนทรียภาพด้วย จะเป็นงานชิ้นเดียวหรืองานอุตสาหกรรมก็ได้ เป็นคำที่ใช้เรียกศิลปะประเภทต่าง ๆ ที่ไม่ใช่วิจิตรศิลป์ เช่น งานออกแบบฉากละคร ออกแบบเครื่องแต่งกาย งานเขียนภาพประกอบ งานเครื่องปั้นดินเผา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2541, น. 20)

ทั้งนี้งานประยุกต์ศิลป์ยังหมายรวมถึงงานประณีตศิลป์และหัตถศิลป์อีกด้วยโดยงานศิลปะทั้ง 2 ประเภท คือ ประณีตศิลป์และหัตถศิลป์ ประณีตศิลป์ใช้เรียกผลงานศิลปะที่มีความประณีตงดงามรวมทั้งกระบวนการสร้างมีความวิจิตรบรรจง ในขณะที่งานหัตถศิลป์เน้นให้คุณค่าในเรื่องของการสร้างชิ้นงานด้วยมือเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น งานแกะสลักงาช้าง เครื่องถ้วยเบญจรงค์ แสดงดังภาพที่ 2.8

ภาพที่ 2.8 เครื่องถ้วยเบญจรงค์ซึ่งเป็นงานประณีตศิลป์ประเภทหนึ่ง

วิจิตรศิลป์ แบ่งออกเป็น 5 แขนงด้วยกันได้แก่ จิตรกรรม (Painting) ประติมากรรม (Sculpture) สถาปัตยกรรม (Architecture) ดนตรีและนาฏศิลป์ (Music and Drama) และวรรณกรรม (Literature) ซึ่งในหลักสูตรการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาทัศนศิลป์ให้กับครูระดับประถมศึกษา จังหวัดสุพรรณบุรี เน้นวิจิตรศิลป์ 3 แขนงแรกซึ่งจะอธิบายต่อไปในหัวข้อทัศนศิลป์

1.2 ทศนศิลป์

ทัศนศิลป์ (Visual Arts) หมายถึง ศิลปะที่รับรู้ความงามได้ด้วยการมองเห็น แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม

1.2.1 จิตรกรรม (Painting) หมายถึง การระบายสี การวาดเส้น ขูดขีดสีลงบนพื้นระนาบที่มีลักษณะเป็น 2 มิติ (Two Dimension) เช่น ผ้าใบ หิน ผนังถ้ำ กระดาษ โดยใช้สีฝุ่น สีน้ำ สีน้ำมัน สีอะคริลิก สีชอล์ก สีเทียน ฯลฯ ตามความถนัดของผู้วาด ประเภทของงานจิตรกรรมแบ่งประเภทตามเนื้อหาของภาพได้ ดังนี้

1) ภาพทิวทัศน์ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ทิวทัศน์บก (Landscape) หมายถึง ภาพที่เกี่ยวกับภูมิประเทศ บรรยากาศ เวลา ซึ่งมีจำนวนพื้นที่ที่แสดงเกี่ยวกับทิวทัศน์ ดิน ต้นไม้ มากกว่าจำนวนพื้นที่ที่แสดงเกี่ยวกับน้ำทะเล หรืออากาศ และทิวทัศน์ทะเล (Seascape) เป็นภาพเขียนที่เน้นทัศนียภาพและบรรยากาศของผืนน้ำหรือทะเลมากกว่าบริเวณที่เป็นส่วนอื่น ๆ ทั้งภาพ (อารี สุทธิพันธุ์, 2528, น. 39)

2) ภาพคน มี 2 แบบ คือ ภาพคนครึ่งตัว (Portrait) เน้นแสดงรายละเอียดของรูปบุคคลตั้งแต่ศีรษะจนถึงบั้นเอวโดยเน้นใบหน้าและภาพคนเต็มตัว (Figure) หมายถึง ภาพเขียนที่เน้นลักษณะทางกายวิภาคของมนุษย์เต็มตัว ถ้าเป็นภาพบุคคลที่ไม่สวมเสื้อผ้าจะมีชื่อเฉพาะเรียกว่า ภาพเปลือย (Nude)

3) ภาพสัตว์ (Animal Figure) เป็นการเขียนภาพสัตว์โดยมุ่งแสดงลักษณะอาการเคลื่อนไหวของสัตว์ เช่น การวิ่ง การกระโดด

4) ภาพหุ่นนิ่ง (Still Life) คือ การเขียนภาพที่นำเอาหุ่นมาจัดวางให้มีองค์ประกอบที่ลงตัวซึ่งเป็นการถ่ายทอดความงามของต้นแบบให้ยังคงความมีชีวิตชีวา เช่น ผลไม้ ดอกไม้

5) ภาพประกอบ (Illustration) คือ การเขียนภาพประกอบเรื่องทั่วไป เช่น หนังสือเด็ก นวนิยาย วรรณคดี เป็นภาพที่มีจุดประสงค์เพื่อนำมาจัดวางให้สอดคล้องตามเรื่องราว ในที่นี้รวมถึงภาพประกอบที่ใช้ในงานโฆษณาด้วย

วัสดุและเทคนิควิธีการในการสร้างงานจิตรกรรมมีหลายประเภท ศิลปินผู้สร้างงานจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเทคนิคในการใช้สีและอุปกรณ์เหล่านี้เพื่อให้ได้ผลงานตามที่ตนต้องการ ประเภทของสีที่นิยมใช้สร้างงานจิตรกรรม เช่น

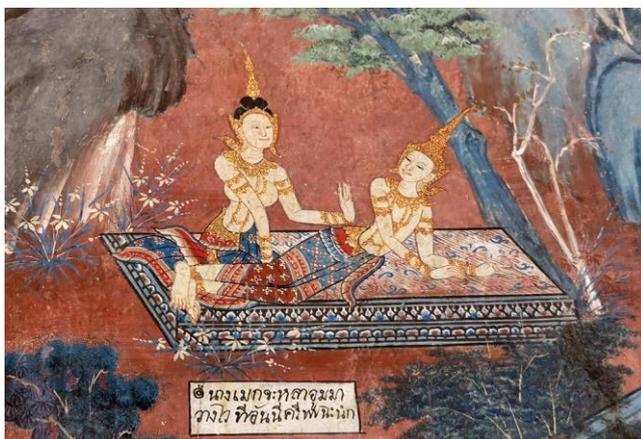
1) สีน้ำมัน (Oil Color) เป็นสีที่นิยมใช้ในการสร้างงานจิตรกรรมอย่างมาก เนื่องจากเป็นสีที่เขียนง่ายสามารถเขียนทับซ้อนกันได้หลายครั้ง สีน้ำมันมีคุณสมบัติที่บดแสง ใช้ผสมกับน้ำมันลินสีด (Linseed Oil) น้ำมันวานิช (Vanish) และน้ำมันสน (Turpentine) ใช้เขียนบนผืนผ้าใบหรือแคนวาส (Canvas)

2) สีน้ำ (Water Color) เป็นสีที่นิยมใช้ในการสร้างงานจิตรกรรมอย่างมากเช่นกัน มีคุณสมบัติโปร่งใส (Transparent) ใช้ผสมกับน้ำวาดลงบนกระดาษ เทคนิคในการวาดภาพสีน้ำมีหลายอย่าง เช่น การระบายแบบที่เรียกว่า เปียกบนเปียก หรือเปียกบนแห้ง ผู้วาดต้องมีทักษะที่แม่นยำเนื่องจากวาดซ้ำไปมาไม่ได้มากครั้งเหมือนสีน้ำมัน

3) สีฝุ่น (Tempera) เป็นสีที่นิยมใช้สร้างงานจิตรกรรมบนฝาผนังในสมัยโบราณ มีลักษณะเป็นผงละเอียด มีคุณสมบัติทึบแสง สีฝุ่นเป็นสีเริ่มแรกของมนุษย์ซึ่งได้มาจากธรรมชาติ ดิน หิน แร่ธาตุ พืช สัตว์ ฯลฯ นำมาทำให้ละเอียดเป็นผงผสมกาวและน้ำ ในงานจิตรกรรมไทยมักใช้ยางมะขวิดหรือกาวกระถินเป็นตัวช่วยให้สีเกาะติดพื้นผิวหน้าวัตถุไม่หลุดได้ง่าย เทคนิคการเขียนสีฝุ่นมี 2 แบบคือ

1) การเขียนสีฝุ่นแบบปูนเปียกหรือที่เรียกว่าเฟรสโก (Fresco) คือ การเขียนและระบายสีในขณะที่ผนังปูนยังหมาดเพื่อให้สีแทรกเข้าไปในเนื้อปูน เมื่อปูนแห้งสีจะแทรกเข้าไปในผนังในชั้นที่ลึกจนดูเป็นเนื้อเดียวกับผนัง เทคนิคจิตรกรรมปูนเปียกนี้เป็นเทคนิคที่นิยมในกลุ่มประเทศตะวันตก

2) การเขียนสีฝุ่นแบบปูนแห้ง (Tempera) เป็นการเขียนในขณะที่พื้นปูนแห้งสนิท เป็นเทคนิคที่นิยมทำกันในกลุ่มประเทศตะวันออกซึ่งรวมถึงจิตรกรรมไทยที่เน้นความละเอียดอ่อน ความประณีตบรรจงทั้งในการวาดและการตัดเส้น เช่น ภาพพระมหาชนก จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองพุทธรังษี จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงดังภาพที่ 2.9

ภาพที่ 2.9 ภาพพระมหาชนก จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองพุทธรังษี จังหวัดสุพรรณบุรี

1.2.2 ประติมากรรม (Sculpture) หมายถึง การปั้น (Modeling) การแกะสลัก (Carving) และการหล่อ (Casting) ให้เกิดเป็นผลงาน 3 มิติ (Three Dimension) ซึ่งมีความลึกที่สามารถสัมผัสได้จริง ส่วนคำว่าปฏิมากรรม หมายถึง การปั้น การแกะ การหล่อ ที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยเฉพาะเช่น การปั้นพระพุทธรูป การหล่อเทวรูป

ประเภทของงานประติมากรรมแบ่งออกได้ตามลักษณะของงาน ดังนี้

1) ประติมากรรมนูนต่ำ (Bas Relief) หมายถึง ประติมากรรมที่มีความต่างระหว่างระนาบที่ลึกที่สุดกับระนาบที่นูนที่สุดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น เกรียอุตรา พระพิมพ์

2) ประติมากรรมนูนสูง (High Relief) หมายถึง ประติมากรรมที่นูนขึ้นมาจากพื้นหลังจนสามารถมองเห็นมิติด้านข้างได้ และมีมิติที่ยื่นออกมาจากพื้นระนาบมากกว่า ประติมากรรมนูนต่ำจนสามารถสัมผัสระนาบที่ต่างกันได้อย่างชัดเจน เช่น ทับหลังจากปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ ประติมากรรมครุฑจากพิพิธภัณฑวัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงดังภาพที่ 2.10

ภาพที่ 2.10 ประติมากรรมนูนสูงรูปครุฑจากพิพิธภัณฑวัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี

3) ประติมากรรมลอยตัว (Round Relief) หมายถึง ประติมากรรมที่สามารถสัมผัสความงามได้รอบด้าน โดยมากประติมากรรมลอยตัวมักมีฐานของงานอยู่ที่พื้น เช่น ประติมากรรมพระบรมรูปทรงม้า

วิธีการสร้างงานประติมากรรมมีหลายวิธี เช่น การปั้น การแกะสลัก ในที่นี้จะกล่าวถึงเทคนิคการสร้างงานประติมากรรมโดยสังเขป ดังนี้

1) การปั้น (Modeling) เป็นวิธีการสร้างรูปทรง 3 มิติจากวัสดุที่เหนียวอ่อนตัว และยึดจับตัวกันได้ดี วัสดุที่นิยมนำมาใช้ปั้น เช่น ดินเหนียว ดินน้ำมัน ปูน แป้ง ขี้ผึ้ง กระดาษขี้เลื่อยผสมกาว ฯลฯ การปั้นเป็นกระบวนการทำงานที่เปิดโอกาสให้ศิลปินสามารถแก้ไขผลงานได้ตลอดเวลา

2) การแกะสลัก (Carving) เป็นการสร้างรูปทรง 3 มิติจากวัสดุที่ค่อนข้างแข็ง เช่น ไม้ หิน กระจก แก้ว ปูนปลาสเตอร์ ฯลฯ โดยนำเอาส่วนที่ไม่ต้องการออกไปด้วยเครื่องมือแกะสลักเช่น สิ่ว มีด ขวาน ฯลฯ เทคนิคนี้ต้องใช้ผู้ที่มีความชำนาญพอสมควร เนื่องจากหากเกิดความผิดพลาดในกระบวนการทำงานจะแก้ไขได้ยากกว่าการปั้น

3) การหล่อ (Casting) เป็นการสร้างรูปทรง 3 มิติจากรูปทรงต้นแบบที่อาจเกิดจากการปั้นหรือการแกะสลัก จากนั้นจึงนำประติมากรรมต้นแบบมาสร้างแม่พิมพ์ แล้วจึงนำเอาวัสดุต้นแบบออกจากแม่พิมพ์ เมื่อได้แม่พิมพ์แล้วจึงเตรียมวัสดุที่ต้องการให้เป็นชิ้นงานจริงเทลงไปในแม่พิมพ์ รอให้วัสดุตั้งกล่าวคงที่ไม่อ่อนตัวแล้วจึงแกะแม่พิมพ์ออก วัสดุที่นิยมนำมาใช้ในการหล่อ เช่น โลหะ ปูน แปะ แก้ว ซีเมนต์ เรซิน พลาสติก วิธีการหล่อสามารถสร้างชิ้นงานที่ใกล้เคียงกันได้เป็นจำนวนมากแล้วแต่ความแข็งแรงของแม่พิมพ์

1.2.3 สถาปัตยกรรม (Architecture) นิยามของคำว่าสถาปัตยกรรม เช่น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 (2556, น. 1159) ให้คำนิยามว่าสถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาเกี่ยวกับงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปะลักษณะ

เกษร ธิตะจारी (2542, น. 22) ให้คำนิยามว่า สถาปัตยกรรม คือ ศิลปะของการก่อสร้าง เป็นงานวิจิตรศิลป์สาขาหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างสรรค์แตกต่างไปจากวิจิตรศิลป์สาขาอื่น โดยมุ่งเน้นสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ สถาปัตยกรรมมีหลักเกณฑ์เพื่อให้บังเกิดผลในอันที่จะสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ไม่ว่ายุคใดสมัยใด หรือสถานที่แห่งใดให้ได้สัมฤทธิ์ผลอย่างดีที่สุด และหลักเกณฑ์นั้นย่อมแตกต่างกันไปตามกาลเวลา เนื่องจากอิทธิพลของดินฟ้าอากาศ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ศาสนา และจารีตประเพณี ตลอดจนวัสดุและวิทยาการ

น. ณ ปากน้ำ (2522, น. 410) ให้คำนิยามว่า สถาปัตยกรรม คือ วิชาก่อสร้างซึ่งสมัยโบราณ เรียกว่า นวกรรม แต่นวกรรมนั้นรวมเอาวิชาช่างแขนงอื่น ๆ ไว้ด้วย เช่น ช่างเขียน ช่างปั้น ช่างแกะสลัก งานสถาปัตยกรรมเป็นศัพท์ที่บัญญัติขึ้นเพื่อให้ตรงกับวิจิตรศิลป์อันมีด้วยกัน 5 สาขา คือ จิตรกรรม ประติมากรรม คีตกกรรม วรรณกรรม และสถาปัตยกรรม

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2533, น. 95) ให้คำนิยามว่า สถาปัตยกรรม หมายถึง อาคารสถานที่ที่มนุษย์ใช้ความพยายามพากเพียรในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้วัสดุและวิทยาการแห่งการก่อสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ด้วยกันเป็นอย่างดี เป็นการสร้างสรรค์ศิลปะทั้งในด้านวัตถุและจิตใจขึ้นเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยตามปกติ หรือเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของบุคคลในสังคม และเพื่อเหตุผลอันเนื่องมาแต่มนุษย์กับความเชื่อของเขาอีกด้วย

สรุปได้ว่า สถาปัตยกรรมหมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ แสดงถึงการแก้ปัญหาทางด้านวัสดุและเทคนิคของการก่อสร้าง เป็นงานที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิด ความเชื่อ เศรษฐกิจ สังคมการเมือง วัสดุ ดินฟ้าอากาศ และภูมิประเทศ

ประเภทของงานสถาปัตยกรรมแบ่งตามหน้าที่การใช้สอยได้ ดังนี้

1) สถาปัตยกรรมเปิด (Opened Architecture) หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นต้องมีการออกแบบหรือจัดสภาพให้อัปเดตการอยู่อาศัยของ

มนุษย์ เช่น มีแสงสว่างที่พอเหมาะ มีการระบายถ่ายเทอากาศได้ดี เช่น บ้าน โรงเรียน โบสถ์ วิหาร ตัวอย่างสถาปัตยกรรมเปิดที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยทรงดำ เช่น เรือนไทยที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทง จังหวัดสุพรรณบุรี

2) สถาปัตยกรรมปิด (Closed Architecture) คือ สถาปัตยกรรมที่เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้วมนุษย์ไม่สามารถเข้าไปใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้ สิ่งก่อสร้างดังกล่าวถูกสร้างขึ้นโดยไม่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่เป็นการสร้างขึ้นตามความศรัทธาของสังคม เช่น สถูป เจดีย์

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการสร้างงานศิลปะประเภทภาพพิมพ์ (Printing) ได้รับความยอมรับว่าเป็นงานทัศนศิลป์อีกประเภทหนึ่ง ภาพพิมพ์ หมายถึง กระบวนการพิมพ์เพื่อให้ได้ผลงานมาจำนวนหนึ่งโดยพิมพ์จากแม่พิมพ์ที่เป็นต้นแบบเดียวกัน ซึ่งศิลปินเป็นผู้สร้างขึ้นโดยศิลปินจะลงลายมือชื่อของตัวเองด้วยดินสอดำกำกับไว้ใต้ภาพทุกภาพเพื่อเป็นหลักฐานว่าผลงานชิ้นนั้น ๆ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ได้ตรวจสอบด้วยตนเองแล้ว (พีระพงษ์ กุลพิศาล, 2546, น. 70) ภาพพิมพ์แบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ตามกระบวนการและลักษณะแม่พิมพ์ ได้แก่

1) กระบวนการพิมพ์นูน (Relief Process) ภาพพิมพ์ประเภทนี้จะได้จากส่วนนูนของแม่พิมพ์ส่วนอื่นของแม่พิมพ์จะถูกจะแกะทิ้งไป หมึกพิมพ์จะติดเฉพาะส่วนที่นูนเท่านั้น ภาพที่พิมพ์ออกมาจะกลับด้านกับแม่พิมพ์คือซ้ายเป็นขวา ภาพพิมพ์นูน เช่น ภาพพิมพ์แกะไม้ (Woodcut)

2) กระบวนการพิมพ์ร่องลึก (Intaglio Process) ภาพพิมพ์ประเภทนี้เกิดจากการที่ใช้วัสดุปลายแหลมสลักลงบนโลหะ ต่อมาวิธีพัฒนาการใช้กรดกัดลงบนพื้นโลหะเพื่อให้ลวดลายดูโดดเด่นมากขึ้น ใช้หมึกดำอัดลงไปในเรื่อง เช็ดส่วนเกินที่อยู่บนผิวระนาบด้านบนออกแล้วพิมพ์ลงบนกระดาษ กระบวนการพิมพ์ร่องลึกมีลักษณะตรงข้ามกับกระบวนการพิมพ์นูน เพราะหมึกที่กดลงกระดาษเป็นหมึกที่ได้มาจากร่องลึกของแม่พิมพ์ ไม่ได้มาจากส่วนนูนของแม่พิมพ์ ภาพพิมพ์ร่องลึก เช่น ภาพพิมพ์ทรายพอยท์ (Dry Point)

3) กระบวนการพิมพ์พื้นราบ (Plano Graphic Process) ภาพพิมพ์ประเภทนี้เป็นภาพพิมพ์ที่ศิลปินพิมพ์จากพื้นราบของแม่พิมพ์ เกิดจากเทคนิคหลายรูปแบบ เช่น การเจาะแม่พิมพ์ให้เป็นรูปร่างที่ต้องการ นำแม่พิมพ์ไปทาบกับกระดาษแล้วพ่นหรือทาสีทับลงไป เทคนิคนี้เรียกภาพพิมพ์เจาะหรือ Stenciling กระบวนการพิมพ์พื้นราบที่รู้จักกันดี เช่น ภาพพิมพ์ตะแกรงไหม หรือ Silkscreen หรือระบบการพิมพ์สิ่งพิมพ์ในปัจจุบันที่เรียกว่า ภาพพิมพ์ออฟเซต (Offset) นอกจากนี้ยังมีภาพพิมพ์หินหรือ Lithograph ที่ใช้พิมพ์ฉลากสินค้ามาแต่โบราณ เป็นต้น

2. ความหมายและประเภทของภูมิปัญญาไทย

2.1 ความหมายของภูมิปัญญาไทย

คำว่า “ภูมิปัญญา” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 หมายถึง ^{ผู้} ฝนความรู้ความสามารถ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, น. 42) ให้นิยามว่า “ภูมิปัญญา” หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา

กระทรวงวัฒนธรรมให้คำนิยามว่า ภูมิปัญญา หมายถึงองค์ความรู้ความสามารถและ ทักษะซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนา ถ่ายทอด สืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาของไทยมีความเด่นชัดในหลายด้าน ทั้งด้านเกษตรกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรมและภาษา

ภูมิปัญญาไทยจึงหมายถึงความรู้ความสามารถของคนไทยในอดีตที่เกิดจากการสะสม ประสบการณ์และปรับตัวเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติ โดยความรู้เหล่านี้ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา

2.2 ประเภทของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทยที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบันมีมากมายหลายแขนง สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 23 เรื่องที่ 1 ภูมิปัญญาไทย มีการจัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทย โดยจำแนกเป็น 10 ลักษณะดังนี้ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2561)

1.2.1 สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพา ตนเองในภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำ การเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวนผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ไขปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

1.2.2 สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยี สมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่าง ปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทาง เศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิต และการจำหน่าย ผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่ม โรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

1.2.3 สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และ รักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง ทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้

เช่น การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย เป็นต้น

1.2.4 สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล และยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

1.2.5 สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

1.2.6 สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

1.2.7 สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

1.2.8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ ตามบทบาทและหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

1.2.9 สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรต หนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

1.2.10 สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคล และสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

ภูมิปัญญาไทยด้านความเชื่อและศาสนามีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อและศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาไทยในด้านความเชื่อที่มีลักษณะร่วมกันในแต่ละภูมิภาค เช่น ความเชื่อเรื่องการสร้างศาลหลักเมือง การบูชาศาลพระภูมิ แม่ย่านาง พระยานาค ฯลฯ ส่วนภูมิปัญญาไทยทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ประเพณีโกน

ผมไฟสำหรับเด็กแรกเกิด พิธีวางศิลาฤกษ์ การแห่ปราสาทผึ้ง การถือศีลอด ฯลฯ ภูมิปัญญาไทยประเภทนี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอย่างมาก แต่เนื่องจากความแตกต่างทางด้านสภาพแวดล้อม ความเชื่อและศาสนาทำให้ชนบทรอบนิยมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันออกไป

นอกจากภูมิปัญญาไทย 10 ประเภทที่กล่าวถึงไปแล้วนี้ ยังมีภูมิปัญญาประเภทอื่น ๆ อีก เช่น

ภูมิปัญญาด้านการกินอยู่ คนไทยตั้งแต่สมัยโบราณนอกจากมีความรู้ในการนำพืชผักพื้นบ้านมารับประทานเพื่อการยังชีพแล้ว ยังรู้จักการเลือกรับประทานอาหารให้เหมาะสมกับฤดูกาลอีกด้วย เช่น คนไทยภาคกลางสมัยก่อนนิยมกินกุ้งในเดือนธันวาคม เนื่องจากกุ้งตามท้องน้ำเพิ่งรับน้ำใหม่หลังฤดูน้ำหลาก อีกทั้งน้ำยังพัดพาอาหารมาให้กินมากมายทำให้กุ้งมีรสอร่อยเป็นพิเศษ (กรมศิลปากร, 2547, น. 90) นอกจากการเลือกรับประทานอาหารได้ถูกต้องตามฤดูกาลแล้ว ยังรู้จักการถนอมอาหารไว้ใช้ในยามขาดแคลนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ตากแห้ง แช่อิ่ม ตอง เป็นต้น นอกจากนี้การนำผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ มาบริโภคแล้ว ยังนำมาเป็นสมุนไพรเพื่อใช้บำบัดอาการเจ็บป่วยด้วย เช่น ฟ้าทะลายโจร เหงือกปลาหมอ มะระขี้นก ขมิ้น เป็นต้น ภูมิปัญญาด้านการกินอยู่นี้เป็นสิ่งสำคัญมากเนื่องจากเกี่ยวกับปัจจัยสี่ของมนุษย์อย่างน้อย 2 ประการ ซึ่งได้แก่ อาหารและยารักษาโรค

ภูมิปัญญาไทยด้านการแต่งกาย แม้ว่าลักษณะการแต่งกายของคนไทยในสมัยโบราณอาจไม่ซับซ้อนเหมือนคนในยุคปัจจุบัน แต่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความฉลาดในการเลือกสรรวัสดุจากธรรมชาติมาถักทอเป็นผืนผ้าโดยเพิ่มความประณีตงดงามและลวดลายประดับตกแต่งที่แสดงถึงสุนทรียภาพของแต่ละกลุ่มชน วัสดุที่นิยมนำมาทอผ้าเพื่อตัดเย็บเป็นเครื่องแต่งกายได้แก่ ฝ้ายและไหม ซึ่งผ่านกระบวนการมากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของไทยหลายประการ เช่น การกรอฝ้ายหรือไหมให้เป็นเส้น การย้อมสีธรรมชาติ การสร้างกี่กระตุก ออกแบบลวดลาย ฯลฯ

ภูมิปัญญาไทยที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์ ภูมิปัญญาไทยที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์ หมายถึงความรู้ความสามารถในการประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เช่น กระทงสำหรับวิดน้ำเข้านา เคียวที่ใช้ในการเกี่ยวข้าว อุปกรณ์สำหรับดักปลา ซึ่งมีรูปร่างแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค ประดิษฐ์กรรมเหล่านี้ได้รับการออกแบบมาให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของผู้ใช้งาน โดยผ่านการทดลองใช้งานและปรับเปลี่ยนรูปทรงมาเป็นเวลานานกว่าจะปรากฏให้เราเห็นทุกวันนี้

ทั้งนี้การแบ่งกลุ่มประเภทภูมิปัญญาไทยไม่ได้มีการจำแนกประเภทตายตัว ขึ้นอยู่กับความต้องการนำเสนอองค์ความรู้ที่ต่างกันไปในแต่ละหน่วยงาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คณะผู้วิจัยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเป็นกลุ่ม ดังนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรมที่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการสอนศิลปะ
2. การทดลองจัดกิจกรรมศิลปะตามแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนศิลปะ

กลุ่มที่หนึ่ง การพัฒนาหลักสูตรและการฝึกอบรมที่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการสอนศิลปะ ได้แก่

ศิริพงษ์ เพ็ญศิริ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับนักศึกษาปริญญาบัณฑิตด้วยกิจกรรมศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะการผลิตผลงาน* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะของนักศึกษาที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีทักษะในการผลิตผลงาน เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการศึกษาด้วยกิจกรรมศิลปะ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะการผลิตผลงาน และเพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมนักศึกษาด้วยกิจกรรมศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะการผลิตผลงาน ผู้วิจัยสร้างกรอบแนวคิดของหลักสูตรฝึกอบรม หลักสูตรฝึกอบรมฉบับต้นแบบที่ผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ และนำไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 3 มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีการศึกษา 2550 จำนวน 30 คน ทำการเลือกแบบเจาะจง วิธีการวิจัยแบ่งเป็นสี่ขั้นตอน ขั้นตอนแรก ศึกษากรอบแนวคิดของหลักสูตรฝึกอบรม ขั้นตอนที่ 2 สร้างหลักสูตรฝึกอบรม ขั้นตอนที่ 3 ทดลองและวิเคราะห์ผลการใช้หลักสูตรฝึกอบรม และขั้นตอนที่ 4 ปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม โดยผ่านการประเมินประสิทธิภาพจากการจัดประชุมกลุ่มย่อย ผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test) ได้ผลการวิจัยดังนี้ 1) หลักสูตรฝึกอบรมนักศึกษาด้วยกิจกรรมศิลปะ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะการผลิตผลงาน ประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล โดยสร้างขึ้นให้สอดคล้องกับคุณลักษณะของนักศึกษาที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีทักษะในการผลิตผลงาน และแนวการจัดการศึกษาด้วยกิจกรรมศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และทักษะการผลิตผลงาน รูปแบบ IBCPA Model ประกอบด้วย 1. ชั้นกระตุ้นจินตนาการ (Imagine) 2. ชั้นระดมสมอง (Brainstorming) 3. ชั้นสร้างสรรค์ผลงาน (Creating) 4. ชั้นนำเสนอผลงาน (Presenting) และ 5. ชั้นประเมินผล (Assessing) เป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดการฝึกอบรม ซึ่งผลของการพัฒนาทำให้ได้เอกสารหลักสูตรฝึกอบรมซึ่งประกอบด้วย แผนการสอนจำนวน 16 แผน คู่มือผู้สอน คู่มือผู้เรียน และแบบประเมินต่างๆ 2) คะแนนเฉลี่ยความคิดสร้างสรรค์ของนักศึกษาหลังการฝึกอบรม สูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 3) คะแนนเฉลี่ยความคิดสร้างสรรค์ของนักศึกษาที่ได้รับการฝึกอบรม สูงกว่านักศึกษาที่ไม่ได้รับการ

ฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 4) คะแนนเฉลี่ยด้านทักษะการผลิตผลงานของนักศึกษาที่ได้รับการฝึกอบรม ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ที่ร้อยละ 70

พระพรหม ทองศูนย์ (2556) ได้ศึกษาเรื่อง *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อพัฒนาหลักสูตรการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานใต้ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม* มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อพัฒนาหลักสูตรการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานใต้ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้การวิจัยและพัฒนากลุ่มตัวอย่าง คือ ครูผู้สอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จำนวน 12 คน จาก 79 โรงเรียนในอีสานใต้ เครื่องมือที่ใช้คือ หลักสูตรฝึกอบรมครู แบบประเมินตนเองก่อนและหลังฝึกอบรม แบบทดสอบความรู้ แบบประเมินหลักสูตร แบบประเมินแผนจัดการเรียนรู้ แบบประเมินการจัดการเรียนรู้ แบบประเมินตนเองของผู้นิเทศ แบบประเมินตนเองของผู้รับการนิเทศ แบบสอบถามความคิดเห็น การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน S.D. การทดสอบค่า T แบบอิสระ และการวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัย ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ความต้องการและความจำเป็นจากการสัมภาษณ์และการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตร พบว่า หลักสูตรประกอบด้วยวิสัยทัศน์ หลักการ จุดมุ่งหมาย สมรรถนะผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ผลการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ โครงสร้างเวลาเรียน การวัดและประเมินผล คำอธิบายรายวิชา เพื่อให้ครูนำไปออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ 2) หลักสูตรฝึกอบรมมีจำนวน 5 หน่วยการเรียนรู้ ได้รับการออกแบบและพัฒนาโดยใช้แนวคิดการพัฒนาหลักสูตร ได้ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร PSAMN Model ประกอบด้วย หน่วยการฝึกอบรมที่ 1 เรื่อง การวางแผนพัฒนาหลักสูตร การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานใต้ ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หน่วยการฝึกอบรมที่ 2 การเชื่อมโยงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 หลักสูตรอิงมาตรฐานกับหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการฝึกอบรมที่ 3 นำแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้จัดการเรียนรู้ หน่วยการฝึกอบรมที่ 4 การบริหารจัดการหลักสูตรการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานใต้ ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หน่วยการฝึกอบรมที่ 5 การสร้างเครือข่ายหลักสูตร การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานใต้ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 3) การทดลองใช้หลักสูตร พบว่า ครูมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานใต้ ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ก่อนและหลังการฝึกอบรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 4) การประเมินหลักสูตรและการวิพากษ์จากผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่า หลักสูตรประกอบด้วยวิสัยทัศน์ หลักการ จุดมุ่งหมาย สมรรถนะผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ผลการเรียนรู้ สาระการเรียนรู้ โครงสร้างเวลาเรียน การวัดและประเมินผล คำอธิบายรายวิชาเพื่อให้ครูนำไปออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม

ปรียาพร บุชบา (2558) ได้ศึกษาเรื่อง *การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมการสอนศิลปศึกษาบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะเพื่อพัฒนาศักยภาพครูศิลปศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดราชบุรี* มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาการสอนศิลปศึกษาและความต้องการหลักสูตรการ

ฝึกอบรมการสอนศิลปศึกษาบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ 2) เพื่อสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมการสอนศิลปศึกษาบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ และ 3) เพื่อประเมินผลการใช้หลักสูตรการฝึกอบรมการสอนศิลปศึกษาบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ มีวิธีดำเนินการพัฒนาหลักสูตร 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ขั้นตอนที่ 2) การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม ขั้นตอนที่ 3) การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม และขั้นตอนที่ 4) การประเมินและปรับปรุงหลักสูตรการฝึกอบรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ครูศิลปศึกษาเพื่อศึกษาปัญหาการสอนศิลปศึกษาและความต้องการหลักสูตรการฝึกอบรมจำนวน 358 คน และครูศิลปศึกษาทดลองใช้หลักสูตรการฝึกอบรมจำนวน 30 คน รูปแบบการทดลองเป็นแบบกลุ่มเดียววัดก่อนหลัง (One Group Pretest-Posttest Design) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ หลักสูตรการฝึกอบรม คู่มือการใช้หลักสูตรการฝึกอบรม แบบสอบถามปัญหาและความต้องการหลักสูตรการฝึกอบรม แบบสัมภาษณ์การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม แบบประเมินประสิทธิภาพโครงการหลักสูตรการฝึกอบรม แบบทดสอบก่อนและหลังการฝึกอบรม และแบบสอบถามการติดตามผลการใช้หลักสูตรการฝึกอบรม สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติทดสอบค่า (t-test) การวิจัยพบว่าปัญหาการสอนศิลปศึกษาด้านเนื้อหาเรียงตามลำดับ ได้แก่ การขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ 1) มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดของหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ 2) หลักการสอนศิลปศึกษา และ 3) การนำทัศนธาตุไปบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ ด้านทักษะ เรียงตามลำดับ ได้แก่ ขาดความสามารถด้าน 1) สอนศิลปศึกษาโดยบูรณาการกิจกรรมทัศนศิลป์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ 2) วาดภาพระบายสีน้ำสีโปสเตอร์ และ 3) การปั้นนูนต่ำนูนสูงลอยตัว จึงมีความต้องการหลักสูตรการฝึกอบรมการสอนศิลปะพื้นศึกษาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ เป็นรูปแบบการอบรมเชิงปฏิบัติการ มีมหาวิทยาลัยเป็นผู้จัดการอบรมร่วมกับบุคลากรที่มีความรู้ในด้านศิลปะท้องถิ่น กำหนดเวลา 3 วัน ตัวหลักสูตรให้ความสำคัญกับการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะคือ 1) เรียนรู้วิธีสอนแบบบูรณาการกิจกรรมทัศนศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ 2) ฝึกปฏิบัติการทัศนศิลป์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และ 3) พัฒนาศักยภาพฝีมือทางศิลปะของผู้เข้าอบรม

ผลการใช้หลักสูตรการฝึกอบรมฯ ให้กับครูผู้สอนศิลปศึกษาระดับประถมศึกษาในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านความรู้ พบว่าผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนทดสอบความรู้ก่อนการเข้าอบรมและหลังการเข้าอบรมสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 2) ด้านความสามารถ พบว่าผลคะแนนความสามารถปฏิบัติการสอนศิลปศึกษาบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะมีคะแนนผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 80 3) ด้านความเห็นที่มีต่อการฝึกอบรมหลักสูตร พบว่ามีความเหมาะสมระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.57$) เรียงตามลำดับ คือ ด้านวิทยากร ด้านเนื้อหาหลักสูตรการฝึกอบรม ด้านสื่อการสอนและการวัดและการประเมินผล 4) ด้านความเห็นที่มีต่อการติดตามผลการใช้หลักสูตรการฝึกอบรมพบว่า มีความเหมาะสมมาก ($\bar{X} = 4.04$) เรียงตามลำดับ คือ การสอนศิลปศึกษาพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะ การปั้นดินเหนียว การวาดภาพระบายสีน้ำ การพิมพ์ภาพ

กลุ่มที่สอง การทดลองจัดกิจกรรมศิลปะตามแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนศิลปะ ได้แก่

สุภาภรณ์ ปั่นกล้า (2557) ได้ศึกษาเรื่อง *ผลการใช้กิจกรรมศิลปะเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ที่ส่งเสริมความสุขและทักษะทางศิลปะในเด็กปฐมวัย* การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) การศึกษาความสุขของเด็กปฐมวัยโดยใช้กิจกรรมศิลปะเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ 2) ผลการศึกษาทักษะทางศิลปะของเด็กปฐมวัยโดยใช้กิจกรรมศิลปะเชิงพหุปัญญา และ 3) ผลการศึกษาความพึงพอใจของเด็กปฐมวัยต่อรูปแบบกิจกรรมศิลปะเพื่อส่งเสริมความสุขและทักษะทางศิลปะเชิงพหุปัญญา โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองคือ นักเรียนชั้นอนุบาล 3 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยศิลปากร ปฐมวัยและประถมศึกษา (ปฐมวัย) จำนวน 50 คน ทดลองในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2557 ใช้เวลาในการทดลองสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ครั้งละ 50 นาที เป็นระยะเวลา 8 สัปดาห์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ กิจกรรมศิลปะเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ ที่ส่งเสริมความสุขและทักษะทางศิลปะในเด็กปฐมวัยแบบประเมินความสุข ก่อนและหลังทดลอง แบบประเมินทักษะศิลปะสำหรับเด็กปฐมวัยและแบบสอบถามความพึงพอใจสำหรับเด็กปฐมวัย การวิเคราะห์ข้อมูล โดยหาค่าสถิติพื้นฐานของคะแนนเฉลี่ยร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม และการทดสอบค่า (t - test) แบบ Dependent ผลการวิจัย พบว่า 1) ผลสัมฤทธิ์ความสุขของเด็กปฐมวัยจากการร่วมกิจกรรมก่อนและหลังด้วยกิจกรรมเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ เพื่อส่งเสริมความสุขและทักษะศิลปะของเด็กปฐมวัย โดยผลก่อนร่วมกิจกรรมศิลปะมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 42.93 และผลหลังร่วมกิจกรรมศิลปะมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 49.77 และค่า t - test เท่ากับ 8.67 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเด็ก ๆ มีผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ 2) ทักษะศิลปะของเด็ก หลังการเข้าร่วมกิจกรรมเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ เพื่อส่งเสริมความสุขและทักษะศิลปะของเด็กปฐมวัยในภาพรวมอยู่ในระดับสูงมีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) เท่ากับ 7.82 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 1.40 3) ความพึงพอใจต่อกิจกรรมเชิงพหุปัญญาตามแนวคิดของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์เพื่อส่งเสริมความสุขและทักษะศิลปะของเด็กปฐมวัยในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย (\bar{X}) เท่ากับ 9.31 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 1.53 และเด็ก ๆ มีพฤติกรรมสนใจต่อการเรียนรู้ในระดับมากที่สุด

เบญจพร เกียรติกำจรวงศ์ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง *การศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 โดยการใช้ภูมิปัญญาไทย* มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนของครูศิลปศึกษาในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะด้านทัศนศิลป์ ระดับชั้นประถมปีที่ 4-6 โดยการใช้ภูมิปัญญาไทย กลุ่มตัวอย่างประชากรประกอบด้วย ครูศิลปศึกษาจำนวน 346 คน และผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาไทยจำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย

และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ครูศิลปศึกษาส่วนใหญ่มีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วยมาก ในองค์ประกอบพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอน คือ ด้านครู ด้านนักเรียน และด้านหลักสูตร ในองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน คือ ด้านกำหนด จุดประสงค์การเรียน การสอน ด้านการกำหนดเนื้อหาสาระ ด้านการดำเนินการ (การเตรียมการสอน เทคนิควิธีสอน การจัดกิจกรรมการเรียน การสอน อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน) ด้านการวัดและประเมินผล

2) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาไทยเห็นด้วยมากในการนำภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะเข้าไปจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ครูศิลปศึกษาควรเป็นผู้วิเคราะห์หลักสูตรตั้งจุดประสงค์การเรียนรู้และวางแผน การสอน โดยปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ให้คำแนะนำ จัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง และเชิญปราชญ์ท้องถิ่นมาสอนโดยตรงใน วิชาที่ปราชญ์ท้องถิ่นมีความชำนาญ และควรจัดอบรมครูศิลปศึกษาให้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื้อหาความรู้ต้องอ้างอิงจากแหล่ง การเรียนรู้ต่าง ๆ และโรงเรียนควรช่วยเหลือสนับสนุน ในด้านวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือ ด้านการเชิญปราชญ์ท้องถิ่นเป็นวิทยากร ด้านงบประมาณ ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านการวางแผนจัดทำหลักสูตรร่วมกับชุมชน ด้านสถานที่ ห้องปฏิบัติงานที่เหมาะสม ด้านเอกสารประกอบการ เรียนการสอน ด้านยานพาหนะที่จะนำนักเรียนไปสู่แหล่งการเรียนรู้ และด้านการสร้างแหล่งการเรียนรู้ภายในโรงเรียน

3) ครูศิลปศึกษาและผู้เชี่ยวชาญทางด้านภูมิปัญญาไทยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะควรได้รับการอนุรักษ์และสืบทอด ควรมีการนำเข้าสู่กระบวนการจัดการศึกษาทุกระดับชั้น โดยให้มีการเรียนการสอนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และเน้นการสอนให้รู้เข้าใจในคุณค่าของภูมิปัญญาไทย ด้านศิลปะ เพื่อให้ผู้เรียนได้ความรู้ ตระหนักเห็นคุณค่าและเกิดความภาคภูมิใจ ชื่นชม และร่วมอนุรักษ์งานศิลปะในท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยสืบทอดต่อไป หน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และองค์กรชุมชนในท้องถิ่น ควรประสานการเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครือข่ายในชุมชน ส่งเสริมการศึกษาภูมิปัญญาไทย และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อคุณค่าของภูมิปัญญาไทย เพื่อให้นักเรียนมีความรัก ความภาคภูมิใจ และเข้าใจในบทบาทของตนที่มีต่อชุมชน อันเป็นการสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

เอนก ตรีภูมิ (2558) ได้ศึกษาเรื่อง *การพัฒนาหลักสูตรรายวิชาทัศนศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ตามแนวคิดพหุศิลปศึกษาเชิงแบบแผน DBAE* มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรรายวิชาทัศนศิลป์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายตามแนวคิดพหุศิลปศึกษาเชิงแบบแผนและเพื่อศึกษาผลการใช้หลักสูตรรายวิชาทัศนศิลป์ ด้านสภาพการใช้หลักสูตร ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการเรียนโดยใช้หลักสูตรรายวิชาทัศนศิลป์ กลุ่มประชากรเป็นนักเรียน 121 คน และครูผู้สอนที่ไม่ได้จบทางศิลปะจำนวน 4 คน จากโรงเรียนในสหวิทยาเขตพล-หนองสองห้อง ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรรายวิชาทัศนศิลป์ ประกอบด้วยความนำ หลักการของหลักสูตร เป้าหมายของหลักสูตร โครงสร้างของหลักสูตร แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอนและแหล่งเรียน รวมทั้งการวัดและการประเมินผล หน่วยการเรียนรู้พื้นฐานงานศิลป์ สร้างสรรค์งานศิลป์

ตามรอยศิลปิน วิจารณ์งานศิลปะ ย้อนรอยอดีต ผลการประเมินการคุณภาพเอกสารหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญ ภาพรวมมีคุณภาพในระดับมาก และการประเมินคู่มือการใช้หลักสูตร โดยดูจากแนวทางการใช้หลักสูตรและตัวอย่างแผนจัดการเรียนรู้ ผลการใช้หลักสูตร ด้านการใช้หลักสูตร การให้ครูเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และการวางแผนการดำเนินงาน จะช่วยให้ครูที่ได้จบศิลปะมีความรู้ความเข้าใจ สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมั่นใจและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า นักเรียนที่มีผลการเรียนระดับ 2.5 ขึ้นไป หรือมีคะแนนตั้งแต่ 65 ขึ้นไปจำนวน 96 คน คิดเป็นร้อยละ 79.34 และนักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก

ณริศรา พุกกะวัน (2547) ได้ศึกษาเรื่อง *แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่อง เครื่องปั้นดินเผาโดยใช้ Discipline-Based Arts Education เป็นฐานในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสุโขทัย* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่องเครื่องปั้นดินเผา โดยใช้ Discipline-Based Arts Education เป็นฐาน ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสุโขทัย ในด้านการกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม การเรียนการสอน การประเมินสื่อการสอนและแหล่งการเรียนรู้ กลุ่มตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา 171 คน และช่างผู้ผลิตงานเครื่องปั้นดินเผา 16 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกตประกอบการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่องเครื่องปั้นดินเผา โดยใช้ Discipline-Based Arts Education เป็นฐาน ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสุโขทัยมีความสอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษาและชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและผู้ผลิตงานเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านเป็นอย่างมากกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่อง เครื่องปั้นดินเผา สรุปสาระสำคัญทางด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ : ผู้เรียนควรได้รับการส่งเสริมให้มีความรัก ภูมิใจ และเห็นความสำคัญของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ อันนำไปสู่การพัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านสุโขทัย 2) การกำหนดเนื้อหาสาระ : ผู้เรียนควรเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านในอดีตและเครื่องปั้นดินเผาสุโขทัยในปัจจุบัน 3) การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ : ผู้เรียนควรได้ไปทัศนศึกษาในแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชน 4) การประเมินผล : ผู้เรียนสามารถอธิบายประวัติที่มาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาของตนและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยความสะดวกในการผลิตงานปั้นดินเผา 5) สื่อและแหล่งการเรียนรู้ : ผู้เรียนได้เรียนรู้จากโบราณวัตถุ โบราณสถานในชุมชน เช่น แหล่งเตาเผาโบราณ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ของ

เครื่องปั้นดินเผาเป็นแกนนำสู่องค์ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ ศิลปะปฏิบัติ ศิลปะวิจารณ์ และชุมชนที่
ตนอาศัยอยู่

สมพงษ์ ลอยลม (2547) ได้ศึกษาเรื่อง *การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นอำเภอนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่มาพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในเขตอำเภอนองม่วงไข่ กลุ่มประชากรประกอบด้วยผู้บริหารสถานศึกษา 8 คน ครูผู้สอน 74 คน และผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของอ.นองม่วงไข่ จำนวน 24 คน ตัวแปรที่ศึกษา คือ การสนับสนุนส่งเสริมและนิเทศติดตามผลของผู้บริหารสถานศึกษา การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนในระดับที่ตนเองรับผิดชอบ และการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น วิธีการดำเนินการวิจัยใช้การวิจัยเชิงพรรณนา และวิธีการสุ่มตัวอย่าง 3 แบบ คือ ผู้บริหารสถานศึกษาใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง กลุ่มครูผู้สอนใช้วิธีการสุ่มแบบกำหนดสัดส่วนจากจำนวนประชากร และผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา ใช้วิธีการสุ่มแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบกึ่งโครงสร้าง วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและแจกแจงความถี่ หากค่าร้อยละ ส่วนข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม ใช้การวิเคราะห์โดยการแจกแจงความถี่ หากค่าร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า 1) ด้านการสนับสนุนส่งเสริมและนิเทศติดตามผลของผู้บริหารสถานศึกษา ส่วนใหญ่ส่งเสริมครูผู้สอนโดยการจัดหาเอกสารให้นำไปศึกษา แนะนำแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนด้านผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสร้างแรงจูงใจโดยเชิญเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนและนำคณะครูเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน นอกจากนี้ยังมีการระดมการมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่าง ๆ มาร่วมพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน 2) ด้านการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนในระดับที่ตนเองรับผิดชอบของครูผู้สอน ส่วนใหญ่ของผู้สอนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ ได้ความรู้จากการสอบถามผู้เชี่ยวชาญศึกษาจากเอกสารและงานวิจัย การเข้ารับการอบรมสัมมนาและการศึกษาดูงาน ส่วนครูผู้สอนที่ไม่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เนื่องจากขาดความรู้และงบประมาณ ส่วนวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในหลักสูตร ครูส่วนใหญ่ไม่นำนักเรียนไปศึกษา ณ ที่อยู่ของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่ คือ ผู้อาวุโสในท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนา โดยมีขั้นตอน คือ สำรองสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษาสภาพความต้องการของท้องถิ่นและจัดทำแผนการสอนร่วมกับผู้ถ่ายทอดส่วนใหญ่ของผู้สอนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ 3) ในด้านการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ได้รับเชิญจากครูหรือผู้บริหารสถานศึกษา วิธีการถ่ายทอดที่สำคัญ คือ การสาธิต แสดงให้นักเรียนและครูดู จากนั้นจึงฝึกปฏิบัติ วิธีที่ได้ผลที่สุด คือ การเรียนเป็นกลุ่มโดยไปศึกษาในพื้นที่ที่อยู่ของผู้ถ่ายทอด และให้ครูผู้สอน สอนต่อจากผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาต่อไป ปัญหาที่พบคือ ขาดงบประมาณ ครูผู้สอนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดการติดต่อ

ประสานงานที่ตีระหว่างโรงเรียนกับผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และไม่มีนโยบายที่ชัดเจนของเขตการศึกษา

วัชรินทร์ ฐิตอดิศัย (2550) ได้ศึกษาเรื่อง *การพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะ ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา โดยใช้การเรียนรู้เชิงบูรณาการ* มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารายวิชาภูมิปัญญาไทย สาขาวิชาศิลปะ ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ พัฒนาและทดลองใช้หลักสูตรกลุ่มวิชาภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะ และประเมินผลหลักสูตรกลุ่มวิชาภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะ หลักสูตรกลุ่มวิชาที่พัฒนาขึ้นนี้ มุ่งเน้นเรื่องการใช้แหล่งการเรียนรู้ทางศิลปะ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลาย โดยใช้รูปแบบการเรียนรู้เชิงบูรณาการ 4 รูปแบบ ได้แก่ แบบ Nested, Sequenced, Webbed, และ Immersed และการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้อำนาจวิธีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การเชื่อมโยงความรู้และการสร้างองค์ความรู้รวม ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

- 1) การศึกษารายวิชาภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะพบว่า เป็นรายวิชาเปิดใหม่ของคุณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ ในหลักสูตร 5 ปี ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2547 ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 มีการเปิดเป็นรายวิชา 3 แห่ง และหลักสูตรกลุ่มวิชา 1 แห่ง โดยส่วนใหญ่จะเปิดเป็นรายวิชาบังคับและรายวิชาเลือกเพียง 1 – 2 วิชาเท่านั้น อาจารย์ผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับด้านโครงสร้างหลักสูตรว่าควรพัฒนาเป็นหลักสูตรกลุ่มวิชา ด้านวัตถุประสงค์ เพิ่มการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินความรู้ที่ได้อย่างเป็นระบบ ความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และมีคุณธรรม วิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ และทักษะทางด้านสังคม เนื้อหาสาระควรเน้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะ การจัดการเรียนการสอน เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมีการใช้แหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายมากขึ้น
- 2) การพัฒนาและทดลองใช้หลักสูตร ได้หลักสูตรกลุ่มวิชาที่ประกอบไปด้วยหลักการและเหตุผล โครงสร้างหลักสูตร เป็นรายวิชาบังคับ 4 หน่วยกิต และรายวิชาเลือก 6 หน่วยกิต วัตถุประสงค์ของกลุ่มรายวิชาและรายวิชา ด้านความรู้ มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยทั้งในเชิงกว้างและเชิงลึก สามารถคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ เชื่อมโยงความรู้อย่างเป็นระบบ ด้านเจตคติ ทัศนคติ ทรชนัก ซาบซึ้ง เห็นคุณค่า อนุรักษ์ และพัฒนา ภูมิปัญญาไทย ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน มีคุณธรรมและจริยธรรม ด้านทักษะ สามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สามารถปฏิบัติสร้างสรรค์งานได้ มีทักษะสังคม และทักษะชีวิต เนื้อหาวิชา มีทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ในเชิงกว้างและเชิงลึก การจัดการเรียนการสอน ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นกระบวนการเรียนรู้ โดยใช้วิธีบูรณาการ 4 รูปแบบ การวัดและการประเมินผล ประเมินตนเองและกลุ่มจากกระบวนการเรียนรู้ และการใช้แหล่งการเรียนรู้เชิงบูรณาการจากแหล่งการเรียนรู้ 4 ประเภท การทดลองใช้หลักสูตรเป็นกรณีศึกษา 1 รายวิชา กับนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประเมิน ผลโดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติทดสอบ (t-test) ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่าค่าเฉลี่ยคะแนนความสามารถในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งการเรียนรู้

เชิงบูรณาการ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน สูงกว่าก่อนการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เจตคติของผู้เรียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยด้านศิลปะอยู่ในระดับมากที่สุดถึงมาก

นัฐธำภรณ์ ตั้งคำ (2557) ได้ศึกษาเรื่อง *การศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรศิลปศึกษาท้องถิ่น เรื่องผ้าทอนาหมื่นศรี โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดตรัง* ศึกษาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรศิลปศึกษาท้องถิ่น เรื่องผ้าทอนาหมื่นศรี ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียนจำนวน 71 คน ครูผู้สอนสาระทัศนศิลป์จำนวน 28 คน ประชาชนท้องถิ่นจำนวน 10 คน ผู้ปกครองนักเรียนและตัวแทนชุมชนรวมจำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดตรัง กลุ่มตัวอย่างประชากรสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาสภาพหรือข้อมูลพื้นฐาน ควรศึกษาครบทุกด้าน ควรให้ชุมชนเป็นผู้รวบรวมข้อมูลเพราะจะทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและครอบคลุมมากที่สุด 2) การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ควรกำหนดจุดมุ่งหมายให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ พุทธิพิสัย เจตคติ และทักษะพิสัย ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุดและควรกำหนดหน้าที่รับผิดชอบให้ชัดเจน จะทำให้ได้หลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน 3) การกำหนดเนื้อหาสาระควรกำหนดให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ควรให้กลุ่มคนหลากหลายในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็น และตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาสาระ 4) การกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรให้มีการประเมินการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย เจตคติ และทักษะพิสัย ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์ในการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน และร่วมกับครูในการประเมินผลงานผู้เรียนและใช้ ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน 5) การนำหลักสูตรไปจัดตารางสอนให้เหมาะสมกับชั่วโมงสอนของครู และการใช้อาคารสถานที่ ควรจัดผู้สอนอย่างเหมาะสมกับหลักสูตรท้องถิ่น ครูผู้สอนควรศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจและมีการเตรียมการสอน ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดกิจกรรม และเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือในการสอน และควรเชิญประชาชนท้องถิ่นมาให้ความรู้นักเรียนในโรงเรียน หรือพานักเรียนไปในสถานที่จริง 6) การประเมินผลการใช้หลักสูตร ควรประเมินทั้งเอกสารหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้และควรประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ควรตรวจสอบความเหมาะสมของหลักสูตรท้องถิ่นกับผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชนควรมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน โดยการแนะนำจากครูเกี่ยวกับเกณฑ์ในการประเมิน ข้อเสนอเพิ่มเติม โรงเรียน ประชาชนท้องถิ่น และชุมชนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันในความร่วมมือกันทุกด้าน และทุกขั้นตอน และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้หลักสูตรที่มีประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน

นิตยา เลขะพันธุ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง *เรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2* การวิจัย

มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาระดับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนและเปรียบเทียบ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนจำแนกตามระดับช่วงชั้นและระยะเวลาปฏิบัติ หน้าที่การสอนของครูผู้สอนในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2 หน่วยในการวิเคราะห์ ได้แก่ ครูในสถานศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2 จำนวน 375 คน ศึกษาโดยสุ่มตัวอย่างแบบง่ายและเก็บรวบรวม ข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ความ แปรปรวนแบบทางเดียว ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) ครูผู้สอนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียน การสอนในภาพรวมอยู่ระดับปานกลาง ภูมิปัญญาที่นำมาใช้เป็นลำดับแรก ได้แก่ ด้านวัฒนธรรมและ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระดับมาก ส่วนด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับ ได้แก่ ด้าน ศิลปะ ด้านคติ ความเชื่อ ความคิดและค่านิยม ด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และด้านเทคโนโลยี ชาวบ้าน ผลจากการศึกษายังพบว่าครูผู้สอนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนใน ประเด็นเกี่ยวกับการผสมผสานและบูรณาการความรู้ในระดับมาก ส่วนประเด็นอื่น ๆ อยู่ในระดับ ปานกลาง เรียงตามลำดับ 2) ครูผู้สอนที่อยู่ในระดับช่วงชั้นต่างก็นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการ เรียนการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และครูผู้สอนที่มีระยะเวลาปฏิบัติ หน้าที่การสอนในสถานศึกษาต่างกัน นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ภัทรานิษฐ์ บุญส่ง (2552) ได้ศึกษาเรื่อง *รูปแบบการใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1* การ วิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประเภทและรูปแบบการใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ และกรณีตัวอย่างปฏิบัติที่ดีที่ประสบความสำเร็จเกี่ยวกับการใช้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา 92 คน หัวหน้างานวิชาการ 92 คน ครูผู้สอน 293 คน รวม 477 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามและแบบ สัมภาษณ์ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการ วิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) ประเภทของการใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัด กิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 พบว่า มีการใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 ประเภท ได้แก่ (1) คติ ความคิด ความเชื่อ (2) ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี (3) การประกอบอาชีพในท้องถิ่น และ (4) เทคโนโลยีที่ ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน 2) รูปแบบการใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมการ เรียนรู้ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1 พบว่า มีรูปแบบการ ใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) สถานศึกษาและปราชญ์ชาวบ้านร่วมจัด

กิจกรรมการเรียนรู้ (2) สถานศึกษาเชิญประชาชนชาวบ้านเข้ามาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ (3) สถานศึกษานำนักเรียนไปยังแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ (4) สถานศึกษาดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยครูเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ 3) กรณีตัวอย่างปฏิบัติที่ดีที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ โรงเรียนบ้านหนองห้วยผาด โรงเรียนบ้านวังน้ำเขียว โรงเรียนบ้านท่าขาม และโรงเรียนสมาคมเลขานุการสตรี 2 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประจวบคีรีขันธ์ เขต 1

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว พบว่ายังไม่มียานศึกษาวิจัยที่ทำการศึกษารูปแบบหลักสูตรการสอนศิลปะเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สาระทัศนศิลป์ ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี คณะผู้วิจัยจึงเห็นสมควรทำการศึกษาวิจัยต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดในการวิจัย 2 เรื่องหลัก คือ หนึ่ง การออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรม และสอง การสอนแบบพหุศิลปศึกษาที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. การออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรม จากการศึกษาแนวคิดและขั้นตอนการออกแบบหลักสูตรการฝึกอบรม คณะผู้วิจัยสรุปขั้นตอนเพื่อใช้ในการวิจัยเรื่อง การออกแบบหลักสูตรอบรมการสอนศิลปะที่ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สาระทัศนศิลป์ จังหวัดสุพรรณบุรีที่ ดังนี้

ขั้นที่ 1 ศึกษาความต้องการหลักสูตร

ขั้นที่ 2 ออกแบบหลักสูตร คัดเลือกเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่ใช้ในการอบรม

ขั้นที่ 3 การนำหลักสูตรไปทดลองใช้

ขั้นที่ 4 การวัดและการประเมินผลหลักสูตร รวมทั้งการปรับปรุงหลักสูตร

2. พหุศิลปศึกษาที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คณะผู้วิจัยใช้การจัดกิจกรรมศิลปะโดยใช้แนวคิดพหุศิลปศึกษาเชิงแบบแผน (Discipline-Based Arts Education) หรือ DBAE เป็นรูปแบบของการจัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในด้านการรับรู้ การมองเห็นคุณค่าศิลปะ และความงาม กล้าแสดงออกด้วยเหตุผลและอารมณ์ จากจินตนาการ อันเป็นคุณลักษณะของบุคคลที่มีความคิดในเชิงวิเคราะห์และพัฒนาที่มีความจำเป็นและสำคัญในการจัดการศึกษาในโลกยุคปัจจุบัน รูปแบบการสอนศิลปะแบบ DBAE ดังกล่าวมีทิศทางและเป้าหมายสำคัญในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นทฤษฎีการเรียนรู้ทางศิลปะ มี 4 แกน คือ

1. แกนประวัติศาสตร์ศิลป์ (Art History) เป็นแกนที่ถ่ายทอดถึงความเป็นมาของศิลปะและศิลปินที่เกี่ยวกับศิลปกรรมและวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ความเป็นมาและประวัติการสร้างงานศิลปะ ตลอดจนความสัมพันธ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาและสร้างผลงานศิลปะของเด็ก ช่วยให้มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล อีกทั้งยังซาบซึ้งถึงคุณค่าศิลปวัฒนธรรมของชาติตนและยอมรับในความงามของศิลปะ วัฒนธรรมของผู้อื่น

2. แขนงสุนทรียศาสตร์ (Art Aesthetic) เป็นแขนงที่สะท้อนให้เห็นผลของประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์ซึ่งช่วยให้เด็กมีความเข้าใจเห็นคุณค่าของความงามทั้งในธรรมชาติและในศิลปะ สามารถรับรู้เกี่ยวกับความงามในสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความพึงพอใจในความงามอันเป็นรากฐานของศิลปะ รวมทั้งรับรู้เกี่ยวกับคุณค่าความงามตามหลักการของศิลปะ เช่น ความงามของเส้น รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว การสอนให้เด็กเกิดการรับรู้ศิลปะจากประสาทสัมผัสต่าง ๆ โดยการฝึกทักษะจากการปฏิบัติจริงเป็นต้น

3. แขนงศิลปะวิจารณ์ (Art Criticism) เป็นแขนงที่ให้ความสำคัญต่อการรับรู้ บรรยาย วิเคราะห์ และตีความเพื่อประเมินผลงานศิลปะ ช่วยให้เด็กเกิดการฝึกฝนวิพากษ์วิจารณ์ ฝึกความรอบรู้ ละเอียดลออ กล้าคิด กล้าแสดงออกอย่างมีเหตุผล และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองและปรับปรุงผลงาน

4. แขนงศิลปะปฏิบัติ (Art Production) เป็นแขนงที่สนับสนุนให้เด็กสร้างผลงานศิลปะของตนเอง ทำท่ายให้คิดและสร้างสรรค์ผลงาน ฝึกทักษะการวางแผน การแก้ปัญหา การจัดวางองค์ประกอบศิลป์และสามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะด้วยวิธีการรูปแบบและเทคนิคที่เป็นแบบเฉพาะตน

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยจึงนำมาใช้เป็นหลักการในออกแบบหลักสูตรอบรมการจัดกิจกรรมศิลปะที่ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาทัศนศิลป์ ให้ครูศิลปะระดับประถมศึกษา จังหวัดสุพรรณบุรี